

# Viața Rominească

REVISTĂ LITERARĂ ȘI ȘTIINȚIFICĂ

## SUMAR:

Lucia Mantu . . . . .	<i>Între copii (Soiu rău. Portocalele.—Profiluri mici).</i>
C. Rădulescu-Motru . . . . .	<i>Psihogeneza.</i>
Demostene Botez . . . . .	<i>Toamnă, pe țarm...</i>
C. D. Ioanid . . . . .	<i>Opera financiară a d-lui Titulescu, Ministru de Finanțe, și cerințele timpului de față.</i>
Al. A. Philippide . . . . .	<i>Preludiu de toamnă.</i>
Constanța Marino-Moscu . . . . .	<i>Amintirile Caterinei State.</i>
G. Bărgăuanu . . . . .	<i>Crâșmele.</i>
Ioan C. Filitti . . . . .	<i>Raporturile ruso-germane față de sud-estul european.</i>
Semen Iușchevici . . . . .	<i>Leon Drei (continuare).</i>
Olga Vrabie . . . . .	<i>Din poveste.</i>
Dr. P. Cazacu . . . . .	<i>Profesor Dr. Vastle Sion.</i>
D. I. Suchianu . . . . .	<i>Elegie Rumânească.</i>
L. Rebreanu . . . . .	<i>Cronica teatrală (Moartea Cleopatrei.—Nesetele domnului Pleșu. Avarul. Săptămâna luminată. Chemarea Codrului. Bunbury).</i>
G. Topîrceanu . . . . .	<i>Cronica veselă (La vîntoag: Pastel prozalic. Un iepure.—La amiaz.—La întorcere).</i>
Mihai Ralea . . . . .	<i>Scrisori din Paris (Teatrul de anul acesta).</i>

**RECENZII:** I. I. Mironescu: Oameni și vremuri. Octav Botez.—*Pan. Halippa*: Flori de pirloagă. Mihail Sadoveanu.—*Dr. George Pascu*: Istoria Literaturii și Limbii romine din secolul al XVI-lea. I. Șiadbei.—*Georges Batault*: Le problème juif. Mihai Ralea.—*Edmond Picard*: Les Constantes du Droit. M. Negru.—*Charles Cestre*: Production industrielle et justice sociale en Amérique. Const. Vișoianu.—*George Gilmore*: Animism or thought currents of primitive peoples. Gh. Savul.—*Lieut. Col. C. à Court Repington*: The first world war 1914—1918. Henri R. Rosetti.

**REVISTA REVISTELOR:** „Un critic englez al lui Verlaine“ (Joseph Aynard. *Revue de Paris*).—„H. de Balzac“ (B. Croce. *La Critica*).—„H. Heine“ (B. Croce. *La Critica*).—„Asupra psihologiei maselor“ (Dr. Flügge. *Preussische Jahrbücher*).—„Starea actuală a spiritelor în Statele-Unite“ (Nicholas Murray Butler. *Revue des Deux Mondes*).—„Aviația navală“ (Paul Boutiron. *Revue de France*).—„Politica spaniolă contemporană și problemele sociale și economice“ (François Donjean. *Le Monde Nouveau*).—„Alianțel Franței și Poloniei“ (De la Revelière. *Mercure de France*).

**MIȘCAREA INTELECTUALĂ ÎN STRĂINĂȚE:** (Teatru.—Romane.—Filozofie.—Artă și Istorie literară.—Muzică.—Călătorii și Memorii.—Filologie.—Sociale).

**BIBLIOGRAFIE.**

\*6132/D\*



I A Ș I

Redacția și Administrația : Strada Lăpușneanu 33

1921

VIAȚA ROMINEASCĂ apare lunar cu cel puțin 160 pagini.—Abonamentul în țară un an 100 lei ; jumătate de an 50 lei. Numărul 10 lei.—Pentru străinătate: un an 140 lei; jumătate de an 70 lei. Numărul 14 lei.—Pentru detalii a se vedea pagina următoare.

Reproducerea oprită

Pentru siguranța primirii regulate a Revistei D-nii abonați sînt rugați a trimite odată cu abonamentul și 12 lei anual costul recomandărei.

# VIAȚA ROMÎNEASCA

REVISTĂ LUNARĂ

## CONDIȚIILE DE ABONARE

Abonamentele sînt: semestriale și anuale.  
Cele semestriale se socotesc dela No. 1 pînă la No. 6 inclusiv, sau dela No. 7 pînă la 12 inclusiv.  
Cele anuale dela No. 1 pînă la No. 12 inclusiv.  
Abonamentele se pot face în orice lună a anului, trimițînd suma *prin mandat poștal*.  
Reînnoirea se face cu o lună înainte de expirare, pentru ca expedierea Revistei să nu sufere intrerupere.  
Prețul abonamentului este:

### ÎN ȚARĂ:

Pentru Autorități, Instituțiuni, Societăți și Intreprinderi comerciale, financiare și industriale, pe an . . . 200 lei

#### *Pentru particulari:*

Pe un an . . . . . 100 lei  
Pe jumătate an . . . . . 50 „  
Un număr . . . . . 10 „

### ÎN STRĂINĂTATE:

Pe un an . . . . . 140 lei  
Pe jumătate an . . . . . 70 „  
Un număr . . . . . 14 „

Abonaților li se acordă între alte avantagii și reduceri însemnate de preț asupra operelor literare și științifice editate de *Institutul de arte grafice și editura „Viața Romînească”*, astfel că abonamentul revistei le revine aproape gratis.

#### Un exemplu:

Costul abonamentului la Revistă este de 100 lei pe an. Costul a 50 volume, ce vom edita minimum pe an, va fi aproximativ de lei 600.

Reducerea ce se acordă abonatului la cărțile editate de Revistă fiind 15% aproximativ (adică în cazul nostru, lei 90)—costul revistei pe an ar reveni deci abonatului *numai la 10 lei, adică zece lei pe an.*

*Administrația.*



## ÎNTRE COPII

### Solu rău...

Vine repegior și foarte serioasă, lipăind cu piciorușele goale pe podelele, pe care maica Glafira, stăpina casei și gazda noastră, le-a lustruit oglindă.

E vremea dejunului și ne găsim cu toții pe cerdac, în jurul mesei. Mosafirul nostru se sprijină de părete, aproape de noi.

— Vino 'ncoace, Nuța.

Indată ce-o chem, Nuța părăsește postul ei provizor de observație și se apropie încrezătoare. O ridic în brațe, ca s'o așez pe scaun și-i simt tot trupul pînuț și cald prin rochița uzată, pusă peste cămașa numai petice. Fetița se așează bine pe scaun și fiindcă nu ajunge până la podele, și-a sprijinit picioarele pe colac și—cuminte—asteaptă.

— Da' tu ai mâncat ceva azi? o întreb eu mai mult de formă.

— Nu... nimica...

— De ce spui minciuni? N'am auzit eu când te-a strigat maică-ta la mîncare?

Ochișorii verzi, puțin ridicați spre tîmple, se închid aproape de tot într'un rîs tăcut și șiret de femee. Gura foarte mică, proaspătă ca o floare deschisă în zori, arată dinți regulați și mărunți de șoarec.

Ii dau pe o farfurioară cîteva lingurițe de compot, care știu că-i place mai mult. Mîncă încetișor, cu mișcări delicate, parcă învățate anume.

Din preocuparea altor lucruri mă cheamă deodată un oftat ușurel.

Nuța, foarte serioasă, cățărâtă pe scaunul ei, cu farfuri-oara goală pe genunchi, se uită drept la mine. Când privirile noastre se întâlnesc, ochii ei se închid iar în contracția râsului desmierdat și șiret.

— Da' cine striga așa tare, azi, la voi? o întreb eu, întinzându-i din nou farfuri-oara plină.

— Trebuie să fi fost Dodică al nostru, îmi răspunde ea cu ton așezat, văzându-și în liniște de mâncare.

Dodică nu e vre-un copil de sama ei, cum am crezut la început, ci e fratele mamă-sii, om de vre-o patruzeci de ani, cu nevastă și copii. La el stă mama Nuței, Lisaveta, femeie voinică și tânără, care-și agonisește hrana lucrînd cu ziua pe la maici.

Nuța a isprăvit și a doua porție. O intuiție sigură îi spune că nu mai are ce aștepta pentru ziua aceea. Se răsucește binișor pe scaun, se sprijină în minute, întorcînd spre meseni spatele arcuit, lungește cu precauție un picior, până atinge dușameaua cu virful degetului mare. Apoi îl întinde tot așa de încet și pe cellalt... și iat'o jos, în picioare. Pășește ușor, tot în virful degetelor, lipindu-se de părete...

Noi ne prefacem că n'o băgăm în samă.

Cu infinite precauții ridică un picior după altul, și-l pune cît poate mai departe, furișînd din cînd în cînd spre noi priviri șirete și îngrijate.

A ajuns la scară. Aice se simte scăpată de primejdie. O ia la fugă pe trepte, lipăind cu zgomot mare, cu piciorușele goale de păpușă, pline de praf prin încrețiturile fine ale plelei, cu tălpi puțin înăsprite de femeie dela țară...

— Stai, Nuța! Nu ți-e rușine? Ai mâncat și acuma fugi?

Dar Nuța simte că a eșit din sfera atingerii noastre. Strecurîndu-se pe portiță, răspunde cu un fel de politeță vicleană, fără să-i prea pese dacă o vom crede, sau nu:

— Vin îndată înapoi... Am oleacă de treabă pe-acasă...

A doua zi, Duminică, se înființează de dimineață. Vine dela biserică, în mare ținută: O rochiță de cit albastru, așa de lungă, că-i acopere aproape piciorușele goale; fața mai puțin muruită ca de obicei și părul bălai, parcă pieptănat.

Rochița nouă o preocupă grozav și-i stînjenește toate mișcările. Cînd o ridic în brațe, Nuța face o mutră speriată și,



cum o las pe pat, începe să-și îndrepte cu grijă cutele. Răspunde scurt și distrat, când o întreb de biserică, de slujbă, de maici. Intr'un răstimp de tăcere tresar deodată la glasul ei, mai subțirel ca oricind:

— Uite, eu am rochiță nouă!

— Da' eri de ce-ai șters-o așa de repede dela noi? o întreb eu fără veste, aducându-mi aminte de scena din ziua trecută.

Nuța râde, fără să-mi răspundă.

— Uite, azi nu-ți mai dau nimic, că te știu eu acum cine-mi ești.

Tonul cu care-i vorbesc o face să ia în serios amenințarea și—socotind că nu mai are ce menaja—face un botișor fuguiat, se uită posomorit și bănuitor pe subt sprincene, și-mi răspunde cu glas îngroșat și morocănos:

— Atunci... mă duc la mine-acasă...

Și chiar pornește numaidecît, întorcînd spre mine cefușoara blondă, înroșită de minie, și călcînd des și apăsat pe toată talpa.

\*

Vara e pe sfîrșite și, în mănăstirea înfundată între munți, sara se coboară brusc.

M'a prins amurgul pe drum și zoresc spre casă. E ceasul de liniște mare al mănăstirii. Obosiți de plimbări, oaspeții s'au strîns prin case, așteptînd masa. Maicile se adună cite două-trei la sfat, în chilioare doznice; iar cele mai bătrîne adorm odată cu găinile, doar or fi mai întremate pentru utrenie.

Intunericul crește; crește și tăcerea în mănăstire. Deodată un plîns sfișietor se ridică în pîlnia uriașă a munților. Un plîns de cumplită desnădejde în liniștea incremenită.

Caut să-mi dau sama dincolo s'aude plînsul și zăresc albind ceva, departe, înaintea mea.

Nuța adormise pe la toacă și s'a trezit singură în casă, pe întuneric. A eșit în drum și acolo, între munți și cer, s'a simțit și mai singură... Minusculă, ca un punct, subt cerul de cristal, își calmează durerea ei pitică în fața muntelui imens, zid de verdeță mohorîtă și plină de spaime.

Se apropie plecarea. Vremea se înăsprește. Dimineața, brumă groasă sclipește pe acoperișurile scunde de șindrilă.

Nuța, sosește de vreme de tot.

— Ce te-ai sculat așa de dimineață azi?

Nuța oftează, grijulie, și-mi răspunde:

— Apoi, s'a dus Dodică al nostru la țîrg și ne-am sculat de dimineață, să-l pregătim de drum.

Mă uit la ea. Gospodina necăjită, care a pregătit un om pentru drum, abia ajunge cu creștetul bălăiu până la marginea mesei. Picioarele goale până mai sus de genunchi i se văd vi-nete de frig. Vreau s'o iau în brațe și dau cu mîna de spatele ei gol și rece. Nelipsita cămășuță ruptă, nu mai este. De-a dreptul pe piele e îmbrăcată cu rochița *de purtat*, spintecată dinapoi de sus până jos. Dar fetița n'are nici o grijă: în față, unde se poate cerceta cu propriii ei ochi, e îmbrăcată. La spate... cine ce treabă are?

— Azi nu vrei să joci, Nuța?

Nuța are în sînge patima dansului.

— Ba joc!

Și piciorușele înghețate încep să se desmortească într'un dans variat, de origine necunoscută, care-mi stîrnește nestăpînit rîsul, oridecîteori cerințele jocului o fac pe dăntuitoare să-mi întoarcă spatele.

Nuța joacă tot mai în voe și cîntă:

Vai, săracu' ciobanas  
Cum mi-aduce sara cas,  
Dimineața urdă *duse*  
Mă sărută și se *duse*.

Maica Glafira, cuibărită în fundul patului, încremenește cu colțunul în mîni și îndreaptă pe deasupra ochelarilor priviri mohorîte spre fetiță. Dela o vreme, jocul o stăpînește deplin pe Nuța: Cîntecul amuștește și gurița, minunat tăiată, rămîne întredeschisă într'un zîmbet de ciudată cochetărie.

— Ce are de gînd oare să facă Lisaveta cu Nuța? întreb eu deodată pe maica Glafira, în vreme ce Nuța se face nevăzută în odăița cu provizii.

— Apăi, ce să facă? Fata asta e un păcat pe capul ei.



— Da' de ce, măicuță? Eu rar am văzut copil atît de drăgălaș.

— Doamne, matale așa ți-i a zice. Da' nu vezi, mă rog, că fata asta calcă a soiu rău?

Maica mea, așa de blîndă de obicei, întoarce spre mine o privire aspră peste ochelari și cu glas dojenitor urmează:

— Hei, dacă n'a avut minte Lisaveta! Fată vrednică cum era ea, putea să se mărite, să aibă casa ei... să fie în rînd cu lumea. Da' tîrgu' să trăiască... Nu s'ar mai odihni cine l-a zidit în preajma mănăstirii!

Eu mă 'ntorc la vorba mea dintăiu:

— Da'... măicuță, ce are de gînd oare să facă Lisaveta cu fetița?

Maica îmi răspunde în silă:

— Apăi, numa' de l-a primi-o vre-o maică la ascultare... S'a face soră și pe urmă, dac'a vrea Domnul, s'a călugări...

Prin deschizătura porțiții, căpșorul bălai al Nuței aduce încă odată lumina ochilor ei rîzători, care se închid pe jumătate, cu dulce viclenie. Gurița i se deschide ca o floare și glasul ei subțirel îmi strigă:

— De-acu' mă duc... Da' vin eu îndată să-ți mai joc, dacă mi-i da dulciuri...

### Portocalele

Se apropie examenele.

Institutoarea, foarte harnică și conștiincioasă, a isprăvit demult «materia», ba chiar a repetat o bună parte.

E sfîrșitul lui Maiu. Căldura se face tot mai nesuferită din zi în zi. Intr'o după amiază, parcă cea mai caldă de până acum, Domnișoara intră în clasă cu trei portocale mari și parfumate. Se așază bine pe scaun, strigă să fie liniște și începe să rupă cu degetele coaja unei portocale.

Liniștea e, în adevăr, mai mare ca oricînd în lumea mică a clasei; dar toate privirile se ațintesc spre catedră și nările, gîdilalte de parfumul cojii rupte, tremură poftitoare.

Și e cald... mai cald ca 'ntotdeauna. De arșiță fetițele își umezesc buzele cu limba. În sală este apă, dar nimeni n'are voe să se ceară afară în timpul orei de clasă.

Domnișoara a isprăvit o portocală. Ridică ochii și aruncă o privire pătrunzătoare prin bănci. Ca niște aripioare de fluturi speriați, pleoapele se lasă grăbite peste privirile lacome și toate minile încep să poarte cu o hărnicie exagerată acul sau croșetul.

O undă proaspătă de parfum îmbălsămează aerul. A doua portocală își arată miezul, acoperit pe-alocurea de o peliță scămoasă. Coaja, ruptă cu nerăbdare în bucăți neregulate, mărește grămăgioara depe colțul catedrei. Din nou dinții Domnișoarei, cam mari, apucă cu poftă miezul aurlu; buzele se umezesc, fructul răcoritor se topește ca prin farmec.

Pela jumătatea ceasului, un maldăr mărișor de coji mai amintește de cele trei portocale.

— Crăciun, ia du cojile astea afară!

Și Crăciun, mică, blondă și șireată, ese din clasă cu șorțul plin, urmărită de priviri pizmuitoare. A câștigat câteva minute de libertate și... toate cojile de portocală sînt ale ei.

Cîteva suspine subțirele și răzlețe se topesc în liniștea caldă a clasei.

În freamăt ușor, fetițele se așază mai bine în bănci și toate capetele, ca niște flori ofilite de arșiță, se înclină, resemnate, asupra horbotelor și cusăturilor... O muscă distrată, pe care o urmărești mai mult cu auzul decît cu ochii, după ce a ocolit prin fundul clasei, revine acum în zbor întins și fin ca o ață, se lasă lîngă mina domnișoarei și începe să sugă fericită dintr'un strop minuscul, rămas pe colțul catedrei.

### Profiluri mici

În fundul grădinii pămîntul e tăiat ca un mal înalt, încît te poți uita de sus în ograda vecină. Iar casa din vale se sprijină cu un părete chiar de mal și acoperișul ei e cu puțin mai sus decît nivelul grădinii. Un soc bătrîn, mai mult gros și râmuros decît înalt, se razămă leneș pe acoperiș, ruginind cu umezeala frunzișului tablele argintii.

Nesfîrșitele zile de vară ostenesc pînă la urmă activitatea inutilă a Licăi, fetiță de vre-o patru ani, vioae și neastîmpărată. În liniștea moartă a după-amezii rătăcește, fără plan conștient, în căutarea unui colț mai umbrit. Socul stufos o



îmbie cu nenumărații lui ochișori rotunzi, negri-catifelai în umbra frunzelor, roșii ca grenadele pe vîrfurile ce se leagănă în lumină.

Un punct de sprijin într'o gaură a zidului, adîncită în fiecare zi tot mai mult de piciorul Licăi, un altul pentru mina dreaptă în rugozitățile tencuelli, o ploae de nisip peste părul încrîlonțat și peste față, o încordare a brațelor fragede... și fetița dispăre în frunzișul depe acoperiș.

Mica boltă de frunze e un adevărat «interior» și păstrează urmele neîndoelnice care dau proba, însuflețirea și farmecul unei locuiri regulate: de o crenguță uscată atîrnă o cordea destrămată și spălată de ploii; iar în cel mai întunecos ungher, un minuscul papuc, prilej de obositoare și zădarnice căutări din partea persoanelor mari din casă, își răsfrînge obraznic în sus vîrfurile scorogit.

Colțișorul acesta e bine ales. Oricît de mare ar fi zăpușala, dacă scoți puțin capul printre ramuri, tot simți o ușoară adiere. Păcat numai că tabla acoperișului coace ca un cuptor potolit...

În umbră, bobitele de soc îmbie cu întunecarea lor brumată de un praf ușor. Sînt dulci... o dulceăță care încezește. Una, mult două, de gustare... Dar sînt moi la pipăit și lunecă, de parcă-s vii, cînd le arunci în sus, ori, mai bine, drept înaintea prin ferestruicile abia crăpate printre ramuri.

Gospodina din vale se uită cu nedumerire iritată înspre soc, neînțelegînd ce l-a găsit, pe o vreme așa de liniștită, să împrăște ca din praștie cu bobite coapte, drept în albiturile ei și să i le împodobească cu flori roșii-vinete...

Întunericul din frunziș începe să fie mai puțin prietinos; parcă te învâlue o pînză mohorîtă. Lica scoate nasul printre crengi, cu o nelămurită grijă. E mai răcoare acum și afară. Soarele s'a ascuns după casă. Din partea cea mai de jos a orașului, din bălțile care răsfrîng, ca niște talgere de argint, toată învăpăerea apusului, broaștele pornesc împotriva arșiței protestările lor multiple și uniforme, care se schimbă pe nesimțite într'o slăvire a nopții răcoroase...

\*

Dimineața timpul trece mai repede, în indeletniciri variate

Petrișor e acasă și, în lipsa tovarășilor de după-amează, trebuie să se mulțumească în jocurile lui cu participarea capricioasă a Licăi.

— Hai să ne jucăm cu mingea, zice Petrișor rece și demn, ca nu cumva să se simtă că are nevoie și că se roagă.

— Mai bine cu *păpusile!* răspunde moale fetița, fără să se clinească depe scaunul înalt, pe care a stat «la cafea».

Petrișor se întoarce brusc depe scara cerdacului și, cu glasul zugrumat de iritația împotrivirii temute, caută s'o convingă:

— Ei, lasă păpusile... desară! Acuma mergem în grădină. Hai! te dau eu jos depe scaun... Ne jucăm cu mingea cea mică și ți-o arunc bine, s'o poți prinde. Il luăm și pe Ursu... Haide!

— Eu mai bine vreau cu *păpusile!* răspunde fetița, cu o intonație aidoma cu cea dintăiu.

Băiatul nu mai zice nimic. O tresărire nervoasă trece pe fața lui delicată și—subțirel și prea înalt—coboară în mers legănat spre grădină.

În urma lui, Lica se lasă s'alunece jos depe scaun, intră în casă, de unde ese îndată, trăgînd cu zgomot mare peste prag lădița cu păpuși. Se așază apoi pe dușamelele cerdacului și, conștiincios și într'o anumită ordine, începe să-și înșire păpusile în picioare, pe lingă părete. Cu toată ocupația aceasta absorbantă, Lica bagă numaidecît de samă că mamă-sa a eșit din sufragerie și a lăsat bufetul descuiat. Mică și rotundă, se ridică cu o neașteptată agilitate, pătrunde în odaie, tîrăște cu precauție un scaun lingă bufet, se sue pe tăcute și cu oarecare sforțare și-și împîlîntă amîndouă minuțele în cutia cu zahăr.

Lui Petrișor i s'a urît singur în grădină. Din capul scărilor el vede bine pe Lica cum operează. Zîmbește abia înțeles, se întoarce cu spatele și așteaptă...

Lica scoate din cutie minile cu degetele încleștate pe cîte bucățele a putut cuprinde, le dă drumul în buzunarul șorțului, apoi se coboară iute și fără zgomot.

— Ei, *de-acuma...* mergi să ne jucăm?

— Iac' acuși! răspunde Lica, moșmonind ceva deasupra lădiței cu jucării.

— Iar a umblat Lica la zahar? întrebă afirmativ mama



copiilor, arătându-se ca fulgerul în ușa sufrageriei și luându-și o mutră de falsă asprime, asupra căreia însă Lica nu se înșală de loc.

— Nu știu! răspunde scurt Petrișor... Hai *după-casă*, Lica.

— Hai!

Și după ce mama se depărtează, Petrișor întreabă cam peste umăr:

— Da' ce-ai ascuns tu în lădița cu jucării?

— Vrei să-ți dau și ție? întreabă Lica cu o grabă amabilă și îngrijată.

— Nu, nu-mi trebuie, o asigură cu deplină dezinteresare Petrișor, coborînd în fugă scările.

Cu fața senină și cu sufletul împăcat, Lica îl urmează, călcînd apăsător și punînd cu băgare de samă amîndouă picioarele, unul după altul, pe fiecare treaptă.

\*

Mai minunat loc de jocuri liniștite, ca «*după-casă*», nici că se mai află. Intre pereții din dos, fără ferestre, și zăplazul unei grădini întinse,—proprietatea bisericii,—e o potecută strîmă. Indreptată spre miază noapte, soarele nu străbate acolo niciodată. O răcoare umedă, sporită încă de răvineala care se ridică depe căzile cu apă de ploae, întreține o vegetație viguroasă de mușchi, piciorul-cucoșului și alte plante lacome de umezeală.

Un nuc străvechiu din grădina bisericii sporește cu umbra lui taina acestui ungher, întinzîndu-și aproape jumătate din coroană până peste acoperișul casei. Cătră toamnă, încep să se audă loviturile scurte și pline ale nucilor pe acoperiș, apoi rostogolirea lor jucăușă până la streșină, de unde cad cu o izbitură moale pe pămîntul umed de *după-casă*, ori plescăitul lor scurt, cînd nimeresc în poloboacele cu apă de ploae. Lica are preferința pentru cele din apă. Ii place să le descopere, îmbrobodate de beșicuțe argintii, în străvezimea verzue a apei; să se aplece, cu răsufierea tăiată, peste marginea căzii, amețită de înălțimea răsturnată a cerului, să întindă din răspuțeri mîna, până cînd cu virful degetelor atinge fructul verde și luncos, care-i răcorește palma grăsuță și o îmbibă pe multă vreme cu o aromă sălbatică și amară.

Dar, până la vremea nucilor, căzile de «după-casă» mai au și alte rosturi.

Fața încrimentată a apei tresare fără pricină din vreme în vreme și se înfioară în vălurile minuscule.

— Uite, iar sînt viermi în apă! strigă Lica cu frică și cu curiozitate, înălțîndu-se în virful picioarelor pe două cărămizi puse una peste alta, ca s'ajungă la gura căzii.

— Ți-am mai spus că nu-s viermi. Sînt pui de țînțari și es deasupra apei ca să răsufle, răspunde Petrișor, potrivit cu multă răbdare niște scindurele, care vor pluti îndată pe luciul rotund, strîns între doagele înverzite, închipuind cele mai strașnice flote de războiu.

Luptele dintre flote, începute în cea mai zîmbitoare înțelegere, sîrșesc adese, din motive cu neputință de prevăzut, cu o luptă reală între cei doi șefi. În cele din urmă Petrișor, demn și mizantrop, pornește în căutarea altui loc singuratic, iar Lica, de nerecunoscut, cu ochii umflați, cu fața aprinsă, tatuată cu dungi vișetate de noroi și cu pete verzi din suc de burueni, pornește spre casă urlînd în glas și călcînd des și mărunțel.

— A adus tata curmale! strigă Lica, alergînd într'un suflet în grădină.

Petrișor, absorbit într'un joc misterios de combinații și răbdare, inventat de el, cu bucățele mici de sticlă, îndreaptă spre Lica o privire nedumerită și absentă.

— Să vezi... o cutie mare. Mi-o dă mie, cînd s'or isprăvi. Am să pun simburii în pămînt.

— Pentruce să pui simburi?

— Să crească...

— Ce să crească?

— Curmale! S'avem la anu' la noi în grădină.

Petrișor zîmbește ușor.

— Da' tu nu știi că nu cresc curmale pe la noi?

— Da' pe unde? întrebă Lica nedumerită.

— Departe... în alte țări...

Băiatul vede bine că Lica nu-l pricepe.

«În alte țări... departe...»



— Da' la vie la noi, nu-i departe? Și Lica își amintește de drumul obositor, pe care-l face numai până la jumătate, iar de-acolo înainte în brațele vierței.

— Mai departe! zice Petrișor. Și ochii lui se ațintesc spre dealurile albastre din zare.—Se cheamă Africa, țara acela... Acolo e cald tare și totdeauna vară...

La orizont, în limpezimea zilei de vară, se profilează strălucitor un deal singuratic, cu înfățișare de munte. Piatra de var, din care-i clădit, și-a lepădat spre vîrf haina străină de nisip și de pămînt vegetal și-și arată goliciunea stearpă și orbitoare, tăiată în contururi hotărîte, ca un zid de cetate.

Privirea Licăi urmărește raza vagabondă din ochii lui Petrișor...

— Da'... știi acuma unde spui tu...

Și întinzînd brațul ei miniatural, arată spre dealurile din fund care, pentru ea, înamnă marginea universului. Căci pentru Lica, lumea e cu mult mai mică,—pe măsura ei,—și totuși grozav de mare.

Petrișor se uită la fetiță mirat și cam cu dispreț, deschide puțin gura să zică ceva... dar simte că orice explicație ar fi inutilă. Plictisit se întoarce la jucăria lui misterioasă cu cioburi de sticlă, pe care Lica o contemplă cu indiferență, stînd la o parte, c'un deget vîrit în gură.

\*

Ploaia rece și mărunță ține necurmat, de cîteva săptămîni. A doua zi e Duminică și Petrișor ar vrea să întrebuițeze cît mai bine sara de Sîmbătă, cea mai plăcută din săptămîna, singura lipsită de grija școlii. Dar pe afară nu mai e cu putință să te joci, iar în casă, jocurile de iarnă nu s'au înfiripat încă. Nelămurit impresionat de lipsa îndelungată a soarelui, cu perspectiva unei seri de libertate deplină, Petrișor, împotriva firii lui, e foarte zurbagiu în sara asta și pornit pe pozne. Se frămîntă cînd în casă, cînd afară, fluturînd pe umeri o pelerină largă a lui tata-sau.

— Parcă ești un strigoiu, Doamne iartă-mă, îi spune morcănos baba Sevastia, bucătăreasa.

Ochii lui Petrișor lucesc o clipă. Un gînd i-a trecut ca

un fulger. E amurg, dar nu s'au aprins încă lămpile. Petrișor așteaptă, lipt de zaplazul grădinii.

Baba Sevastia intră după puțină vreme în bucătărie, dibuește un chibrit pe poliță, scoate cu mîni tremurătoare sticla dela lampă și cu multă băgare de samă aprinde fitilul. Apoi, împăcată că și-a făcut lumină, pornește încetșor spre plită. În același clipă prin ușa întredeschisă se furișază, fără zgomot, o umbră și lampa se stinge subt o filfîire neagră. Baba se oprește 'n loc, nedumerită, bombănește ceva neînțeleș și știind că nu mai are chibrituri, desprinde lampa din pîrete și se duce s'o aprindă la un cărbune.

În timpul acesta se stînge și lampa din săliță, unde Anica repară niște rufe. Fata, zăpăcită de întunericul neașteptat, se împunge cu acul și țipă de spaimă.

O ușă se izbește brusc și... sufrageria rămîne în întuneric. Mama lui Petrișor scapă paharul, pe care-l avea în mînă, speriată, și aleargă în odaia de-alături să cheme pe cineva.

În bucătărie baba a izbutit s'aprindă din nou lampa și acum o agață aņevoe la loc. O aripă neagră se abate, a doua oară, ca din văzduh; sticla cade la pămînt, cu o zîngăneală strașnică de cioburi... Un cui din ușorul uși prinde însă aripa misterioasă. În lumina mohorită a amurgului baba recunoaște pelerina lui Petrișor și, ca prin minune, găsește îndată destulă putere, ca să sue aproape în fugă scările cerdacului, să se plîngă stăpînilor.

Zarva a trei glasuri feminine, iritate și simultane, ajunge până la urechile vinovatului și-l face să înțeleagă gravitatea situației. Prîns fără eșire în «odaia copiilor», unde venise să-și completeze isprăvile, Petrișor aruncă o privire disperată spre Lica:

— Să nu mă spui! îi șoptește el, scurt, dar expresiv. Și dispăre subt masa acoperită până 'n pămînt cu o cuvertură roșie.

În aceeași clipă Lica aude pașii tatălui ei și plină de grijă urmărește cu ochii ultimele tremurături ale cuverturii.

— Unde-i Petrișor? Unde s'a ascuns?

Chemuită în fundul patului Lica tremură și—fascinată—nu-și poate lua ochii mari-deschiși dela chipul încruntat al lui tată-său.



— Să nu mă spui!... îi sună lămurit în auz șoapta lui Petrișor. Buzele îi se strâng cu putere, dar, parcă fără voe, mâna dreaptă se mișcă și degetul arătător, mic și laș, se îndreaptă spre masă.

Tata ridică brusc cuvertura.

Ingrămădit în fund, lângă perete, Petrișor nu mai apare așa de înspăimântător, ca 'n istorisirea babei Sevastiei. E un băețuș de unsprezece ani, cu buzele strânse și palide, cu ochii mari fixați asupra judecătorului.

Scos numaidecît din ascunzătoare, Petrișor suportă cu un stoicism eroic maltratarea cam precipitată care, deși prevăzută, are totuși un caracter de surprinzătoare noutate...

O liniște și o destindere, ca după furtună, se lasă deodată peste casă și peste oameni.

Copiii s'au culcat mai devreme în sara asta.

— Eu n'ași fi spus-o, se gîndește Petrișor, răsucindu-se fără astîmpăr în așternut. Și două lacrimi, repede uscate în întuneric, îi ard obrajii.

— Mai bine nu eram în odaie, cînd a venit tata, își spune mereu Lica, acoperită până peste cap cu plapoma, neînțelegînd ce-o ține atîta vreme trează și ce apăsare necunoscută îi strînge inima.

\*

Cînd Petrișor pleacă la școală, nu-i încă bine ziua.

Lica deschide cu greu ochii și, amețită de somn, zărește în cadrul cenușiu al ferestrei o învălmășală tăcută de mici ființe albe, necunoscute.

Intr'un tîrziu, cînd se scoală și ea, cei din urmă fulgi de omăt cad întirziați la răstimpuri rare.

Dumitrache, lemnarul, a făcut pîrtie dela cerdac până la poartă și omătul adunat se înalță ca un zid în dreptul ferestrei, întunecînd și mai mult lumina mohorită din odaie.

Lica se coboară în ogradă și, abia mișcîndu-și picioarele mici, îngreuiate de șoșoni, înaintează anevoie printre două maluri de omăt, care parcă se tot apropie și vor s'o strivească. Neliniștită, vrea să le măsoare înălțimea. Lasă tot mai mult capul pe spate, până cînd, pe cerul plumburiu și uniform, corborit aproape de vîrfurile copacilor, se zugrăvește creasta zidu-

lui de omăt, mată și totuși orbitoare. Lica închide ochii o clipă și mai face doi-trei pași. La mijlocul potecuții se simte deodată grozav de singură și departe de lume, iar zidurile albe și înalte parcă stau gata să se prăbușească peste ea. Stînjenită în mișcări de îmbrăcăminte prea groasă, se întoarce repede și, fugărită parcă din urmă, aleargă spre casă, ca o gînganie mică pe fondul alb al zăpezii, poticnindu-se la fiecare pas.

Pela cinci ceasuri, cînd se întoarce Petrișor, întunericul se lasă iarăși. În lumina lîncedă, pe care grămezile de omăt o răsfrîng încet, fulgi misterioși, porniți cine știe de unde, încep din nou să cadă încet, pe tăcute.

Petrișor își lasă în grabă cărțile pe masă, scoate paltonul, pe care se topesc cei din urmă fulgi și se duce repede la sobă. Focul arde prietinos, cu flacări limpezi, cu o pîlpîire neîntreruptă, aducînd în liniștea odăii ceva intim și tare depărtat în vreme.

Lica începe numaidecît o amănunțită cercetare a paltonului. Aerul prăspăt și rece, îmbibat în stofă, îi impresionează nasul deprins cu căldura și un strănut subțirel răsună fără veste. Cu mîni nerăbdătoare fetița scotocește buzunarul din dreapta, pînă cînd în fundul lui calduț, întunecos și tainic, găsește un pachetel mic învelit cu grijă. Și atunci începe să-l scoată încet-încet, ca să prelungească așteptarea dulce a unei fericiri asigurate.

Cu o mișcare nerveasă, Petrișor deschide portița sobei.

O undă nouă de căldură se răspîndește și, ca o pîrtie de aur topit, lumina focului izbucnește, lărgindu-se, pînă pe părțile din față. Acolo, în oglinda mică, se ivește alt foc, asemenea celui din sobă, mai tainic totuși și mai ademenitor. În oglinda veche, cu cadru ros de lemn cafeniu, mai clare sau mai nelămurite, toate lucrurile din odaie răsar rînd pe rînd, familiare și depărtate, pierdute într-o perspectivă adîncă.

Petrișor e bucuros că lampa nu-i încă aprinsă.

— La noapte mă duc iar în țara mea, în oglindă, zice el încet.

— Iar spui minciuni! Îngîna trăgănat și cu îndoială Lica.

Petrișor își urmează gîndul, cași cum n'ar fi auzit-o.

— Cînd dorm toți, noaptea tîrziu, mă scol încet și vin



îngă oglindă. Spun un cuvînt, pe care-l știu numai eu... Oglinda se deschide și intru în odaia asta, care samănă cu a noastră.

Pe nesimțite Petrișor coboară glasul. Cu privirea perdută în zarea focului, parcă vede tot ce spune:

— Păretele din fund se deschide drept pela mijloc și dincolo de el începe țara din oglindă...

Lica, nemișcată, pe un scăunel scund, respiră tot mai rar... Buzele i se întredeschid, ochii ei cată neclintit în oglindă. Flacăra plpiitoare pune umbre și lumini nestatornice în încăperea reală de *dincolo*. Păretele din fund parcă se clatină, gata să se deschidă, s'arate minunatele lui taine.

— Acolo mă așteaptă robi cu haine cusute cu aur, urmează Petrișor, cu fața puțin înviorată de dogoare. Mă sui apoi pe un cal și pornesc la palatul meu, în pădure... Acolo nu-i iarnă niciodată...

— Acolo cresc curmalii! strigă Lica fără să-și dea seamă. Petrișor tresare.

— Da, cresc curmali și sînt tot felul de poame, și vara și iarna.

— Vreau să merg și eu, se roagă Lica. De ce nu mă iei și pe mine, să fiu împărăteasă acolo, cu tine?

— Nu se poate! răspunde Petrișor cu hotărîre.

— Dece nu se poate?...

Petrișor rămîne încurcat cîteva clipe. Foarte incet, aproape fără să deschidă buzele, șoptește într'un firziu:

— Impărăteasa trebuie să fie frumoasă... cu părul lung și galben... cu ochii albaștri... ca madam' Cartiadi. Ea e mare... tu ești prea mică...

\*

În noaptea acela Lica, ușoară ca niciodată, a trecut prin străvezimea sticlei, dincolo, în oglindă. Erau toate așa, cum îi spusese Petrișor. Dintre bunătățile îngrămădite acolo, o ademenesc mai ales niște pere aurii, care atîrnă sus, sus de tot, într'un pom.

Se agață din creangă în creangă și acum întinde cît poate mina dreaptă, aproape s'ajungă o pară. Dar piciorul îi alunecă și ea cade din înălțimea copacului... drept pe covorașul de lîngă pat.

Amețită de căldură și de visul neisprăvit, Lica rămîne cîteva clipe jos, așa cum căzuse, și aruncă priviri speriate împrejur. Afară, omătul înghețat se vede scinteind în bătaia soarelui. În odăiță e liniște. Petrișor trebuie să fi plecat demult la școală. Patul lui e strîns și, sus pe perine, pisica cea neagră toarce placid. Toți ai casei sînt duși după treburi.

În lipsă de spectatori, Lica nu simte nevoie să-și mai exteriorizeze durerea. Foarte liniștită, se scoală de jos, rămîne o clipă așa, în cămeșuța lungă de noapte, de subt care se ivesc zece degete mici, care, parcă la pîndă, explorează curioase împrejurimile. Și după o scurtă chibzuință, Lica pornește cu multă hotărîre, împiedecîndu-se puțin, spre un scaun, pe care-l tirăște cu destulă greutate până subt oglindă.

Se urcă pe scaun, îndepărtează puțin oglinda dela pîrete și se uită... Nimic, decît o pată dreptunghiulară, mai albă, pe pîrete și dosul oglinzii căptușit cu scîndurele de lemn nevopsit. Printre crăpăturile scîndurilor se zărește totuși ceva întunecos și tainic... Lucrul trebuie cercetat mai amănunțit... Lica mai face un pas spre marginea scaunului, se ridică în virful picioarelor și întinde brațele. Scaunul, apăsător numai dintr'o parte, se răstoarnă și Lica, prinsă cu minile de oglindă, cade în aceiași clipă.

În mijlocul cioburilor fetița stă grămăgioară, cum căzuse. Razele soarelui, furișate printre perdele, rid în nenumărate oglinzi mici și colțurate, risipite pe covor și răsfrîng fluturi de lumină pe fața crispată a Licăi: ochii i se închid subt pleoapele încrețite, bărbia îi tremură, iar gura i se deschide într'un spasm mut, prevestitor de țipete groaznice.

Maică-sa se ivește speriată în prag și rămîne înmărmurită, în fața dezastrului... Înaintea execuției de rigoare, ea caută să priceapă: cum a ajuns fetița la oglindă și ce a căutat ea acolo?.. Dar cu preocupările ei de «persoană mare», neputînd să descurce, în grabă cauzele care mișcă resorturile mici ale sufletului embrionar, deja enigmatic, rămîne privind încuiată trupul grăsuț și comic din care pornesc, în sfirșit, ca din trimbiță, primele țipete de protestare, aproape umane, împotriva universului ostil.

Lucia Mantu



## PSIHOGENEZA \*

Unii filozofi se cred îndreptățiți să tragă concluziunea, că geneza faptelor de conștiință ese cu desăvârșire de sub controlul legilor științifice. Materia și fenomenele acesteia constituiesc domeniul supus cauzalității, spun dinșii: aci sînt legi de succesiune și de coexistență; iar sufletul și manifestațiunile sale conștiente constituiesc, de altă parte, domeniul libertății; aci nu există lege științifică, fiindcă nu există determinism. Psihologia, prin urmare, trebuie să se țină despărțită de biologie și de toate științele materiei. Școala filozofică kantiană, și această școală este încă cea mai importantă în mișcarea filozofică din zilele noastre, incurajează această direcțiune. H. Bergson, ale cărui merite în rezolvarea chestiunii de față le-am indicat cu altă ocaziune, nu este nici el ostil separațiunii dintre psihologie și științele materiei.

Această concluziune este neîntemeiată. Constatarea făcută, că faptele sufletești nu se pot concepe ca figurînd în spațiu și că între ele există o dependență mai intimă, de cum există între faptele studiate de celelalte științe, nu întemeiază de loc concluziunea, că faptele sufletești sînt într'un domeniu aparte, în care legea științei nu are ce căuta, ci întemeiază numai concluziunea că faptele sufletești pot să intre în raporturi nouă, care nu pot fi explicate prin noțiunile scoase din studiul celorlalte fapte cunoscute până acuma. Constatarea ne desvăluie insuficiența adevărilor noastre cunoscute până acum, dar nu și despărțirea unei lumi spirituale deosebite. Nu avem nici un drept să restrîngem realitatea la proprietățile pe care știința de până acum le-a găsit și le-a sistematizat, aceasta a fost greșala vechii metafizici materialiste și spiritualiste; realitatea este totdeauna mai bogată în proprietăți decît știința în definițiuni, și faptele sufletești sînt tocmai de o realitate mai bogată decît sînt definițiunile pe care știința de până acum le aplică realității. Descoperind raporturi nouă între fapte, nu intrăm într'o realitate nouă, ci ne adîncim în

\* Capitoul VII din „Lecțiuni de psihologie“, care vor apare în curînd.

cea veche, sau mai bine zis, ne îmbogățim cunoștințele despre singura realitate care există, natura. Toate încercările de a explica faptele conștiinței, întrucît ele se mărginesc la definițiunile și ipotezele științelor sistematizate până acuma, se izbesc cu toate de aceeași dificultate: faptele conștiinței sînt prea complicate pentru a se subordona sau coordona faptelor pe care le studiază celelalte științe. Ele sînt strîns legate în unități funcționale și aceasta le deosebește de faptele cu care se ocupă științele fizico-chimice; apoi în comparație cu faptele biologice, care sînt și ele unități funcționale, ele prezintă dependențe intime, penetrațiuni care nu se pot reda prin raporturi numerice sau spațiale, prin urmare nu se pot explica prin noțiunile biologiei. Față de această dificultate psihologia este ținută să-și găsească metode și ipoteze nouă. Ar fi însă o greșală să se pună în opoziție cu metodele și ipotezele celorlalte științe. Datoria psihologului este că, înainte de a introduce metode și ipoteze nouă, să examineze dacă în cîmpul celorlalte științe există depășiri care să indice unde și-au simțit științele de până acum insuficiența lor și cum au căutat ele înseși să se completeze. Dacă psihologia este cu adevărat o știință necesară, atunci locul ei este determinat mai înainte de direcțiunea spre care merge dezvoltarea celorlalte științe. O știință își are chemarea sa întocmai cași o funcțiune într'un organism. Ea răspunde unei necesități, adică unei aprofundări în cunoașterea realității.

Aceste depășiri trebuie să le căutăm, în primul rînd, în biologie, cu care psihologia se învecinează în mod natural. Și ele nu sînt greu de găsit. Biologii au grijă să le aleagă ei înșiși și să le prezinte sub denumirea de „filozofie“,—adică în gîndul lor, ca speculațiuni încă neconfirmate, ca teorii pentru viitor.

Filozofia biologică este, precum vom vedea îndată, un capitol pregătitor de psihologie. Ea cuprinde același gen de fapte și același gen de ipoteze pentru explicarea faptelor cași psihologia. Nu atît se influențează cercetările pozitive ale biologiei de teoriile pe care filozofii biologi le publică, pe cît se influențează cercetările psihologiei. Filozofii biologi sînt în ordinea vremii, începînd cu Aristotel, primii specialiști în psihologie.

Să examinăm faptele care aparțin atît biologiei cît și psihologiei și pe care biologii le consideră de domeniul explicării filozofice. Se cunoaște demult comparația dintre mașină și organismul animal. Această comparație nu înșală pe nimeni să creadă că organismul animal este întocmai ca o mașină. Fiecare știe că activitatea organismului este altfel determinată ca a mașinei. În mașină totul se petrece în mod pasiv după planul constructorului, pe cînd organismul se întreține el însuși în activitate prin planul pe care și-l alcătuește el singur.

Dar în afară de această deosebire, principiul coordonării funcțiunilor la scap, principiul care formează baza explicării, este același la amîndouă. De o parte este explicarea mecanică, de cealaltă parte este explicarea fiziologică; în mașină ca și în orga-



nism, partea este subordonată planului total; fiecare funcțiune se explică din activitatea totalității. Cînd această potrivire între parte și tot la mașină nu există, zicem că mașina a fost construită după un sistem imperfect. Așa ar trebui să zicem și la organism. Cu toate acestea la organism nu putem zice același lucru. Aci sînt cazuri în care constatăm nepotriviri, dar cum aceste nepotriviri nu le putem arunca pe sama imperfecțiunii vre-unui constructor, siliți sîntem să le explicăm ca pe niște fapte naturale. Și cu această explicare depășim explicarea fiziologică.

Să vedem ce fel de fapte sînt acestea. Mai întăiu sînt organe care nu îndeplinesc funcțiuni utile pentru organismul în care le găsim. Scoica externă a urechii, în organismul omului, bunăoară, nu răspunde unei utilități. Ea poate fi suprimată fără ca auzul să se resimtă. Mai inutile sînt încă mușchii, care se găsesc în legătură cu această parte a urechii și pot să o miște. Ei nu o mișcă aproape de loc, de obicei, și chiar cînd o mișcă la unii oameni, ei n'aduc prin aceasta vre-o utilitate organică. Dacă privim însă rostul acestor organe la celelalte animale mamifere, în afară de om, atunci vedem că situația se schimbă. La celelalte animale aceste organe sînt de folos. Ele servesc pentru a concentra și a diferenția direcția undelor sonore. Omul le are, dar nu fiindcă îi folosesc lui, ci fiindcă ele au fost la celelalte mamifere. Tot așa cu încreștitura care se găsește la coada ochiului, dinspre nas, la om și care la unele mamifere are mărirea unei a treia pleoape. La om, ea este fără nici un rol organic, pe cînd la alte mamifere ea este o adevărată pleoapă protectoare pentru corpul ochiului. Și exemple de acestea sînt multe.

Cum să ne explicăm asemenea fapte? Explicarea n'o putem avea decît depășind unitatea organică a animalului și punînd-o într'o relațiune de filiațiune cu organisme strămoșești care au precedat-o. Aceasta o și fac filozofii biologi, cunoscuți sub numele de transformiști. Dar făcînd aceasta ei împrumută explicarea istorică din științele care se ocupă cu faptele sufletești. Ei zic că organele inutile din corpul animal sînt resturi istorice ale vieții trecutului, întocmai cum zic istoricii de instituțiunile sociale și politice rămase inutile. Sînt dar fapte biologice a căror existență se explică numai pe baza filiațiunii lor istorice, întocmai ca și unele fapte sufletești. Există prin urmare o explicare comună între biologie și psihologie.

Am exemplificat mai sus inutilitatea totală a unor organe. Exemplificarea organelor inutile în mod parțial se poate face încă și mai abundant. Intre acestea sînt interesante cazurile, în care întîlnim, la unele animale, existența elementelor care ar putea să constituie, cum constituiesc la alte animale, o funcțiune importantă, și care cu toate acestea rămîn neutilizate cum trebuie. Astfel ochiul unor cefalopode este, din punct de vedere anatomic, foarte diferențiat. El are aproape toate elementele pe care le găsim în ochiul mamiferelor. Are: cristalin, corp vitros, retină, coroida și iris, cornea, înveliș scleros, etc., chiar are și un gan-

gilion optic și totuși funcționarea lui totală este departe de a egala pe acela al mamiferelor. Elementele din ochiul cefalopodelor nu sînt bine acomodată între ele. Retina este despărțită de ganglionul optic, și neuronii din ea sînt dispuși în altfel de straturi ca la mamifere; cristalinul nu are o elasticitate convenabilă; iar cornea fiind deschisă lasă apa să intre în camera anterioară a ochiului. Diferitele elemente sînt dar prezente, dar coordonarea lor într'o funcțiune utilă lipsește. Această funcțiune utilă vine în momentul istoric, cînd trebuie, adică la animalele care au ajuns o anumită treaptă de dezvoltare. Același fapt îl regăsim și în manifestările sufletești. În drumul spre cucerirea de funcțiuni nouă, natura atît în domeniul faptelor biologice cît și în domeniul faptelor sufletești întrebuițează același procedeu: utilizează organele existente; pe unele transformîndu-le pînă ce le ajustează unor funcțiuni nouă, pe altele părăsindu-le în roluri inutile pînă ce dispar cu totul. Inutilități, precum și nu depline utilități, găsim în fiecare organism animal, fiindcă fiecare organism este un punct de trecere pentru cursul vieții.

Constatările biologilor, care fac filozofie, nu se opresc însă aci. Filațiunea istorică dintre animale aduce după sine în discuțiune o mulțime de probleme, care toate depășesc cadrul obișnuitelor explicări biologice. Căror cauze se datorează asemănarea dintre formele animale, și căror cauze să datorează variația lor? După ce lege se face descendența unor forme animale din altele? Care este corelațiunea dintre mediu și originile vieții? Este viața un dinamism separat și opus mediului, sau este ea un dinamism împrumutat mediului? Toate aceste probleme se ridică deasupra explicărilor obișnuite biologice, fiindcă ele au în vedere alte dependențe între formele de viață, decît acele care se pot reprezenta prin cifre sau figuri spațiale. Dibuelile organismului animal, cînd acesta își caută organe potrivite pentru a răspunde împrejurărilor externe, nu sînt fapte care se pot explica din simpla analiză a constituției anatomice și fiziologice a animalului actual, chiar cînd acesta este pus în corelațiune cu mediul; dibuelile sînt determinate de viața trecutului; la spatele animalului actual stau șirurile nesfîrșite ale strămoșilor care își continuă ritmul lor de propagare, ținînd în acest ritm și pe animalul actual. Deasupra dependențelor văzute stau dependențele nevăzute, dar totuși necesare, induse de rațiune din logica faptelor. Și aceste dependențe pentru a fi formulate științificește au nevoie de alte definițiuni și ipoteze, decît cele obișnuite ale biologiei.

Aprofundînd aceste noi definițiuni și ipoteze ne găsim pe nesimțite trecuți în domeniul psihologiei. Dependențele pe care le constată biologul, privind totalitatea ființelor animale, și pe care filozoful vrea să le explice, sînt aceleași cu dependențele pe care le constată și vrea să le explice psihologul, analizînd cele mai elementare fapte sufletești. Cauzele care produc unitatea și evoluțiunea formelor animale în decursul timpului și în întinderea



spațiului sînt aceleași cauze pe care le găsim la baza vieții sufletești. Natura pare a reîncepe într'o ordine nouă de fapte, în microcosmul sufletesc, experiența pe care a desfășurat-o în milioane de secole în macrocosmul vieții organice. În adevăr noțiunea fundamentală la care ajunge biologul, comparînd și cumpănind toate observațiunile pe care i le oferă viața pe suprafața pămîntului, este noțiunea heredității. Hereditatea este postulatul de la care pleacă ori și ce explicare de filozofie biologică. Ca să fie o descendență în seria formelor animale, trebuie să fie mai întăiu hereditate, formele nouă trebuie să continue pe cele vechi. Nici corelațiunea dintre mediu și organism nu se poate explica fără hereditate. Dar hereditatea are un conținut identic cu noțiunea pe care și psihologii o pun la baza explicărilor lor și pe care ei au denumit-o memorie. Între hereditate și memorie nu există decît diferența de sferă, una se aplică la faptele de descendență animală, alta la faptele de succesiune conștientă, în fond însă conținutul amîndorora este același. Atît de adevărat este că prin conținut ele sînt aceleași, că ele se pot substitui una alteia fără greutate. În loc de hereditate, se poate prea bine zice memoria materiei organice, și în loc de memorie, hereditatea experienței trecute, fără ca să se adauge prin aceasta ceva la înțeles. Ar fi poate de recomandat găsirea unei denumiri comune, care să înlocuiască pe viitor atît hereditatea cît și memoria. Richard Semon a și propus denumirea de *mneme* (*Die Mneme als erhaltendes Prinzip im Wechsel des organischen Geschehens*, Leipzig, 1904), dar denumirea lui n'a fost pînă acuma adoptată de toți biologii.

De asemenea dependența pe care filozofia biologică o găsește între toate viețuitoarele dintr'un mediu, exprimînd-o, cînd subț denumirea de corelațiune, cînd de simbioză, este același cu dependența pe care demult psihologia a recunoscut-o că există între faptele sufletești și în special între manifestările unei conștiințe subț numele de caracter, mentalitate și cultură. De îndată ce biologul se ridică deasupra mecanismului fiecărui organism în parte, și vrea să-și explice înlănțuirea dintre toate organismele, el trebuie să recurgă la ipoteze pe care nu le mai poate reduce la noțiuni mecanice simple. Înlănțuirea în timp dintre organisme este o desfășurare de forme cu acumulări hereditare,—o desfășurare care nu se poate înlocui cu mișcarea unui punct pe o linie dreaptă. Evoluțiunea, sau transformismul vieții, n'are nimic comun cu evoluțiunea uniformă a unui punct material: ea este o varietate, *sul generis*; un elan vital, cum zic unii după Bergson; o diferențiere obținută prin durată vieții în timp. Timpul pe care îl are în vedere aci biologul este o realitate de felul celei cunoscute de psihologie. Iar dependența care se stabilește între toate organismele dintr'un mediu este ceva mai adîncă decît corespondența părților unei mașini animale, sau adaptarea animalului la mediul său. În caracterul pe care îl ia corelațiunea viețuitoarelor unei țări, a unei regiuni, și cu atît mai mult a unui conti-

ment întreg, este ceva asemănător cu caracterul psihologic care rezultă din penetrațiunea mutuală a diferitelor manifestări sufletești înăuntru unei individualități omenești.

Încă mai mult. Legea în care se rezumă filozofia biologică, legea biogenetică, lege foarte abstractă și foarte ipotetică, întrucât își caută confirmarea în lumea veșuitoarelor biologice, devine o lege de bun simț, atât de ușor se poate ea înțelege când se aplică faptelor de conștiință. După legea biogenetică, organismele actuale continuă și recapitulează, tot de odată, viața organismelor din care sînt născute. Fiecare individ animal vine pe lume cu dispozițiuni moștenite de la strămoșii săi. Aceste dispozițiuni îl accelerează dezvoltarea lui, dar nu-l scutesc de trecerea prin formele vieții anterioare. Individul cel nou recapitulează, în primele faze ale dezvoltării sale, formele de viață prin care au trecut strămoșii săi. Ontogeneza (dezvoltarea individului) este recapitularea filogenezei (a dezvoltării speciei). Această lege întrevăzută de genialul Lamarck, încă de la începutul secolului XIX-lea, și formulată în termenii de mai sus de Ernest Haeckel (*Generelle Morphologie der Organismen*, Berlin 1866) nu implică o repetițiune servilă. Formele organice sînt departe de a fi ca plăcile mecanice de fotografie care se pot reproduce adoma la infinit; ele sînt rezultate din jocul funcțiunilor vieții și de aceea sînt în veșnică transformare. În recapitularea ontogenezei intră numai momentele caracteristice, dibuelile care au lăsat urme adînci în plasma organismului. Această lege biogenetică, ori cite confirmări ar primi din partea celor ce observă în mod comparat lumea animalelor, apare totuși biologilor cu un caracter prea mistic ca să le fie evidentă. Recapitularea formelor trecute în cele prezente, presupune o asociere de proprietăți și funcțiuni organice, de un ordin așa de intim, că nu găsește pereche în celelalte afirmări obișnuite ale biologiei. De aceea asupra valorii acestei legi părerile sînt așa de împărțite. Pe cînd unii o pun la baza biologiei, alții nici nu o amintesc. Biologii se sînt pe o cale străină lor, neputînd prinde în raporturi precise revenirea vieții asupra trecutului ei, dibuelile organismului în alegerea și fixarea unor forme definitive. Aceste dificultăți nu există aproape pentru psiholog. În lumea faptelor sufletești, dependențele de asemenea natură se învederează cu cea mai mare ușurință. Asemănarea, bunăoară între viața copilului de astăzi și viața strămoșilor primitivi, pare unora chiar așa de naturală, că nu numai că nu simt vre-o dificultate să o primească, dar o mai și exagerează. În lumea faptelor sufletești, recapitulările, revenirile și dibuelile vieții sînt înțelese de sine prin simpla introspecțiune. Psihologul se găsește ca la dînsul acasă în mijlocul acestor ipoteze.

Părerea noastră este, că aceste orientări, pe care le avem din compararea biologică cu psihologia, determină nu atît metodele de cercetare ale psihologiei, cît chiar obiectul acesteia, și cu deosebire geneza actului de conștiință. Geneza actului de



conștiință rămâne inexplicabilă cit timp o considerăm ca datorită unei forme de mișcare, sau o luăm ca fiind sinteza chimică a unor substanțe materiale; ea nici din funcțiunile biologice ale vieții nu se poate explica; numai ridicându-ne deasupra unităților animale și privind la desfășurarea vieții în durata secolilor și în corelațiunile pe care le stabilește mediul, numai atunci ne apropiem de o înțelegere a ei. Geneza actului conștient continuă viața care leagă organismele între ele.

Aceia ce a înlesnit înfiriparea vieții dintre organisme și prin urmare trebuie pus ca o condițiune necesară în geneza conștiinței, a fost sistemul nervos. Sistemul nervos n'a creat conștiința, fiindcă nu el a creat viața,—aceasta era înaintea lui; dar el, prin proprietățile și diferențierile lui, a întărit legătura dintre organisme, și prin aceasta a grăbit aparițiunea conștiinței. Dintre toate sistemele funcționale ale corpului animal, sistemul nervos este cel mai general. Dacă exceptăm speciile bureților, el se găsește aproape în corpul tuturor animalelor. Evoluțiunea lui se poate urmări fără a înțeli salturi sau lipsuri. Sistemul nervos corespunde în fiecare moment la complicațiunea vieții de relațiune a animalului. Forma, volumul și funcțiunile lui sînt strîns legate de interdependența animalelor. În fiecare împletitură a lui cetim o pagină din trecutul vieții pămîntești; fiecare încreștură pe suprafața lui este o cotitură în drumul pe care l-a urmat, în căutarea întrupării sale, viața. De aceea este atît de interesant studiul comparativ al sistemului nervos. Nu că el este substratul însuși al conștiinței,—el este instrumentul indispensabil al acesteia, și în ori și ce caz el este singura carte în care putem ceti deslușit trecutul conștiinței. Celelalte sisteme de funcțiuni ale corpului, a circulațiunii sîngelui, a nutrițiunii, a secrețiunii, și a excrețiunii, a reproducțiunii etc.—nici unul nu se poate compara, în această privință, cu sistemul nervos. Aceste funcțiuni organice au evoluat și ele dimpreună cu evoluțiunea vieții animale,—ontogeneza fiecăreia recapitulează viața trecutului;—în ele s'a imprimat experiența trecută, care stă deschisă unei priviri comparative, dar fără mare folos, fiindcă s'a imprimat în caractere pe care noi nu le putem desluși. Dealtminteri toate aceste funcțiuni, cu sistemul nervos laolaltă, stau într'o strînsă corelațiune. Fiecare fază în evoluțiunea uneia este legată de o fază în evoluțiunea celorlalte; structura de un fel a uneia atrage o schimbare în structura alteia. Așa că orișicare dintre ele poate servi drept material documentar pentru reconstituirea istoriei prin care a trecut viața. Sistemul nervos prezintă însă materialul cel mai bogat și cel a cărui continuitate se poate mai bine urmări pe epoce.

În legea biogenetică se găsește motivarea primei și celei mai importante diferențieri nervoase pe care o găsim la baza conștiinței. Conștiința apare deodată cu diferențierea dintre dispozițiunile moștenite și dispozițiunile venite din experiența personală. La animalele cu coplări lungă, adică la animalele în condițiuni de a ajunge pe îndelete la maturitatea organismului, dispozițiu-

nile moștenite trec prin o perioadă de exercițiu înainte de a intra în practica vieții. Animalele acestea nu sînt așa de robite mecanismului învățat de secole. Ele cunosc jocul, adică exercițiul anticipator al dispozițiilor, și sînt atente la impresiunile nouă. Ele au posibilitatea de a avea o experiență personală. Impletitura sistemului nervos în straturi suprapuse a înlesnit fixarea diferențierii între cele două feluri de dispozițiuni. Probabil, mai ales, că o îmbogățire a plasticității lui a înlesnit organismelor reacțiuni din ce în ce mai originale și mai personale. Geneza conștiinței coincide cu o îmbinare originală între factorii heredității și dispozițiunile cîștigate în experiența personală.

Dispozițiunile experienței personale nu fac încă acela ce înțelegem prin conștiință. Ele sînt dispozițiuni fiziologice, adică instrumente pentru conștiință, iar nu conștiința însăși. Conștiința, în înțeles psihologic, începe cu transformarea dispozițiilor fiziologice în reprezentări. Animalele conștiente organizează dispozițiunile experiențelor în reprezentări de obiecte și fapte. Nu toate dispozițiunile fiziologice sînt reprezentări. Reprezentările sînt dispozițiuni care se leagă cu experiența în raporturi de corespondență specială, și anume : ele organizează această experiență, reproducînd-o în obiecte și fapte individuale. Toate funcțiunile organice au la baza lor dispozițiuni lăsate de experiența trecută, și toate își întrețin mersul reproducînd aceste dispozițiuni. Dar reproducerea se face la toate fără caracterul individualizării. Funcțiunea conștiinței singură introduce această transformare. Ea o introduce pentru a face cu putință participarea animalului la viața socială. Organizarea prin reprezentări este o condițiune a vieții inter-individuale omenești.

Să vedem cum se prezintă această organizare a conștiinței în lumina observațiunii interne și apoi se trece la explicarea rostului ei.

Omul care doarme și visează, are reprezentări. Are prin urmare conștiință. Dar o conștiință tulbure. Ce lipsește acestui om ca să aibă o conștiință deplină, să fie treaz ? Cu un termen popular, zicem, că-i lipsește controlul asupra reprezentărilor sale. Și zicînd astfel, nu greșim—ne exprimăm însă prea vag. Examinînd de aproape deosebirea dintre reprezentările omului care visează și reprezentările omului treaz, găsim că acele dintău sînt nu numai într'o succesiune fără înțeles, succesiunea fără înțeles se poate întîmpla și la omul treaz, dar fiecare luată în parte se află într'o nestatornicie fără înțeles.

Reprezentările din vis sînt întocmai ca figurile pe care le văd unii care cetesc pe fundul ceștii de cafea. O pasere ce zboară, ba mantila unei femei, un bătrîn, un steag, o statuie... Un moment nu stau reprezentările din vis, într'un cadru determinat și la locul lor. Totul fuge și se schimbă înaintea ochilor. Privești la o figură de copil și deodată vezi copilul transformat într'un animal, și animalul într'un arbore, și așa la infinit. Rar dacă per-



sistă o imagină până la sfârșit. Și cum se transformă obiectele văzute, așa se transformă însăși aparițiunea persoanei noastre. Aici ne vedem cerșetor, aici împărat, aici pasere, aici lucru nemișcat. Avem sentimentul că sîntem noi, dar în mod limpede nu ne recunoaștem. Visul este o curgere veșnică de reprezentări, care reprezentări și ele, în parte, nu sînt statornicite în conture precise.

La omul cu conștiință trează, este o cauză care înlătură din viața reprezentărilor această curgere veșnică și această nestatornicie de conture. Dar de lipsit cu desăvîrșire nu lipsesc aceste constatări nici din starea de conștiință trează. O observare minuțioasă ne aduce, dacă verificăm, o mare surprindere. De fapt nici în starea de conștiință trează nu lipsesc caracterele pe care le are viața reprezentărilor din vis. De curgerea veșnică nu se îndoeste nimeni. Cea mai simplă observație de sine o dă la lumină. W. James a și făcut din această curgere veșnică un caracter al conștiinței în genere. Dar tot așa este și cu nestatornicia conturului. Cînd privesc la masa care stă în fața mea și țin sama numai de însușirile sensibile ale imaginii care se formează înaintea ochilor, constat că imagina mesei nu perzistă două secunde cu același conținut. Privesc dintr'o parte sau din altă parte; dau atenție cînd la unele linii din conturul mesei, cînd la altele; fiziologicește vorbind, imagina care se resfrînge pe retina ochiului meu dela obiectul văzut, nu stă două momente identică cu sine însăși. Cu mișcarea corpului încaltea, conturul imaginii se schimbă cu desăvîrșire. Dîn punct de vedere fiziologic, reprezentarea din vis și imagina actuală din starea de conștiință trează, au aceiași nestabilitate. Ce se adaogă atunci în starea de conștiință trează, căci se adaogă ceva negreșit, pentruca imagina actuală să ne apară altfel decît imagina visată? Aici stă toată problema diferențierii conștiinței ca funcțiune psihologică, diferențiere pe care mulți o scapă din vedere.

Aceiace se adaogă în conștiința trează, pentru a da o unitate multiplelor variațiuni fiziologice pe care le ia imagina obiectului, este „înțelesul” obiectului, sau intențiunea privitorului de a găsi un înțeles în ceea ce privește. Este acel „gnosis” de care ne vorbesc filozofii, și pe care termen l-am fi împrumutat, dacă el n'ar fi eșit atît de compromis din discuțiile metafizice în care s'a utilizat. Înțelesul de masă pe care îl are obiectul din fața mea, mă face să trec peste multiplele variațiuni pe care le ia imagina acestei mese; el îmi dă credința că mă aflu înaintea unui obiect statornic și același. Tot înțelesul este, care mă sprijină în dominarea veșniciei curgerii de reprezentări ce se leagă în mintea mea cu înfățișarea unei mese. Omul în stare de conștiință trează are înțelesul pe deasupra funcțiunilor fiziologice. Înțelesul oprește alunecarea atențiunii spre nesfîrșita serie de impresiuni și prin aceasta fixează în timp conturul și relieful obiectelor. O experiență cu totul nouă, în care impresiunile simțurilor nu s'ar lega de înțelesuri stabilite; o lume de excitațiuni fără posibilitate

de interpretări constante, nu s'ar deosebi prin nimic de lumea și de experiența viselor. De altmintreli această judecată o și face omul de bun simț. „Parcă ași fi în vis“ înseamnă în vorba fiecăruia că nu mă pot regăsi în înțelesul lucrurilor din jurul meu.

Cu starea de conștiință trează înțelesul domină de regulă multiplicitatea impresiunilor simțurilor și le dă acestora o unitate; înțelesul schimbă conglomeratul sensibil în obiect care poate fi reprezentat. Această funcțiune a înțelesului începe așa de timpuriu în viața omului și cu atita repeziciune se efectuează, că ea scapă analizei celui mai perspicace observator. Deaceia psihologii mai vechi nici nu o descriau în deosebi. Ei considerau de mai înainte sigur că imagina obiectului vine deadreptul ca o unitate în sufletul omului, fără a mai avea nevoie să mai treacă prin o organizare specială a conștiinței. Obiectul înfățișat în suțiet era după ei o simplă copie a obiectului din afară. Dar această presupunere a celor vechi este o imposibilitate. După lucrurile din afară nu se desprind copii sau imagini unitare în miniatură, ci lucrurile din afară provoacă numai iritabilitatea nervilor, care la rândul ei provoacă o mulțime de alte reacțiuni nervoase, iar imagina finală a lucrului este o organizare din ultimul moment al funcțiunilor centrale. Ea poate să se producă, sau nu. Cînd se produce, avem conștiința deplină psihologică, reprezentarea lucrului; cînd nu se produce, avem simpla viață a simțurilor sau sensibilitatea organică pe care o avem și în vis. Și sînt cazuri cînd orișicare din noi poate surprinde procesul acesta al organizării conștiinței depline. Auzim bunăoară un zgomot neobișnuit venind dinspre fereastră. Un moment nu știm ce este. Nu putem distinge, nici calitativ, nici cantitativ impresiunile ce ne asurzesc. Că impresiunile sonore au provocat funcțiunile simțului nostru de auz, de aceasta nu este îndoială. Timpanul, oscioarele din urechea medie, lichidul din urechea internă, neuronii membranei bazilare, etc., toate aceste elemente ale organului urechii funcționează, și cu toate acestea conștiința deplină de ce se petrece, nu există. Deodată apare înțelesul. Este găleata cu var a lucrătorului care, scăpînd din mîna acestuia, s'a prăvălit pe scară și a speriat lumea care se găsea jos. Acum totul este limpede. Zgomotele nu mai par așa de multiple. Sînt zgomotele ce trebuiau. Înainte aveam impresiuni organice, acumia avem conștiința obiectivă a acestor impresiuni,—reprezentarea. În exemplul următor avem încă și mai bine dezvăluit acest proces de organizare. Sîntem noaptea pe întuneric complet, într'o casă cunoscută. Vrem să ne orientăm. La lumina zilei, orientarea este ușoară, fiindcă simțul vederii, prin experiența lui bogată, face trecerea repede spre conștiința deplină. Dar noaptea pe întuneric, nu avem pentru orientare decît datele simțului de pipăit, de mișcare și întrucîva acelu de temperatură. Cu mare greutate ne reconstituim din aceste date reprezentarea locului. Cui nu i s'au întimplat cazuri în care această reconstituire să întîrzie minute lungi și penibile, și te vezi contrariat prin



atingeri de obiecte care nu se potrivesc locului. Schimbi gândul, aceiași contrarietate. Nu înțelegi nimic. Datele simțurilor, de care dispui, par fără ordine, absurde, nu se potrivesc cu nimic din cele ce știi. Și de cîteori în asemenea cazuri nu te cuprinde groaza. Obiectele pe care le atingi reușești să le înțelegi în parte, dar nu înțelegi dispoziția lor în spațiu. Al conștiința deplină a fiecărui obiect, și îți lipsește totuși orientarea în mijlocul lor, ultima verigă a organizării conștiente.

Dar asemenea cazuri sînt rari în viața omului normal. De regulă înțelesul domină datele sensibile, așa că acestea apar totdeauna în obiecte precise. De regulă domină așa de mult înțelesul, că odată el stabilit impresiunile se schimbă și reprezentarea obiectului rămîne aceeași. Puneți pe cineva care nu este artist să desemneze un obiect care îi stă în fața ochilor. El îl va desemna după ceiace știe, nu după ceiace vede. Dacă obiectul de desemnat este un scaun, el îl va face cu patru picioare, chiar dacă scaunul din fața lui este așa așezat că nu i se pot vedea decît trei. Omul nostru desemnează după imagina înțeleasă, nu după natură. Numai artistul, care a învățat să fie atent la datele simțurilor și să se emancipeze de dominarea înțelesului, poate desemna adevărat după natură. El percepe orișice n-anță nouă de culoare și de formă, în ciuda înțelesului care rămîne același. Dar și la artiști lucrul nu se petrece așa ușor. Trebuie o cultură specială, pentruca ochiul să ajungă să se emancipeze de dominațiunea înțelesului. Sînt încă mulți artiști care nu înțeleg că pădurea este altfel decît verde; nouul altfel decît alburiu; aerul altfel decît străveziu, etc., fiindcă așa au apucat ei să-și reprezinte aceste lucruri. Artistul adevărat nu este cu toate acestea un anormal, sau un neisprăvit, lipsit de precizarea lucrurilor după înțeles. El este, dimpotrivă, un dublu normal. Vede și în felul obișnuit, cum vedem fiecare dintre noi, unificînd impresiunile după un înțeles și vede și emancipat de subînțeles, prin prisma pură a sensibilității. Iar artiștii de geniu profită de bogăția vederii lor personale pentru a crea înțelesuri nouă lucrurilor.

Cazuri anormale, propriu zis, le produc insuficiențele organice. Sînt mulți bolnavi care aud și nu înțeleg ce aud, adică au impresiuni brute de auz, dar nu pot să unifice aceste impresiuni și să le raporte la un obiect; văd și totuși nu înțeleg ce văd; pipăesc obiectele, și își dau samă de proprietățile tactile ale acestora, un i le pot și desemna și cu toate acestea nu înțeleg ce obiect au în mîna lor, etc... Acestea sînt diferitele cazuri de agnosii, pe care le întîlnim atît la om cît și la animal. La animal le putem avea chiar în mod experimental. Dacă ridicăm la un cîine straturile corticale ale creierului mare, așa cum a făcut Goltz cu un cîine care a trăit 18 luni după operație, constatăm agnosii diverse. Cîinele simte obiectele, dar le simte ca impresiuni sensibile, fără să le poată interpreta. Stă lingă mîncare fără să știe că are mîncare lingă el. Dacă i se introduce în

gură mîncarea, impresiunile de gust, de miros, etc.. ale acestuia deșteaptă reacțiunile trebuincioase și masticățiunea se produce. Aude vorbele pe care i le adresezi, dar nu înțelege că-l strigi pe nume. Vede semnele pe care i le faci, dar nu înțelege că-l chemi. Cîinele are viața simțurilor intactă, îi lipsește numai interpreta-rea conștientă a acestei vieți; îi lipsește înțelesul.

În ce stă natura înțelesului și care este mecanismul prin care el se adaogă la experiența simțurilor? Experiența simțurilor ar fi oarbă, fără înțeles. Înțelesul sau „gnosia“ dă caracterul special vieții sufletești depline; fără el n'ar fi conștiință omenească. Dar importanța aceasta a înțelesului explică ușor pentruce răspunsul dat la aceste întrebări a fost așa de des influențat de sistemele filozofice ale timpului. Filozofii care voiau să țină pe om despărțit de animale, și să-l pună într'un rang aparte ca rege între viețuitoarele pămîntului, nu puteau primi să se dea înțelesului o explicare științifică. Înțelesul „gnosia“ era după el o aparițiune extraordinară; începutul unei vieți nouă. De cătră acești filozofi a fost influențat și evanghelistul Ion cînd a predicat creștinilor: la început era cuvîntul (logos) și cuvîntul era Dumnezeu și Dumnezeu era cuvîntul. Cuvîntul, adică înțelesul lucrurilor, este de origină divină; el este produs, nu într'un mod normal, ci în mod extraordinar prin revelațiune sau prin participațiunea vieții simțurilor la lumina divinității. Această filozofie nu mai influențează astăzi psihologia. Psihologia de astăzi caută să dea un răspuns bazat pe confirmarea observațiunii și experienței: un răspuns științific. Să vedem pe cel mai potrivit cu ultimele rezultate cîștigate în asemenea condițiuni.

Este un fapt bine stabilit că rolul cel mare al înțelesului în determinarea reprezeniărilor este datorit vieții sociale. Mai tirziu vom vedea că pentru a răspunde unei temeinice comunicări între semeni s'a dezvoltat cuvîntul care este cea mai puternică pirghie pentru susținerea înțelesului. Fără cuvînt înțelesul ar fi rămas foarte rudimentar. Dar viața socială explică numai rolul nu și obîrșia de unde s'a produs înțelesul și cu atît mai puțin mecanismul acestuia în lăuntrul conștiinței individuale. Și pentru noi aceasta este lucru esențial. Odată funcțiunea înjghebată la oîrșie, extinderea ei prin foloasele aduse este ușor de explicat. Așa cum este și la cuvînt. Una este chestiunea dezvoltării cuvîntului și alta este cea a originii lui.

Pentru a lumina chestiunea nașterii și a mecanismului reprezintărilor legate de înțeles, trebuie să ne amintim mai întăiu de legea naturii pe care o indicăm mai sus. În toate cazurile, cînd se produce o trebuință nouă organică, funcțiunea chemată să o satisfacă nu-și crează dintr'o dată organul. Propriu zis, natura nu creiază, ci transformă. Pentru funcțiunea nouă sînt utilizate mai întăiu resturi de organe vechi neîntrebuințate. Tot ce se găsește acumulat prin hereditate în corpul animal, și nu-și găsește o întrebuițare imediată, este utilizat de natură pentru dobîndirea de noi funcțiuni. Așa cînd unele specii de animale



au părăsit mediul aquatic și au intrat în aer liber, ele au simțit trebuința unui organ perfecționat de auz, pe care mai înainte nu-l aveau, fiindcă felul lor de viață nu-l cerea. Pentru crearea noului organ, natura a întrebuințat acela ce devenise inutil pentru trecerea în mediul cel nou, și anume organele care serviseră respirațiunii prin branchii.

Această lege generală trebuie să ne conducă și în soluționarea chestiunii noastre. Treburile vieții sociale au impus animalelor sociabile, funcțiuni nouă; dar organele funcțiunilor nouă au trebuit să fie constituite din ceiace acumulasera aceste animale prin hereditate. Omul, fiindcă numai de el este vorba ca animal sociabil, părăsind regimul animalelor mamifere, n'a pierdut pozițiunile acumulate de organismul său mamifer; el a pierdut numai o parte din actualitatea lor, adică o parte din imediata întrebuințare a acestor dispozițiuni. În schimb el a dobândit trebuințe nouă, care cereau o comutare de funcțiuni, pe o nouă bază organică. Bineînțeles, psihologia contemporană este încă departe de a fi pătruns în adincul acestor schimbări. Trebuie să ne mulțumim deocamdată cu câteva rezultate generale, lăsând viitorului precizarea lor în amănunte.

Marea bogăție cu care vin pe lume animalele mamifere, începând dela cele mai simple până la maimuțe, este organizarea minunată a mișcărilor instinctive. Animalele mamifere, care aparțin unei aceleiași clase, puse înaintea unei împrejurări, răspund cu toate și totdeauna, cu mișcări uniforme. Nu este răspunsul unui individ animal, ci al unei totalități de animale. Imprejurarea primește același răspuns dela toți indivizii din aceeași clasă. Răspunsurile acestor indivizi formează un bloc. Răspunsurile atât de uniforme dela un individ la altul ne fac să bănuim că și împrejurarea care le provoacă este deasemenea uniformă pentru toți indivizii; că adică animalele care răspund uniform, nu analizează datele care compun împrejurarea, ci ele simțesc datele acestei împrejurări iarăși ca un bloc. În chipul acesta, animalele răspund, nu unor impresiuni diferențiate, și grupate pe obiecte, ci unor totalități de impresiuni grupate în blocuri. Această bănuială se găsește confirmată prin ultimele cercetări ale celor ce se ocupă de psihologia animalelor, care mai toți admit, începând cu I. Volkelt, *Die Vorstellungen der Tiere*, Leipzig, 1914, acest mod de a vedea. Mamiferele nu au în intuițiunea lor un joc liber de imagini la care răspund printr'un lanț de mișcări uniforme, cum s'ar crede judecând animalele prin analogie cu omul, ci cum răspunsul lor este încătușat ca într'un clește, de mișcări, așa este și intuițiunea lor o panoramă turnată ca dintr'o bucată. Asemenea intuițiune se menține prin cercul îngust al sensibilității animalului. Animalul nu ezită între excitațiunile diferitelor simțuri. Hierarhia acestora este bine fixată după interesul organic al animalului și este neschimbată. Domină totdeauna datele simțului a cărui funcțiune corespunde cu natura mediului. Peștele se orientează după simțul presiunii, furnica după miros, paserea

după văz, etc., fiecare animal după simțul care servește mai bine genul său de viață. Datele simțului principal formează tiparul de bază în care se toarnă datele celorlalte simțuri, iar mișcarea animalului este determinată de fixitatea tiparului.

Aceasta este și moștenirea cu care vine, ca mamifer, omul pe lume. Dar genul său de viață este diferit de al celorlalte mamifere. El este animalul cel mai puțin legat de un mediu constant. Hierarhia simțurilor sale este apoi zdruncinată complet prin irupțiunea bruscă a datelor de văz și auz produsă în urma schimbării din pozițiunea corporală. Mamiferele până la om au pozițiunea corpului în direcție orizontală. Botul lor se ridică puțin deasupra pământului. Din această cauză funcțiunea de alimentațiune care este ținută în jurul cărora se învârtesc instinctele, este la ele păzită și întreținută, în prima linie, de simțul mirosului. La om, importanța mirosului decade, și în schimb, mulțumită pozițiunii verticale, se ridică în importanță văzul și auzul, dar mai ales văzul. Multiplicitatea datelor acestor simțuri copleșește tiparul intuițiunii animale. În sfârșit, viața socială, — mediu nou cu impresuni până aici necunoscute, — aduce nevoia înțelegerii între oameni. Conștiința — aceea din observațiunea noastră internă — trebuie să înlocuiască atât instinctele cât și intuițiunea rigidă cu care instinctele sînt legate. Omul are nevoie de intuițiunea prin obiecte individuale, și de mișcări libere voluntare. Cum ajunge el la noua conștiință? Dînd o nouă întrebuintare moștenirii de instincte.

Ce face ca instinctele să apară în viața mamiferelor ca un clește, din care acestea nu pot eși, este mecanismul direct și strîns, care leagă centrul nervos de aparatele de mișcare și de secrețiune ale organismului. Excitațiunea transmisă centrilor, acestea deslănțuesc imediat instinctele. Propagarea excitațiunii se face într'o singură direcțiune. Această uniformitate de direcțiune menține mecanismul strîns, dar îngreunează și întîrzie organizarea de instincte nouă. Animalul neavînd mijlocul de a și controla mișcările, le produce la întîmplare; și instinctele lui se formează treptat din mișcările întîmplător utile. Dintr'acestea, lupta pentru existență selectează treptat, zice Darwin, și noi trebuie să adăogăm: cu mare pierdere de timp și mai ales cu o colosală risipă de viață. Moștenirea de instincte cu care mamiferele de astăzi vin pe lume, este șirul de întîmplări fericite acumulate, în timp de milioane de secole, de organisme unor ascendenți aleși cu o sită din cele mai dese. Această moștenire trebuia deviată din creșterea sa de până aici, pentruca selecțiunea faptelor omenesti să fie mai puțin costisitoare și mai puțin oarbă. Și s'a produs o asemenea deviere la om. Printr'un proces de metamerie, proces care s'a repetat adeseori în decursul dezvoltării sistemului nervos la mamifere, baza organică, pe care avea să funcționeze instinctele omului, s'a fragmentat și s'a împletit altfel. Alături de conducțiunea excitațiunii într'o singură direcțiune, și-a făcut apariția conducția în dublă direcțiune. Centri-



lor nervoși, în care se acumulau dispozițiunile hereditare ale instinctelor li se dete de acum înainte posibilitatea să aibă, în locul rolului simplu motor de până acuma, un rol sensorio-motor. Printr'o acțiune recurentă, dispozițiunile hereditare se transformă într'un izvor de simțire.

Aici stă misterul conștiinței omenești, dacă cuvîntul mister poate fi îngăduit într'o carte de știință. În deosebire de animal, omul împletește moștenirea trecutului său într'o simțire de sine. La început, în mod confuz, dar cu timpul din ce în ce mai precis, pe măsură ce simțirea se exercită. La animal, moștenirea instinctelor este un clește îndreptat spre mișcările externe; la om, ea este un centru de convergență internă. Animalul dobîndește prin experiența trecutului o adaptare la mediul extern, pe cînd omul dobîndește prin experiența trecutului un focar din care se resfrînge o lume nouă, lumea înțeleșurilor care îl leagă cu semenii săi. În amîndouă cazurile experiența trecutului menține corelațiunea strînsă dintre individ și specie; cu deosebire numai că la animal corelațiunea este de ordine curat biologică, pe cînd la om ea este de ordine socială. În aceasta stă fundamentul ordinei morale, regnul aparte, de care se bucură omul în mijlocul naturii.

Conștiința omenească recapitulează prin urmare sensibilitatea animală plămădită de veacuri într'un ritm deosebit. La ea, recapitularea dă loc la o adîncire a sensibilității. Experiența trecută a speciei omenești joacă rolul, nu numai de depozitară, ci și de ferment al experienței personale. Deaceia dela primele scînteeri de conștiință omul întrevește între el și lume raporturi pe care nici o experiență personală nu i le poate da.

El se naște slab în lupta pentru existență; și dacă n'ar avea îngrijirea părinților, ar pieri din primele lui zile, atît de săracă li este armatura corporală. Experiența strămoșilor pare pentru el ca pierdută, cînd îl vezi abia născut. Dar îndată se manifestă urmele acestei experiențe prin determinarea unor atitudini supraindividuale. Iată-l religios; setos de dreptate și adevăr; lubitor de frumos; punînd între el și restul lumii tot felul de raporturi: el, animalul născut așa de slab. Înloc de armatura corporală, o simțire nouă, necunoscută până aici, ese din dinamica instinctelor. Viața din trecut învie sub forma simțirii de sine; simțirea epidermei animale se transformă în simțire personală. Descendentul mamiferelor utilizează moștenirea instinctelor pentru a-și da o atitudine socială: o lume infinită de înțeleșuri care se creiază din opoziția între *eu* și *altul*; pe cînd animalul își plimbă privirea peste mediul care îl înconjoară, fără să descopere în acesta altceva decît impresiunea directă a ochilor corporali, omul vede în jurul lui persoane și lucruri cu înțeles; el vede subț impresiune, simbolul. Această dedublare i-o dă viața prin care au trecut generațiunile dinaintea lui, viața care, recapitulîndu-se și trezîndu-se într'o simțire de sine, socializează sensi-

bilitatea actuală. Prin conștiință, omul simte și interpretează natura, pe cînd animalul simte fără să interpreteze. Se înțelege că între animal și om sînt numeroase cazuri de tranziție. Mamiferele superioare se apropie gradat de om.

Intr'un cuvînt, psihogeneza își are rădăcinile în biogeneză, după ale cărei legi se explică diferențierea sensibilității, iar vîrfurile și-l are în viața socială, pentru întreținerea căreia concurg toate manifestările conștiinței individuale.

### C. Rădulescu-Motru

---



## Toamnă, pe țarm...

---

Toamna ca o călătoare obosită de lungi drumuri,  
A sosit la țărmul mării și, cu părul despletit,  
Lung privește peste apa 'n care cad din înfinit  
Norii ce-au venit deodată călători ca niște fumuri.  
Și plutesc: fantome albe de corăbii înecate,  
Lungi fuioare de furtună care stau să se desfacă,  
Fiare cenușii de mare care nu se mai înecă.

Toamna de pe malul mării le privește fix pe toate.

Peste apele azi tulburi care poartă 'n ele norii  
Toamna suflă greu și rece pân' la marginile zării.  
Au rămas mici fortărețe de nisip pe malul mării  
Ridicate de copiii ce făceau pe luptătorii.

În balcoanele de vile, pe terasele pustii  
Și la ușile 'ncuiate vintu-duce de departe,  
Dintr'un soare mort prin vreme, foșnitoare frunze moarte...  
Din castanii dela poartă, cad castanele târzii...

Viscolește alb nisipu'n lungul plajei fără lume,  
Scîrție prelung piloții punților de îmbarcare,  
Dela care nu mai pleacă bărci albastre la plimbare  
Pe cărările lactee însemnate 'n larg de spume.

Pe pustiul țarm al mării stă cu părul despletit  
Toamna, ca o călătoare care a înebunit.

Demostene Botez

## Opera financiară a d-lui Titulescu, Ministru de Finanțe, și cerințele timpului de față

Criza prin care trece Statul român în urma războiului de întregire națională este pe cât de formidabilă ca factor dezorganizant al vieții sociale, pe atât de complexă în manifestările ei. Războiului, pe lângă alte calamități care-l sînt specifice, a redus forțamente producția prin deplasarea țelului și factorilor ei, în timp ce pe de altă parte el însuși a fost și încă este, în urmările lui, un nou și cel mai mare consumator de valori sub toate formele. Pentru ca Statul să-și poată găsi resursele extraordinare, de care avea nevoie în aceste timpuri de subț-producție inevitabilă, a recurs la mijlocul deturnat al emisiunii de hîrtie prin Banca Națională. Această politică financiară nefastă, împreună cu contrabandele de monedă și felul cum s'a făcut unificarea monetară, au provocat—cum era natural—o *criză financiară* sub două forme: *budgetară* și mai ales una *monetară*, depreciînd moneda prin sur-abundență și lipsa garantărilor. Criza financiară mai ales sub forma crizei monetare a agravat criza economică de subț-producție și a operat o socializare deghizată și injustă de averi urmată de o deplasare tot atât de injustă a acestor averi dela un individ la altul, schimbîndu-se astfel în rău și în mod brusc criteriul de justiție care trebuie să stea măcar ca un ideal, la baza repartiției bunurilor într'un Stat organizat.

Astfel, neîncrederea în valoarea mereu descrescîndă a monedei, precum și alte urmări neaparate ale inflației monetare, au transformat criza budgetară și cea monetară într'o îngrijorătoare *criză economică*; iar nemulțumirile și revolta care sînt rezultatul fatal al marilor injustiții, au transformat criza economico-financiară într'o *criză socială* manifestată prin înteișirea luptei de clasă.

Și cine ar putea nega că ușurința cu care se poate cîștiga azi banul pe nemuncite, prin speculații de tot felul, străine de munca adevărat productivă, unite cu convingerea până acum nedesmințită că trăim într'o epocă de relaxare fatală a dreptului și de liberă carieră a injustițiilor,—epocă în care totul e permis și în care, în loc de pedeapsă în urma anumitor fapte, se poate obține cîștig nemeritat,—cine ar putea susține că astfel de împrejurări nu atrag după ele o *criză morală*, ea însăși un element de dizolvare socială?



Așa dar *criză financiară, criză economică, criză socială, criză morală*,—toate avînd drept cauză de întînire primordială,—*criza monetară*.

Din punct de vedere strict *economic* s'ar putea zice că criza noastră nu este în principal nici o criză de *producție*, nici una de *circulație* (a mijloacelor de transport), nici una de *consumație*; ea este mai ales o *criză de repartitie* a bunurilor reduse de războiu.

*Dacă în timp de belșug se poate oarecum neglija sau amîna opera îmbunătățirii repartitiei,—în timp de subț-producție, pentru moment insurmontabilă, această operă revine pe primul plan, și de înfăptuirea ei grabnică și prealabilă depinde în cea mai mare parte producția viitoare.*

Așa fiind, remediul cel mare nu se poate găsi pentru moment nici în domeniul producției, nici în acela al circulației,—ci în mică parte în acela al consumației, iar în cea mai mare parte în acela al repartitiei.

Tocmai deaceia am susținut cu tărie,—cu toată părerea aproape unanimă în sens contrar,—că mijlocul cel mare și cel mai la îndemîna Statului de a remedia pe cit posibil criza noastră economico-socială, este în primul rînd un *remediu pur financiar*, și anume el stă în asanarea crizei bugetare și mai ales a celei monetare, printr'un sistem anumit de impozite drastice, care să meargă pînă la socializarea parțială a bunurilor 1. Acest *socialism fiscal*, simplă măsură financiară, tinzînd în primul rînd la *suprimarea pericolului inflației* și în subsidiar a crizei bugetare, operînd în același timp o mai justă repartitie a sarcinilor și indirect a bunurilor (repartitie devenită și mai nedreaptă pe urma războiului),—l-am văzut nu ca o măsură eroică mai mult sau mai puțin artificială, ci dimpotrivă ca o simplă manifestare, împiedicată și întirziată (în dauna societății),—a unei legi generale pe care am numit-o *socialism de războiu*, lege care pe lângă *socialismul fiscal*, provoacă în timp de războiu o mulțime de alte manifestări de natură socialistă, mai mult sau mai puțin propriu-zisă.

Socialismul fiscal calculat și voit ni s'a părut singurul mijloc salvator împotriva alunecării societății pe panta unui *socialism periculos* prin haosul necunoscut ce-l stă ademenitor în față. 2

Ideia că remediul cel mare în criza noastră economico-socială este în primul rînd de natură *finanțiară* și numai în urmă economică propriu-zisă,—oricît de paradoxală a părut într'un timp de acută subț-producție,—a fost preconizată ca singura eficace de către marele economist Achille Loria și pusă ca punct primordial de program de către Conferința financiară dela Bruxelles. Iar ideia că acest remediu *finanțiar* trebuie să îmbrace forma directă a unui adevărat *socialism fiscal* printr'un sistem drastic de *impozite*, a căpătat consistența mai mult sau mai puțin deplină în toate statele beligerante: Anglia, America, iar în ultimul timp Franța și mai ales Germania și Italia, spre a nu cita decît pe cele mai însemnate.

1 Se înțelege, nu e vorba aici de o socializare propriu-zisă, ci numai de una care, sorbind o parte din bunurile particulare, le redă îndată aceleiași societăți nealterată la baza organizației ei actuale, operînd însă cu această ocazie o justă repartitie a sarcinilor și indirect una relativ mai justă a bunurilor.

2 V. articolele noastre din V. Rom. No. 5 | 92) și No. 1 | 921.

*Politica socialismului fiscal apare astfel ca un imperativ categoric al timpului de față.*—Această politică ca mijloc financiar de asanare a crizei noastre complexe a avut în Parlamentul nostru ca primi reprezentanți efectivi pe d-nii deputați Dr. I. N. Angelescu și V. Madgearu care au propus, pe lângă unele noi monopoluri (d. Angelescu), cite un sistem de impozitție extraordinară, cu nuanță vizibilă de socialism fiscal.

Puțin în urma acestor proiecte din inițiativă parlamentară, d. Ministru de Finanțe N. Titulescu prezintă Camerei și aceasta votează un vast sistem de măsuri financiare, care pentru prima oară, îmbrățișând chestiunea în întregul și în toată complexitatea ei, tinde să dea chestiunii o soluțiune radicală inspirându-se în mare măsură de ceiace am numit socialism fiscal. D. Ministru de Finanțe a fost în adevăr taxat de unii ca omul socialismului fiscal la noi, sau cel puțin al unui radicalism fiscal înaintat.

Dar a spune că d. Titulescu este pur și simplu omul socialismului fiscal la noi, nu este totuși același lucru—după părerea noastră—cu a spune că d-sa este prin chiar acesta salvatorul sigur al acestei amenințate țări. Socialismul fiscal se poate în adevăr înfăptui după criterii diferite, unele conforme, altele neconforme cu justiția, cu rațiunea și cu nevoile timpului de față. Așa de ex. am văzut că însăși cauza marei noastre calamități—emisiunea de hirtie prin Banca Națională—nu e în fond decât tot o socializare, întrucit ea operează un împrumut forțat sau chiar un impozit; dar acest impozit atinge numai pe deținătorii de monedă și creanțe plătibile în România, în loc să atingă pe toți cetățenii, pe fiecare după puterile lui, cum cere justiția și rațiunea. I Tot astfel socialismul fiscal adoptat în principiu poate fi conceput în diferite grade: el poate fi mai prejos, atît cît trebuie, sau mai mult decît trebuie; el poate în fine avea în vedere asanarea concomitentă a tuturor fețelor crizei, sau poate urmări asanarea uneia cu precădere asupra celeilalte. Deaceia spre a ne da bine sama de rolul și semnificația măsurilor d-lui Titulescu, nu va fi destul să spunem că ele înfăptuiesc un socialism fiscal, —*ceiace dela început, date fiind exigențele timpului de față, le câștigă aprobarea oamenilor de bine și clar văzători*,—ci va trebui ca, examinându-le mai de aproape, să ne întrebăm întrucit socialismul fiscal al d-lui Titulescu rezolvă principalele fețe ale crizei noastre: *monetară, budgetară, socială*.

Măsurile financiare ale d-lui Titulescu se descompun în următoarele elemente: a) încercarea pentru prima oară serioasă după război de a prezenta țării *întocmirea unui budget echilibrat*; b) alimentarea acestui budget și a nevoilor actuale printr'un sistem riguros de *impozite cu excluderea principială (cel puțin momentană) a împrumuturilor*. În însuși sistemul de impozite al d-lui Titulescu, trebuie să deosebim două părți fundamentale diferite una de alta și care numai întâmplător se găsesc împreună din cauza evoluției tardive a dreptului nostru fiscal. Acestea sînt: a) *reforma contribuțiilor directe* care înlocuește vechiul nostru sistem fiscal cît se poate de primitiv-cu sistemul *imp. progresiv pe venit* a cărui introducere nu ar fi trebuit în principiu să aibă nici o legătură cu războiul, dacă anemia spiritului nostru democratic n'ar fi aminat această reformă până la li-

1 V. V. Rom. No. 5 | 921 p. 272-273 și nota 2 p. 291 precum și V. Rom. No. 1 | 921 p. 46-47.



alta extremă; b) un sistem de impozite extraordinare sau noi, tinzând în principal la alimentarea cheltuielilor budgetare extraordinare, mai ales cele două dintâu și care constau în: *un impozit asupra capitalului și a îmbogățirii de războiu, un imp. pe lux și cifra de afaceri, un impozit pe succesiuni.* 1

Acest vast program financiar, dela care d. Titulescu așteaptă roadele în decurs de câțiva ani, a fost prezentat de d-sa tu un aparat de erudiție impunătoare, cu un prestigiu politic imaculat,—aproape unic în această țară,—și cu un talent literalmente strălucit,—toate elemente care deconcerțează pe cel ce cu răceală caută să-și dea seamă de sensul latim și limitele precise ale operei financiare și sociale ce conține o legiuire într'un stil atît de mare.

Cu tot acest prestigiu, apăsător pentru alții, cu care personalitatea d-lui Ministru de Finanțe însoțește opera sa,—să ne străduim totuși a ne da sama cît mai obiectiv, întrucît opera d-sale răspunde nevoilor grave și multiple ale orei actuale, întrucît cu alte cuvinte ea asanează, cum ziceam mai sus: a) criza *budgetară*, b) întrucît criza *monetară* și c) întrucît criza *socia*lă.

\*

**Intrucît opera d-lui Titulescu asanează criza budgetară.**—Un budget sincer și perfect echilibrat prin venituri, care nu adaugă în mod deturnat noi sarcini pe umerii Statului, constituie pentru acesta cea mai perfectă garanție ostensibilă a creditului său. Statul român, al cărui budget în ultimii ani până la războiul mondial se solda cu excedente, dela războiu și până azi a trăit viața hibridă a finanțelor lipsite de orice alcătuire budgetară, viața de enorme deficite, alimentată numai de diverse operațiuni nefaste de tezaur. Această împrejurare a fost desigur cea mai însemnată cauză a slăbirii creditului său. Prima încercare după războiu de a se întocmi un budget a fost făcută anul trecut de d. Take Ionescu, Ministru ad-interim la Finanțe. Dar budgetul pe 920—921, cu un deficit *prevăzut* de 509 milioane și unul efectiv de 2 miliarde, prezentat de d-sa Camerei anul trecut, este —și nu a avut pretenția să fie altceva—numai o încercare și un *simulacru de budget*, atît din cauza lipsei de rîndament îndestuiător a primitivului nostru sistem fiscal, cît și din cauza omisiunii totale a unui budget extraordinar, care astăzi este tot atît de indispensabil cît și budgetul ordinar.

D. Titulescu, întreprinzînd marea operă a reformării sistemului contribuțiilor directe și introducerea unor impozite noi extraordinare, încearcă anul acesta să prezinte pentru prima oară după războiu budgetul Romîniei întregite, sincer, complet și *realmente echilibrat*.

Din punct de vedere formal, budgetul d-lui Titulescu, ușor remaniat de comisia fiscală,—este impecabil. Aritmeticește perfect echilibrat, prevăzînd chiar eventuale excedente (la budg. ordinar), însoțit de art. 3 al legii budgetare, care prevede puțința pentru Ministru de Finanțe ca, împreună cu comisia fiscală, să poată *chiar în cursul exer-*

1 În art. 6 al. 1 în fine al legii budgetare a d-lui M. de Fin. se citează cu titlu enumerativ și *impoz. pe plus valuta imobiliară*; dar până acum acest impozit nu a căpătat nici o consistență în sistemul de legi al d-lui Ministru.

*ciŃiului* să reducă sau chiar să suprima cheltuielile ce vor părea inutile,—însoŃit de art. 7 al. aceleiaŃi legi, care prevede pentru toate Ministeriile sistemul ordonanŃării numai în rate mensuale egale, și de art. 2 care prevede limitarea creditelor suplimentare și extraordinare la suma numai de 38.749.106,15,—ei are aerul să satisfacă toate exigenŃele: tehnice, fiscale precum și condiŃiile de severitate morală, necesare minuirii banului public. Dar de calităŃile tehnice ale acestui buget, socotim inutil să ne ocupăm. Personalitatea d-lui Ministru de FinanŃe dispensează de asemenea consideraŃiuni și ele ar eŃi din cadrul preocupărilor acestei expunerii. Deaceia ne vom ocupa aproape exclusiv de *lacușele* de un anumit ordin pe care, după părerea noastră, acest buget le prezintă.

Cea dintâu grijă a d-lui Ministru de FinanŃe a fost—cum era și natural—*economiiile*. Desigur, după un războiu atât de pustitor, cum a fost cel din care am eŃit—politica principială a economiilor în general, nu poate fi serios practicată. Nevoile refacerii în toate ramurile organismului social sînt atât de imperioase încît se pare că mai puțin decît oricînd, după ravagiile unui războiu, o gospodărie publică își poate impune politica economiilor. Dar dacă în ceiace privește cheltuielile necesare, astăzi mai mari și mai imperioase ca altădată, nu ne putem impune politica economiilor,—este un domeniu unde e se impun, *nu numai ca o operă de ordin fiscal, dar mai ales de purificare și asanare morală: acesta e domeniul sinecurilor și al cheltuielilor fericit denumite de d. Ministru de Fin. „provocatorii”, și care în ultimul timp au luat la noi proporŃii de flagel. Numai stirpind din rădăcină plaga sinecurilor, a cheltuielilor inutile și a celor provocatorii, în mod îndirect se puteau pregăti sufletește masele pentru a face cu voe bună sacrificii băneŃii neobișnuite pentru Stat. Altfel opera impunerilor extraordinare, din impopulară ce este prin natura ei, devine cu adevărat odioasă și deci fără șanse de reușe sau aplicare serioasă, cum se întâmplă cu orice lege care nu are a probarea morală a spiritului public. D. Titulescu a încercat cu ocazia actualului buget să atace această însemnată problemă, dar n'a reușit s'o rezolve decît într'o înfimă măsură. În afară de capitoul cheltuielilor extraordinare de ordin militar, unde prin bugetul actual s'au redus cheltuielile cu circa un miliard față de anul trecut (această reducere era fatală odată ce situaŃia externă permitea trecerea armatei pe picior de pace),—politica economiilor a d-lui Ministru de FinanŃe nu a putut reduce decît cheltuielile provocatorii dela capitolul... automobilelor funcționarilor publici și alte cîteva capitole neînsemnate. *Pentru rest, d-sa s'a mulțumit cu înscrierea în legea bugetară a art. 3 amintit mai sus.* Deaceia, în general vorbind, se poate zice că încercarea eroică a d-lui Ministru de FinanŃe de a stirpi flagelul sinecurilor și al cheltuielilor provocatorii a dat greș,—desigur din cauza unor împrejurări greu de învins, dușmane democraŃiei și independente de voinŃa sinceră a d-lui Ministru de FinanŃe.*

Odată acestea zise cu privire la nereușita în politica economiilor, să intrăm în miezul chestiunii.

Cea mai însemnată condiŃie a seriozității unui buget este *sinceritatea* lui, adică faptul de a se prevedea în el absolut toate cheltuielile necesare mersului și refacerii mașinii sociale,—independent de faptul dacă sînt sau nu surse de venituri corespunzătoare. Este în adevăr un loc comun în finanŃe că, spre deosebire de ce se petrece cu bugetul unui particular, la bugetul Statului capitolul cheltuielilor



primează pe acel al veniturilor în acest sens că nu atât cheltuielile trebuiesc proporționate după venituri, ci veniturile trebuiesc căutate și găsite după mărimea nevoilor. Aceasta este condiția, cîteodată dură, a binefacerilor vleiții sociale.

Or, tocmai din acest punct de vedere,—trebuie s'o spunem dela început,—budgetul d-lui Titulescu prezintă lacune.

Budgetul pe 921—922 se imparte în două : a) *budgetul ordinar* și b) *budgetul extraordinar*.—*Budgetul ordinar* cuprinde două capitole, în urma concepției noi de a se despărți Budgetul Minist. Comunicațiilor de toate celelalte elemente ale Administrației financiare a statului la un loc,—derogîndu-se astfel odată, cu înființarea și a Budg. extraordinar, dela regula clasică a *unității* budgetului. Primul cap. al budg. ordinar, cuprinzînd toate serviciile și cheltuielile obișnuite, atinge la cheltuieli în cifră rotundă (în proiect) 5 miliarde 20 milioane, iar la venituri 5 miliarde 220 milioane ; al doilea cap., adică budg. anex al M. de Comunicat., cuprinde la cheltuieli 2 miliarde 142.149.063, iar la venituri 2.292.233.000. Aceasta înseamnă însumînd cifrele că budgetul ordinar complet atinge la cheltuieli 7 miliarde 162.149.163, *cifră mărită de com. fiscală la circa 7 miliarde 700 milioane*, iar la venituri o cifră care acopere aceste cheltuieli dînd după previziuni serioase optimiste și speranțe de relative excedente.

*Budgetul extraordinar* cuprinde la rîndul său două capitole : a) *lichidarea*, adică opera de stingere a obligațiilor extraordinare contractate de războiu și b) *refacerea*, adică opera de reparare a utilajului național și opera de reîntărire a marilor artere a serviciilor de interes național general. Budg. extraordinar al lichidării se încheie cu 1.400 milioane, iar cel al refacerii cu 1.100 milioane, ceace înseamnă însumînd cifrele, că budg. extraordinar al d-lui Titulescu atinge suma de 2 jum. miliarde, ce după previziunile d-sale va fi acoperită printr'un buchet de resurse de care ne vom ocupa mai jos. *Așa dar 7 jum. miliarde budg. ordinar, 2 jum. miliarde budg. extraordinar,—circa 10 miliarde,—iată budgetul total al Romîniei întregite după pagubele și dezastrul războiului. Este această cifră la înălțimea nevoilor actuale ? Iată cheștiunea cea mare.*

Desigur este foarte greu să se fixeze cu precizie matematică cheltuielile de care gospodăria publică a unei țări va avea nevoie în cursul unui exercițiu, mai ales cînd nevoile de cheltuieli extraordinare de toate felurile își fac apariția în tot momentul, adesea pe neașteptate. De aceea, orlce s'ar face, alcătuirea unui budget nu încează de a fi o operă, nu de limitare rigidă a cheltuielilor, ci o operă de previziune mai mult sau mai puțin coroborată de realitățile exercițiului financiar. Cu toate acestea, cele două metode clasice cunoscute în finanțe sub numele de *metoda evaluărilor directe* și a *evaluărilor după anul penultim*,—deși concepute în știință mai ales cu privire la previziunile *rețetelor* budgetare,—ne pot folosi și la cap. previziunii cheltuielilor necesare mersului gospodăriei publice. D. Ministru de Finanțe însuși,—după cum o spune la p. 28 a Expun. de motive ce însoțește budgetul,—pare a se fi călăuzit de *metoda evaluării după anul precedent*, desigur nu după prevederile budgetare inițiale ale acelui an (920—921) care erau, poate voit, insuficiente, ci după alocațiile budgetare, credite suplimentare și adiționale *efectiv* și definitiv acordate în cursul exercițiului anului 920—921 și care astfel au mărit prevederile budgetare depe hîrtie în budg. anului trecut pînă la cifra cheltuielilor reale, necesare primului an „normal” după războiu.

În primul moment această metodă, oarecum experimentală, pare cea mai apropiată de exigențele spiritelor ponderate și pozitive. Dar ● îndoielă naște: Oare anul 920—921 să fi fost el un an „normal” în sensul că toate serviciile publice au avut dotația respectivă pentru a putea funcționa și pentru a se putea întreține? Au mers oare toate serviciile publice atât de bine ca într'un an normal?—Cheltuielile publice ale unui Stat în plin progres,—*independent de evoluția care tinde în toate țările să mărească atribuțiile Statului în multe domenii, și deci cifra budgetului*,—prezintă o ascensiune lentă dar continuă, o ascensiune care este oarecum normală, și care nu e decât una din manifestările evoluției progresive a tuturor ramurilor organismului social din ce în ce mai amplu și mai perfecționat. Aceasta, bine înțeles, în afară de cheltuielile extraordinare ocazionate de război și urmările lui, în special lichidarea și refacerea, și în afară de nevoile de unificare administrativă și culturală a națiunii întregite, care cer o nouă concepție și o specială lărgire a cadrului budgetului. Așa dar în afară de cheltuielile extraordinare de război și urmările lui, cifra budgetului unei țări prin însăși evoluția ei normală tinde să se mărească continuu comparativ cu trecutul, și acesta e un adevăr pe care experiența de până acum i-a ilustrat cu prisosință. Așa fiind, socotim că metoda evaluării cheltuielilor, după cheltuielile efective ale anului budgetar 920—921, nu este cea mai întemeiată, întrucât în cursul aceluiași an serviciile n'au funcționat normal, ascensiunea normală lentă n'a avut loc și cheltuielile extraordinare și nouă n'au fost satisfăcute nici pe departe în adevărata lor amploare. Dar atunci care ar fi fost o metodă mai potrivită? În privința budgetului ordinar putem întrebuința—în mod foarte aproximativ desigur—metoda previziunii după cel din urmă an *cu adevărat normal* și anume anul 916,—iar în privința cheltuielilor noi ca *unificarea și extraordinare ca lichidarea și refacerea*, metoda evaluăției directe, dar sinceră și curajoasă. Or, *anul 916 a prins România încă cu un budget perfect echilibrat prin venituri ordinare de 650 milioane lei normali. Dacă ținem socoteală că deprecierea medie a monedei noastre este de cel puțin 10 ori în minus valoarea ei din timp normal*,—și aceasta o arată mai ales scumpirea uniformă medie a vieții,—atunci *budgetul ordinar, numai al vechiului regat, ar fi trebuit să fie, după valoarea de azi a monedei, de 6 jum. miliarde. Teritoriul îndoiindu-se și nevoile unificării administrative și culturale neputându-se concepe ca cheltuieli ce pot fi amânate*,—*cea mai sobră previziune grosso modo duce subț regim de inflație la cifra de 12 miliarde numai pentru budg. ordinar necesar României întregite, după stîrpirea de rigoare a cheltuielilor superflue.*

Fără de o așa de mare disproporție dintre suma minimală de 12—13 miliarde ce după previziunea experimentală sobră ar fi trebuit să constituie cifra budgetului ordinar și cea de 7 jum. ce constituie efectiv budgetul d-lui Titulescu, nu se pot face decât două presupuneri:

*Prima presupunere* e că acest budget a fost fixat la suma de 7 jum. miliarde, avîndu-se în vedere valoarea de acum a banului, prevăzîndu-se cu alte cuvinte că întregul an budgetar 921—922 îl vom petrece subț regimul actual de inflație. În acest caz mărirea lefurilor funcționarilor publici numai de 5 ori față cu timpul normal, în timp ce viața se menține scumpită de 10—15 ori, precum și alocațiile prevăzute atât la budg. ordinar cît și la cel extraordinar la cap. refaco-



rii, sînt absolut insuficiente față de deprecierea monetară actuală, și în aceste condiții nu se poate vorbi în mod serios de o reală echilibrare a bugetului d-lui Titulescu. Acest buget fixat la suma de 7 jum. miliarde subț regimul inflației actuale nu poate fi decît un buget fictiv.

A doua presupunere e că bugetul s'a fixat la această cifră în prevederea întăririi valorii banului chiar în decursul acestui an, în așa grad încît el să nu mai fie depreciat decît de 5 ori comparativ cu valoarea lui din timp normal, în loc de 10—12 cit este acum. Viața evidențindu-se în aceeași proporție, mărirea lefurilor funcționarilor în media de 5 ori ar fi suficientă să acopere o mare parte din buget și astfel ne-am găsi în fața unui buget relativ echilibrat. Dar în acest caz este evident că asanarea crizei bugetare este în funcție de asanarea prealabilă sau cel puțin rapidă a crizei monetare. Dacă prin măsurile luate cu privire la întărirea leului, se asanează măcar pe jumătate criza monetară, bugetul d-lui Titulescu este în adevăr un buget regulat întocmit, este echilibrat. Dacă însă măsurile luate pentru întărirea monedei nu sînt suficiente pentru a reduce costul vieții la cinci ori valoarea din timp normal, atunci bugetul întocmit pe această previziune încetează de a mai fi un buget realmente echilibrat și atunci veniturile lui, fiind din punct de vedere economic mai mici decît cheltuielile, deficitul și creditele suplimentare, adiționale și extraordinare vor arăta că bugetul d-lui Titulescu este un buget fictiv. 1

Situația bugetului d-lui Ministru de Finanțe fiind astfel în funcție de asanarea a crizei monetare, vom vedea din dezvoltările ulterioare că perspectiva întronării unui buget realmente echilibrat este foarte îndepărtată, dacă nu de tot exclusă în opera d-lui Ministru.

De o cam dată, lăsînd laoparte capitolele bugetului unde mobilitatea valorii monedei, avînd influențe covârșitoare, ne oprește de a le analiza acum.—să considerăm mai de aproape capitolul unde mobilitatea monedei joacă un rol relativ mai redus și anume cap. datoriei publice.

Capitolul datoriei publice, alît a celei consolidate și cuprinse ca atare în bugetul ordinar, cit și a celei flotante și al datoriei extraordinare de războiu trecute ca atare în budg. extraordinar, este cel mai important din punct de vedere al echilibrării pur financiare și deci al reînvierii creditului Statului.

Datoria publică a Romîniei este, după datele oficiale ale Budgetului ce analizăm, următoarea în comparație cu cea dinainte de războiu :

1 Pentru moment să remarcăm în treacăt un fapt care își are însemnătatea lui. De unde în mod obișnuit comisiunea fiscală și parlamentul au tendința de a micșora cheltuielile propuse de Ministrul de Finanțe în proiectul guvernului, cu proiectul de buget al d-lui Titulescu s'a întimplat contrarul. Comisia fiscală afară de bugetul M. Agriculturii unde a făcut o reducere, a remaniat cifra tuturor celorlalte bugete majorînd cu : 176 milioane la războiu, 126 la finanțe, 115 la instrucție, 10 la culte și arte, 32 la interne, 42 la lucrări publice, 3 la justiție (?), 48 la domenii, 1 la industrie și comerț, 7 la externe, 4 jum. la ocrotiri sociale, 70 milioane la M. comunicațiilor, în total 600 milioane. Aceasta nu înseamnă că Com. fiscală a fixat cheltuielile adevărat necesare, ci probează numai parcimonia cu care d. M. de Fin. și-a întocmit bugetul cheltuielilor.

La 1 Aprilie 914 ea era de lei 1.731.008.329.75 descompunându-se astfel :

Datorie internă consolidată . . . . .	133.862.452.05
"    "    flotantă . . . . .	45.000.000 —
"    externă consolidată . . . . .	1.552.145.877.70
Total lei . . . . .	1.731.008.329.75

La 1 Aprilie 921, datoria noastră publică este de lei 27.311.293.311.58 descompunându-se astfel :

Datorie internă consolidată . . . . .	3.733.862.452.05
"    "    flotantă . . . . .	12.150.000.000.—
"    externă consolidată . . . . .	1.552.145.877.70
"    "    flotantă . . . . .	2.875.284.981.83
Cifra care reprezintă partea ce va reveni Statului Român ca succesor pe urma revenirii noilor teritorii foaste Austro-Ungare . . . . .	4.000.000.000.—
Bonuri de rechiziție neplătite . . . . .	1.000.000.000.—
Sumă rămasă neordonanțată din cred. definitiv acordate pe 920—921 . . . . .	2.000.000.000.—
Total . . . . .	27.311.293.311.58

Dacă la această sumă prezentată de d. Ministru de Finanțe în budgetul său, adăugăm cifra de 8 miliarde în termen mediu la cit se urcă pagubele constatate și ce se vor constata ale sinistraților de războiu și pe care Statul trebuie să le plătească sub o formă sau alta, spre a putea zice că și-a plătit datoriile de războiu și că a operat refacerea, precum și cifra de (4) miliarde în mediu datorle în capital cu ocazia exproprierii conform noului mod de plată a prețului,—ajungem la circa 40 miliarde, sumă totală a datoriei publice a României întregite socotită pe anul financiar 921—922. 1

Această datorie are pentru noi trei caractere maligne : a) este disproporționat de mare comparativ cu timpurile normale și deci cu habitudinile noastre de liberalism fiscal, precum și cu puterea noastră de producție pentru cităva vreme slăbită ; b) cea mai mare parte a ei este neconsolidată : 5 miliarde 200 milioane datorie consolidată față de circa 20 miliarde flotantă ; c) datoria externă în aparență mai mică ca cea internă (4 miliarde 300 milioane externă față de circa 30 miliarde internă) este în realitate,—pe lângă desavantagiul general al datoriilor externe chiar în timp normal,—tot atât de grea, dacă nu și mai apăsătoare decât cea internă, prin aceea că diferența de valută face ca întreaga datorie externă să fie socotită, pe timpul inflațiunii, în mediu de 7 ori mai mult valoarea ei socotită pe paritatea leului ; la aceasta, se adăugă că cea mai mare parte a datoriei externe, întreaga datorie dela războiu încoace, este neconsolidată, adică este pe termen foarte scurt. Măsurile de rigoare care se impun spre echilibrarea reală a budgetului sînt următoarele cu privire la Cap. datoriei publice :

Să se facă față plății regulate a cuponului ; să se consolideze datoria flotantă atît internă cît mai ales cea externă ; să se amorti-

1 În suma de 4 miliarde datorie cu ocazia exproprierii nu e socotită întreaga dobîndă pe care Statul s'a obligat să o plătească singur proprietarilor expropriați pînă la complecta amortizare a titlurilor. (V. nota de pe pag. 49).



zeze normal și lent datorita consolidată; să se amortizeze rapid și în parte chiar brusc o anumită categorie a datoriei flotante extraordinare, și anume cea privitoare la emisiunea hirtiei prin Banca Națională. Cum rezolvă bugetul d-lui Titulescu aceste norme de rigoare?

În privința cuponului datoriei *consolidate* atât interne cât și externe se prevede, la p. 18—19 și tabloul de la p. 53 a Proiect. de buget, anularea pe 921—922 de 216.353.502.60 pentru capitalul de 5.286.008.329,75 rămas de plată la 1 April 921. Este de observat totuși că cifrele parțiale ale unora din dobânzi par a fi calculate numai pe 6 luni în loc de un an. Astfel este cazul rentei externe 889, externe 894, ext. 898, perpetuă pentru școlile din Brașov, externă 903, ext. A și B 905, convertită 905, ext. 910, etc.

În cealaltă privește cupoanele arierate din Anglia, Franța și celelalte țări până la 1921, plata lor nu s'a rezolvat încă definitiv.

Plata cuponului s'a făcut aproape complet deținătorilor din Anglia. În cealaltă privește cuponul din Franța, plata s'a hotărât cu anumite distincțiuni, menite a ne mienața dreptul de a nu plăti în minile dușmanului din timpul războiului; dar o discuțiune însemnată, care încă nu a dus la un rezultat satisfăcător, s'a născut cu privire la modul nostru de plată îngreuiat din cauza diferenței de valută. La pretenția de a plăti în aur, d. Ministru a răspuns că vom plăti în aur atunci când Banca Franței va plăti și ea aur pentru biletele ei pe care le avem în proviziune încă din Dec. 920 pentru plata creditorilor noștri. „Chestiunea este încă în discuție“, cum zice d. Ministru de Finanțe la p. 57 a expunerii d-sale de motive cu ocazia bugetului.

În cealaltă privește cuponul din celelalte țări: „măsuri pentru plata lor vor fi în curând luate în toate celelalte State: Olanda, Belgia, Elveția“ (p. 57). Belgia mai ales a avut pretențiuni exorbitante, cu privire la sumele aflate în minile naționalilor ei, actualmente cu mult prea urcate față de suma cunoscută de noi ca fiind în mînă belgiene la 916,—și „în asemenea condițiuni un acord nu s'a putut face“ (loc cit.).

Așa dar chestiunea cupoanelor arierate nu este încă definitiv rezolvată. Elementele datoriei extraordinare *neconsolidate* cuprinse în Cap. lichidării din bugetul *extraordinar* necesită următoarele observații.

Datoria publică *neconsolidată* este: o parte *internă*, alta *externă*. Cea internă se compune din: a) 12.150.000.000 lei împrum. la Banca Națională, dintre care 9 jum. miliarde fără dobîndă iar 2.600 milioane cu dobîndă de 1 la sută și o parte cu 0,50 la sută,—și b) din 350 milioane bonuri de tezaur aflate în circulație cu dob. de 5 la sută. Procentele acestei datorii interne flotante s'au înscris cu ușurință în buget și cuprind 14 milioane dob. bonurile de tezaur, 21 milioane dob. către Banca Națională, total 35 milioane.

Cu datoria flotantă externă lucrul se schimbă. Ea se compune din două părți: una către Statele aliate, ca atare datorie de războiu propriu zisă, mai ales pentru armament și furniturile de războiu; a doua pentru ravitaliere și material, contractată *către particulari* din străinătate. Pentru această datorie Statul român a emis acele faimoase *bonuri de tezaur* care fac atîta rău Creditului Statului în afară, apăsînd în același timp și asupra situației valutei noastre. Fiind în imposibilitate să facem față momentan plății acestor bonuri, cum ar fi cerut o adevărată operă de echilibrare a bugetului, d. Ministru de Finanțe, în emisiunea pe care a avut-o în străinătate pentru soluționarea ches-

tiunii plății datoriei noastre externe flotante, a obținut o aminare a plății acestei datorii în capital și în parte chiar a procentelor devenite exigibile. Dar această înlesnire,—care, oricât de comodă ar fi pentru moment, este departe de a rezolva chestiunea în modul cel mai satisfăcător pentru noi, *din moment ce sintem și din nenorocire ne vom menține încă multă vreme sub regim de inflație*,—s'a făcut cu condiție ca interesele datorite să se capitalizeze pe un termen care se poate prelungi.

Așa dar, *budgetul nu prevede o plată a procentelor respective, ci pur și simplu o aminare de plată, care însă se îngreiază pe viitor prin capitalizarea intereselor.*

În privința datoriei flotante externe *cătră particulari*, trebuie să spunem că aceștia s'au arătat foarte puțin culanți, ceiace le atrage din partea d-lui Ministru de Finanțe o justă eșire împotriva exigențelor lor nejustificate. D. Titulescu a putut totuși să-l îmbuneze în parte acordându-le o dobândă „comercială”, de 8 jum. la sută pe an în momeada în care bonurile au fost emise. Astfel s'a înscris în budgetul extraordinar ca anuitate la cap. datoriei flotante 96.617.654.30, dintre care 35 milioane pentru datoria din interior, iar restul pentru creditorii din afară *prevăzându-se în același timp și 300 milioane în plus pentru diferența eventuală de curs.* Dacă ținem compt că numai suma care reprezintă mai puțin de o jumătate din procentele datorite pe 921—922 pentru datoria externă e prevăzută în budget, restul de 77.747.000 fiind capitalizată pe un termen ce se poate prelungi,—se poate zice că *cuponul datoriei publice externe flotante pe 921—922 nu este acoperit prin budgetul d-lui Ministru de Finanțe, ci dimpotrivă neplata lui constituie o sursă nouă de sporire a datoriei noastre externe flotante pe viitor.*

Un alt capitol al datoriei publice extraordinare (lichidare) este *plata despăgubirilor de războiu datorite particularilor sinistrați.*

Acum cînd această chestiune, în urma discuțiilor doctrinale aprofundate ce au avut loc din vreme în apus, s'a soluționat în sensul că Statul datorește păgubiților de războiu *despăgubiri integrale* cu mici rezerve,—era de așteptat ca budgetul dintîiu al Romîniei întregite, alcătuit nu numai de un om cu competența financiară, dar și de un eminent jurist cum este d. Ministru de Finanțe, să capete soluția măcar principială impusă de ultimul cuvînt al științei pe acest teren. În loc de aceasta, budgetul d-lui Titulescu alocă infima sumă de 200 milioane lei anual pentru sinistrații de războiu și plata rechizițiilor, ceiace este absolut risibil cînd se are în vedere suma de peste 8 miliarde la cît se cifrează pagubele constatate judecătorește. Legea despăgubirilor, aproape concomitentă cu budgetul, are grija meticuloasă de a pune ca *principiu* că hotărîrile judecătorești constatatoare a pagubelor nu constituie împotriva statului un drept de creanță (art. 3 din lege),—ceiace înseamnă că ne menținem încă în plin sistemul pomanei precontizat de Thiers la 70, sistem vopsit de d. Titulescu cu drepturi ciuntite, azi cînd știința dreptului pune principiul pe care-l exclude legea d-lui Titulescu, nu numai ca un principiu de justiție socială neaparată, dar și ca un principiu juridic superior.

Budgetul d-lui Titulescu, dublat de legea despăgubirilor care alocă pentru vechiul regat numai 3 miliarde, iar pentru teritoriile unite 1 miliard, plătibile în 10 ani, după distincțiuni fără nici un fundament și în titluri blocate cu 1 la sută dobîndă, nu rezolvă această gravă



chestiune, ei, deschizînd-o numai, o pune pe tapet în mod insistent.— În adevăr, pentru oamenii care socotesc că legiuitorul, el însuși, nu poate scăpa de sub dominația imperativelor timpului și ale științei,— soluția ce s'a dat chestiei despăgubirilor în modul de mai sus, nu este îndeplinirea datoriei statului către sinistrații săi, ci pur și simplu o denegare de dreptate, echivalentă cu repudierea a 2 trelmi din această datorie publică de rigoare. 1 Am spus că a doua grijă importantă pentru o echilibrare a budgetului este *consolidarea datoriei flotante*, atît internă cit și externă. Cu privire la datoria internă, dat fiind că cea mai mare parte a ei o constituie datoria la Banca Națională, lucrul se poate regula mai ușor,— în caz de nevoie chiar cu forța legislativă, ne lasă a înțelege d. Ministru de Finanțe la p. 10 a exp. de motive. Vom vedea însă că nu consolidarea datoriei către Banca Națională trebuie să ne preocupe, ci stingerea ei cît mai rapidă. În ceiace privește datoria externă, am văzut că d. Ministru de Finanțe nu a putut obține decît o simplă aminare de plată în capital și în parte și procente, sau o capitalizare a intereselor, *ceiace înseamnă că sintem încă departe de opera de consolidare*. Ceva mai mult, unii dintre creditorii străini mai puțin culanți, după ce au amenințat cu protestul semănturii Romîniei, au și făcut-o, ceiace le-a atras răspunsul drastic al d-lui Min. de Finanțe atît în exp. sa de motive la amenințări (p. 52) cit și într'un interview la fapte.

Ne întrebăm însă dacă răspunsul drastic oricît ar fi de justifi-

1 Un ultim capitol al budgetului extraordinar este *finanțarea expropriierii*. D. Ministru de Finanțe, căutînd a „nu admite încărcarea tezaurului cu sume pe care el nu le poate suporta“ (Exp. de motive p. 9 No. 8), a alocat pentru această importantă operațiune suma de 200 milioane. Dar această sumă s'a arătat repede insuficientă mai ales de cînd, în urma multor discuții, parlamentul a hotărît—*cel puțin privitor la vechiul regal*—că Statul va plăti ca preț proprietarilor expropriați de 40 de ori arenda, pe cînd el nu va putea cere sătenilor improprietăriji (conf. decr. din 1918) decît de 20 ori această arendă (art. 36, 67-72 și 143-145 din leg. ref. agrare din 17 Iulie 921); de aici urmează că de acum în vechiul regal Statul ia asupra-și, înloc de o treime, jumătate din prețul pămîntului expropriat, pe lîngă dobinda de 5 la sută pe an pe care el s'a obligat să o plătească singur la întregul preț al pămîntului expropriat din întreaga țară (adică dobinda la circa 10 miliarde lei pentru circa 5 milioane Ha. dintre care 2600 Ha. pentru vechiul regal cu preț mai mare și 2300 pentru teritoriile unite cu preț mai mic). În aceste condițiuni anuitatea Statului pentru finanțarea exproprierii, cuprinzînd: a) *procente* (325 mil. vechiul regal, 150 mil. terit. unite), b) *sumă pentru amortizarea celor 4 miliarde în mediu, preț total pe sama Statului, și c) c'eltueli administrative* pentru desăvîrșirea acestei opere, nu poate fi mai mică de 600—620 milioane. Din această sumă sătenii trebuînd să plătească în mediu 250 milioane anual, pentru stingerea în 20 ani a părții lor de datorie, rămîn pe sama Statului cu mult peste 350 milioane, *din care însă budgetul neprevăzînd decît 200*, parlamentul a hotărît îngreuiarea celei progresive la imp. pe avere peste cea fixată de d. Ministru de Fin. în proiectul d-sale (art. 36 al. 4 și 5 Reg. ref. agrare din Iulie 921). *Dacă în sfîrșit, deosebirea—inadmisibilă în principiu dintre felul cum se plătește proprietarii or prețul în vechiul regal și cel în care se plătește în noile teritorii, dispăre, atunci, atît datoria Statului în capital cît și cifra anuității alocată în budget, apar și mai prejos decît s'au arătat, față de cifra realmente datorită.*

cat, de frumos și de demn, ușurează cu ceva situația creditul nostru în străinătate.

*Intr'un cuvînt budgetul d-lui Titulescu lasă întreaga datorie flotantă în starea ei actuală,—fără măcar un început de consolidare.*

A treia mare grijă spre o adevărată echilibrare a budgetului este *amortizarea datoriei publice*, atît internă cit și externă. Din punct de vedere formal operația amortizării se poate concepe fie *facultativă* pentru Stat, fie *obligatorie contractuală*, adică obligatorie în senzul că e prevăzută în contractul de împrumut. Din punct de vedere riguros financiar, ea nu se poate concepe decît ca obligatorie în acest sens că, chiar dacă contractul de împrumut n'ar prevedea obligația expresă a amortizării, budgetul—pentru a putea fi socotit ca perfect echilibrat—trebuie să prevadă neapărat fondul necesar amortizării de rigoare.—În ceiace privește datoria noastră consolidată, sistemul adoptat de legea noastră este sistemul amortizării obligatorii contractuale, în baza cărora în decursul unui anumit termen, în fiecare an, budgetul trebuie să prevadă neapărat un fond anumit de amortizare, care se va achita deținătorilor de titluri prin tragere la sorți. Se înțelege dela sine că operația amortizării nu este totdeauna ușor de îndeplinit și citeodată este chiar imposibilă din cauza lipsei de resurse în acest scop. Așa de ex. în ultimii ani de restriște, și noi ca și alte State cu mult mai tari decît noi financiarmente, am fost siliți să suspendăm operația amortizării, — oricît de neconformă cu dreptul strict ar fi această măsură. Dar suspendarea amortizării, contrară legii contractului și contrară mai ales regularității în pură finanță, nu poate merge la infinit, fără ca creditul Statului să se resimtă de neîndeplinirea unei obligațiuni atît de stricte. Mai ales în momentul cînd s'a luat ferm și ostentativ hotărîrea ca starea desorganizării finanțelor publice să fie curmată și înlocuită cu acela rezultat dintr'un buget riguros echilibrat, singura renăscătoare a creditului public, reînceperea amortizării generale obligatorii se impune neapărat. Budgetul d-lui Titulescu nu întronează acest început neapărat de normalizare,—decît într'o măsură redusă. În loc de un fond de amortizare generală obligatorie a datoriei consolidate și un fond de amortizare specială unei părți din datoria *flotantă*, găsim la punctul 6 al Cap. „*lichidării*” din budgetul extraordinar numai suma de 103.382.635.70 lei alocată ca fond vag de amortizare în vederea faptului că „în cursul anului putem fi siliți prin împrejurări deosebite (!) a achita anume datorii sau putem avea chiar interes a o face” (p. 58, Exp. de mot.).—Așa dar acest fond nu urmărește amortizarea lentă și normală a datoriei generale, ci plata eventual integrală a unor anumite datorii neconsolidate, care vor apărea ca mai presante.—Prevederea acestei sume în scopul de mai sus este cit se poate de justificată, dar să nu omitem a observa că alături de ea lipsește la budgetul ordinar o sumă echivalentă necesară reînceperii amortizării generale lente a datoriei neconsolidate, adică a începerii unei adevărate normalizării budgetare.

Dar dacă în privința datoriei consolidate se impune amortizarea lentă, iar în privința datoriei flotante se impune, dacă nu plata integrală imediată, cel puțin consolidarea,—ceiace budgetul nostru nu realizează,—este o parte a datoriei flotante care cere neapărat amortizarea rapidă sau, în parte, chiar bruscă: aceasta este datoria Statului la Banca Națională prin emisiunea de 12 jum. miliarde hirtie.



*Pe lângă considerațiunile de ordin general, pe care le vom vedea, cifrarea budgetului ordinar numai la 7 jum. miliarde este, după cum am văzut, o considerațiune specială care impune adoptarea amortizării rapide în opera d-lui Titulescu.—Adoptînd sistemul contrar și anume al deflațiunii lente, aproape insensibile, d. Ministru de Finanțe prevede în budgetul extraordinar cap. lichidării punct. 5 suma de 300 milioane anual prevăzută și într'o lege specială; plătindu-se această sumă anual Băncii se vor retrage treptat bonurile de tezaur date ei spre garantarea biletului, iar de pe piață biletele, și astfel va începe opera deflațiunii. Prevederea acestui fond special de amortizare fiind în legătură cu întreaga situație monetară și valutară a țării, vom da acestei chestiuni o dezvoltare aparte în Cap. următor. Aci ne mărginim a spune că suma de 300 milioane, afectată anual retragerii monedei, este absolut insuficientă—*cel puțin din punct de vedere al echilibrării budgetare*, astfel că prevederea ei încheie seria măsurilor pe care nu le-am găsit destul de radicale în budgetul d-lui Titulescu.*

*Din toate cele de mai sus urmează că prevederile budgetare la capitolul cheltuelilor sînt cu mult mai mici decît cer nevoile în care ne-a aruncat războiul și urmările lui nefaste.* Capitolul cheltuelilor fiind, după cum am spus, cea mai însemnată parte în alcătuirea sinceră a unui budget, urmează că budgetul pe 921—922 nu este încă adevăratul și sincerul budget care, prevăzînd toate cheltuelile fără rezerve, reticențe sau amînări, să prepare adevărata normalizare budgetară. Deaceia, cu toată mărginirea prin art. 2 al legii budgetare a creditelor suplimentare și adiționale la 38 milioane pe tot exercițiul 921—922, resursa neregulată a creditelor suplimentare și adiționale, și poate chiar a împrumuturilor, va fi din nou pusă la contribuție, dacă nu voim ca nevoi importante să rămînă nesatisfăcute,

În ce privește previziunea rețetelor, se cuvine să spunem că în urma reformei contribuțiilor directe, și în urma celorlalte măsuri financiare ale d-lui Titulescu,—în urmă mai ales a parclmoniei d-sale cu privire la fixarea cifrei probabile de încasări,—este aproape cert că previziunile sînt reale, cu atît mai mult cu cît cheltuelile au fost fixate, după cum am văzut, mai prejos de nevoi. Se pare totuși că previziunea rețetelor pentru satisfacerea budgetului extraordinar, neputîndu-se lăsa pe experiența anilor trecuți, mai ales în ce privește rendemenul impozitelor extraordinare, excedentul budgetului ordinar, veniturile noului organizări a exportului, punerea în valoare a avuțiilor neexploatate ale Statului și mai ales previziunea încasărilor dela unii din debitorii noștri externi (Rusia, Austria, Germania),—această previziune a rețetelor în vederea budgetului extraordinar nu este suficient de sigură.

*În scurt, atît budgetul ordinar cît și cel extraordinar—aritmicește perfect echilibrate—fiînd prevăzute la veniturile cu o sumă a cărei valoare economică este problematică, iar la cheltueli nefiînd prevăzute cu absolut toate cheltuelile necesare unui budget riguros echilibrat,—nu se poate zice că opera d-lui Titulescu realizează radicala asanare a crizei budgetare. 1*

1 O comparație în linii mari cu bugetele din urmă ale altor țări ne poate fi de folos. Așa de ex. budgetul total al Franței pe 1920 atînge la cheltueli cifra de 45.987.358.000. Avînd în vedere că puterea de achiziție a biletului francez este redusă în mediu la jumătate, aceeași însumă că în monedă normală budgetul pe 1920 al Franței ar

\*

## Intrucît măsurile d-lui Titulescu asanează criza monetară

„Limitarea circulației fiduciare e mijlocul cel mai sigur pentru ridicarea puterii de achiziție a leului”.

(N. Titulescu, *Ministru de Finanțe*,  
*Exp. de motive la budget p. 58 No. 5 al. 2*).

După ororile fizice și morale ale războiului, cea mai mare calamitate în proporții și urmări este criza monetară, manifestată prin inflație. Inflația monetară care în rezultatul ei practic este o preluare forțată, dar deghizată, a unei părți din averea particularilor, nu

fi fost în cifră rotundă de 23 miliarde față de 5 miliarde în 914, adică în mediu de 4 ori mai mare ca în timp normal și reprezentând 10 la sută din întreaga avuție națională a Franței sau 70 la sută peste venitul național. După sistemul evaluării budgetului francez pe 920 și ținând cont de deprecierea monedei noastre, budgetul nostru de azi ar trebui să atingă minimul 30 miliarde, adică de cel puțin 3 ori mai mult decât budgetul d-lui Titulescu. Budgetul Italiei pe 920 atinge la cheltuieli cifra de 28.450.000.000, sau în monedă tare cam 9 jum. miliarde față de 2 jum. miliarde la 914, adică de 4 ori mai mare ca cel normal, și circa 10 la sută din avuția națională sau 80 la sută peste venitul național. Budgetul Angliei pe 1920 atinge 1.131.100.000 livre sterlinge față de circa 200 milioane livre la 914 adică de 5 ori mai mare, în mediu 9 la sută din avuția națională sau 40 la sută peste venitul național. Numai budgetul nostru, mai fericit, nu atinge decât a 25-a parte (adică 3—4 la sută) din avuția națională și numai 40 la sută din venitul național într'un timp când nici un stat beligerant, afară de Statele-Unite, nu și-a putut acoperi nevoile budgetare numai cu cifra veniturilor naționale, chiar dacă prin absurd l-ar fi luat întreg pe calea impozitului. Să ne putem noi oare permite luxul de a sta alături cu Statele-Unite în privința evaluării budgetului? Tot astfel este de remarcant că pe când în Statele de mai sus, cași în Statele-Unite, — budgetul total pe 920, socotit în monedă tare, este de peste 5 ori mai mare ca cel din 914, — budgetul d-lui Titulescu nu este decât cu 50 la sută mai mare ca cel din ultimul an normal. În fine pe când budgetul Franței e cu aproape un sfert mai mare decât circulația ei fiduciară (37 miliarde circulație, 45 miliarde budget), iar al Stat.-Unite cu o treime (24.091 milioane fr. circulație, 32 jum. miliarde budget), pe când al Angliei și al Italiei este cu mai mult de două ori cât circulația fiduciară (Anglia: 10 jum. miliarde circulație, 28 miliarde în franci budget; iar Italia: 12.200 milioane circulație, 28.450 milioane budget), — budgetul d-lui Titulescu reprezintă numai 70 la sută din circulație.

Este adevărat că o parte din cheltuielile budgetare ale unora din Statele de mai sus s'au acoperit cu fonduri bazate pe creanțele incasabile dela inamicii învinși sau operații extraordinare de imprumuturi, — dar pentru moment pe noi nu ne interesează modalitatea acoperirii cheltuielilor, ci numai faptul dacă budgetul pe 921-922 conține tot ce impun necesitățile inexorabile ale timpului ca cheltuieli.

(Cifrele avuțiilor diferitelor țări sînt luate după Ch. Gide, C. d'Ec. pol. II, 136, ale budgetelor respective după Allix, Tr. de Sc. des Fin. Introd. p. XI în notă Ed. 921, iar ale circulațiilor fiduciare după un articol de G. Grézé din Revue Econom. internationale, Maiu, 920)



este în fond decât o aplicare a legii pe care am numit-o „Socialism de războiu”, în baza căreia în timpuri de sub-producție specifică războiului, pe lângă alte manifestări socialiste, se ține și la o prelevare a averii particularilor în interesul superlor și presant al Statului. Dar această aplicare a socialismului de războiu în domeniul financiar, prin emisiunea clasică de hirtie, este o adevărată *deviere* dela calea lui normală de aplicare, prin aceea că în loc să atingă *toate* categoriile de cetățeni, nu atinge decât pe deținătorii de numerar și creanțe,—în care categorii, bine înțeles, se găsesc mulți bogați cu rezistență la această încercare, *dar în care categorii în timpurile din urmă—dat fiind avântul micilor plasamente—se găsesc și mai mulți săraci.*

În acest fel, pe lângă *socializarea deghizată și nedreaptă*, se operează și o *deplasare tot așa de injustă de averi dela un individ la altul*,—și aceasta este latura socială a calamității.

Dar după cum am arătat cu insistență (V. Rom. No.5 | 920, p. 273—276), criza monetară are o urmare funestă între toate și anume: *desorganizarea producției*, adică reducerea la neant a singurului mijloc cu adevărat salvator de restaurare economică și financiară: intensificarea muncii și a rendementului ei.

O altă urmare tristă a crizei monetare este *scumpirea îngrozitoare a traiului în interiorul țării,—și deprecierea valutei pe piețele străine* (loc cit.). În fine o altă urmare (de care ne vom ocupa mai jos) e că inflația monetară, și neluarea de măsuri pentru stărpirea ei, *trăște și menține finanțele Statului la un faliment de fapt.*

A asana deci criza monetară înseamnă în primul rînd a face *operă financiară propriu zisă, iar în al doilea rînd, deși ceva mai indirect, operă economică și opera socială,—noi am zice chiar operă morală prin stărpirea posibilității de a se câștiga fără muncă și prin reîntronarea corectitudinii și a bunei credințe în executarea transacțiilor.*

După cum am arătat altă dată, cauzele crizei noastre monetare fiind în primul rînd interne și de natură pur financiară și numai în mod subsidiar de natură economică (lipsă de export, import excesiv), remediul cel mare împotriva marelui noastre calamități nu poate fi în primul rînd decât tot de natură financiară și numai în subsidiar economică. Or, în momentele actuale remediul financiar nu poate avea decât două fețe neapărate: a) *reducerea inflației printr'un mijloc sau altul exercitat de Stat*; b) *garantarea biletului de bancă*, în principal prin elemente patrimoniale socializate din averea particularilor în urma unei operațiuni adecvate, și în mod cu totul subsidiar prin întărirea creditului Statului sub forma echilibrării bugetului 1.—Așa fiind, grija de a asana criza monetară trebuie să fie tot atât, dacă nu chiar mai mare decât grija de a asana criza bugetară. *În acest sens măsurile extraordinare le-am conceput în primul rînd în vederea reducerii inflației și garantării biletului și numai în subsidiar în vederea găsirii de noi resurse bugetare.*

Deși ideea că asanarea crizei financiare sub cele două forme ale sale, dar mai ales sub formă monetară primează și *condiționează asanarea crizei economice*, a fost pusă în mod luminos în timpul din

1 Vorbim aici de garanțiile extraordinare necesare pe timpul cît emisiunea neregulată va mai subsista. Garanția normală, furnizată de frațele emise cu ocazia mișcării vieții comerciale, va domni exclusiv, abia mai târziu.

urmă și de savantul economist, profesorul Achille Loria, precum și de conferința financiară dela Bruxelles, totuși plaga socială a inflației monetare își are încă partizanii săi, sau cel puțin argumentele sale.

Așa de exemplu concepția inflaționistă a avut în ultimul timp norocul de a avea în favoarea ei—din anumite puncte de vedere—un articol al eminentului profesor Ch. Gide care, întrebându-se dacă ar fi de dorit ridicarea francului, se pronunță pentru negativă din mai multe rațiuni. Iată pe cele principale. Dacă în momentele actuale francul ar ajunge la al pari cum era înainte de războiu, atunci puterea lui de cumpărare crescând în exterior, bariera reflexă—care tocmai prin deprecierea valutei redusese importul la minimum—dispare și țările cu monedă întărită vor începe să importe cu frenezie. Or, creșterea nesăbuită a importului va omori industria națională, va produce șomajii, scăderi de salarii și sclerozarea vânzărilor interloare, dat fiindcă lumea, în așteptarea estenirii și mai mari, își reduce cumpărările la minimum.

La aceasta răspundem: o țară în criză de sub-producție, oricât de depreciată ar fi valuta ei, atita vreme cît aceasta încă se cotează cît de puțin pe piața străină, va importa cu orice preț cantitatea de bunuri ce-i sînt indispensabile, ba chiar cu o vădită tendință—dată fiind îmbogățirea nouă a unei plelade de indivizi a căror consumație era altădată mai redusă—să importe chiar (dacă nu mai ales) obiecte de lux. Experiența noastră în orele actuale este pe deplin edificatoare. Cantitatea importului unei țări este în adevăr determinată în primul rînd de nevoile *reale* ale acestei țări și de tăria dorinței de a avea anumite bunuri și numai în al doilea rînd de starea valutei,—dacă, se înțelege, valoarea hîrtiei ei nu este prea apropiată de zero. De altfel dacă este adevărat că scăderea francului este un bine, nu trebuie să fim prea îngrijorați de ridicarea lui, căci importul crescînd în mod exorbitant, aceasta este—după cum cred cei mai mulți—o cauză nouă de scădere a valutei în exterior și astfel revenim de unde am plecat. Ritmul vieții economice de import și export duce fatal aci. Să nu ne temem deci de urcarea francului cînd n'avem supra-producție, căci ea nu poate fi decît momentană!

Ridicarea francului aduce, se zice, o relaxare a cumpărăturilor în interior și astfel se apasă asupra industriei naționale. Dar același speranță din ce în ce mai consistentă în estenirea vieții, dacă ea este o realitate,—nu duce oare și la o restringere a cumpărărilor din exterior? De ce această deosebire între cumpărăturile dinăuntru și cele din afară? Deaceia credem că ridicarea valorii monedei nu poate avea urmările rele de mai sus. Dimpotrivă, lucrînd în același fel în interior cași în exterior, viața se va esteni în mod neașteptat, importul va rămîne același, dacă nu se va reduce chiar, prin relaxarea puținții de consumație somptuară a îmbogățiiților, iar industria națională și producția în general abia atunci își vor putea începe adevărata activitate rodnică, căci abia atunci va renaște în suflete siguranța că munca va fi răsplătită cu monedă de o valoare reală, nu cu ficțiuni care își bat joc de munca și proprietatea particularilor de bună credință și fără puțință de apărare. *Increderea în valoarea reală a monedei este condiția sine qua non a reînceperii muncii active.*

Dar concepția menținerii deprecierei adaugă: dacă valoarea banului se ridică, atunci procentul de impozit care va apăsa pe contribuabil va fi mai mare. Așa de exemplu, dacă sub regim de inflație statul trebuie să preia din venitul particularilor 19 la sută, după su-



primăria ei, venitul tuturor micșorându-se din punct de vedere aritmetic, statul va trebui să preia 70—80 la sută. Așa dar interesul unei mai ușoare impozitii cere menținerea inflației. Am prevăzut acest argument în toată preciziunea lui în art. din V. Rominească No. 5 | 920 p. 291 nota 2. Am arătat însă acolo că în realitate atât sub inflație cit și după suprimarea ei, cota de preluare este aceeași în fond, cu atita observare că sub regim de inflație cea mai mare parte din cotă este *deja preluată* în mod deghizat prin însăși operația emisiunii de hirtie,—făcută fără nici o preocupare de justiție. Or, un impozit nu se mai poate concepe azi, decît dacă răspunde neaparat și unei preocupări de justiție.

Tocmai din acest punct de vedere se impune reducerea inflației printr'un impozit adecuat, — acesta fiind singurul mijloc de a pune în concordanță cu justiția, preluarea deja înfăptuită din averea numai a unora dintre particulari. *Ceva mai mult : vom vedea că instituirea impozitului progresiv pe venitul global sub regim de inflație duce la nedreptăți neașteptate, pe care numai asanarea prealabilă a crizei monetare le poate evita.*

Iată acum cel mai puternic argument al concepției menținerii inflației. Dacă se ridică valoarea banului, atunci datoria publică devine zdrobitoare pentru stat. Dimpotrivă, dacă valoarea banului este extrem de redusă, datoria publică este extrem de ușurată, căci statul se poate achita față de creditori,—plătindu-le hirtile depreciată.

Deja început se impun două observații : a) datoria publică nu e singurul capitol al cheltuelilor bugetului ; b) chiar la cap. datoriei publice, cea mai însemnată parte o formează, după cum am văzut, *datoria externă*, precum și mai ales datoria internă către Banca Națională. *Or, chiar dacă ar fi adevărat că inflația este de dorit spre a stinge mai ușor datoria publică obișnuită—ceia ce nu trebuie admis—este de observat că deprecierea monetară îngreuiază toate celelalte cheltuieli bugetare—altele decît datoria internă—și în special îngreuiază plata datoriei externe prin diferența de valută. Ceva mai mult. Chiar din punct de vedere al datoriei publice interne, atita vreme cit inflația subsistă,—ceia ce se câștigă prin ușurarea plăților datoriei obișnuite prin aceia că banul cu care se plătește e depreciat, se perde prin aceia că bugetul e în schimb încarcat cu plățile către Banca Națională. Dimpotrivă, dacă inflația dispăre,—ceia ce se pierde din îngreuierea plății celorlalte datorii, se compensează prin aceia că datoria către Banca Națională s'a stins. Cum se poate deci susține că stingerea celei mai însemnate părți a datoriei publice (ceia către Banca Națională) ar fi un motiv de îngreuiare a datoriei publice ?—Așa dar din punctul de vedere al unei ușurări generale de a se suporta sarcinile bugetare, inflația monetară nu servă la nimic.*

Dar să considerăm în special însăși chestiunea datoriei interne obișnuite, în legătură cu inflația socotită salvatoare.

Mai întâiu să remarcăm că concluzia logică la care ne-ar duce acest sistem este că, pentru a ușura până la extrem sarcina datoriei publice, ar trebui să nu ne oprim pe panta deprecierii, ci să ne aruncăm cu frenezie înainte pentru a scăpa complet de datoria publică obișnuită. Neputînd fixa în mod serios un punct de oprire, urmează că ar trebui să ne menținem într'o continuă depreciere și instabilitate,

ceiace desigur nici inflaționistii cei mai radicali nu o pot dori. Inadmisibilitatea consecințelor condamnă dela început sistemul. Dar concepția inflaționistă are o soră mai modestă: ideea că ceiace trebuie să urmărim nu e atât ridicarea valorii leului cît stabilizarea valorii lui chiar scăzute. Teoria aceasta—*excluzînd prin definiție chiar un început de deflațiune măcar lentă*—este inaplicabilă, căci nu există un criteriu după care să se poată fixa momentul cînd trebuie să se înceteze ascensiunea inflației. Să admitem totuși că am putea să ne oprim în mod nearbitrar la un anumit punct și astfel să parăm urmările periculoase ale inflațiunii *continue*.

Chiar în acest caz se impune să facem o deosebire între datoriile contractate de stat în timp de valoare normală a monedei și cele contractate în timp de depreciere. Dacă este vorba de acest de-al doilea fel de datorii, de sigur că ridicarea valorii banului ar păgubi statul sîndu-l să plătească mai mult decît a primit; dar o politică financiară sănătoasă cere tocmai ca în tot timpul deprecierii, nici un împrumut nou să nu se facă, ci prin impozite să se suprimă în prealabil inflația. Dar dacă totuși asemenea împrumuturi s'au făcut? În acest caz, dacă nu se poate înfăptui ideea rambursării după valoarea banului din momentul contractării împrumutului, greșala neertată comisă prin contractarea la timp intempestiv a acestor împrumuturi, impune ca o urmare inevitabilă o îngreuiare reală a datoriei publice, care totuși se poate scuza prin aceea că un sistem ulterior adecvat de impozite poate pune surplusul de greutate tocmai în sarcina acelora, care au cîștigat prin operațiile financiare ce au provocat inflația și împrumuturile,—ocolind impozitele.

Dacă scrupulul, numai în aparență scuzabil, al evitării unei îngreuiări a datoriei publice interne, amină mereu opera deflației,—atunci menținerea deprecierii banului are, chiar în acest domeniu, urmări condamnabile și deci inadmisibile.

În adevăr, dacă pentru a menține ușurința și dreptatea în plata datoriilor contractate *subt regim de inflație*,—plătim cu aceeași monedă și datoriile contractate în *timp de valoare normală a monedei*, atunci întreaga chestiune intră sau în domeniul incorectitudinii sau în domeniul rizibilului. Ce înseamnă în adevăr gluma că, plătindu-se un ban redus la a 10-a sau a 15-a parte din valoarea lui normală, achită legalmente o datorie contractată în bani de valoare normală, numai fiindcă pe hirtia băncii stă scris o valoare fictivă?

Viața economică și financiară cași transacțiile juridice nu sînt jocuri de copii unde imaginația și iluzia să fie loc de realității satisfactorii. A impune oricărui creditor fără deosebire să primească banul depreciat, înseamnă în privința plății procentelor, operarea pură și simplă a unei conversiuni generale *forțate*, iar în general vorbind, a plăți în bani depreciați. Înseamnă pur și simplu pentru stat a fi și a se menține în *bancrută de fapt*.

Iar bancruta care impune acceptarea numai a 7 sau 10 la sută din întreaga sumă datorită, și socotește totuși datoria stinsă, este mai gravă în fond decît celebrul *terț consolidat* francez din 9 Vendemiar an. VI, căci acela a silit pe creditorii să primească numai 65 la sută din asiguate, pe cînd pentru restul de o treime statul s'a recunoscut dator de a plăti cu monedă de valoare normală.

Dar să trecem. Opinia care socotește că bancruta este o soluție juridică și financiară a plății datoriei publice nu trebuie să ne oprească mai mult.



În fine un alt argument pentru menținerea deprecierei banului este ideea că, dacă valoarea lui se ridică, urmează fatal o scădere a salariilor; iar perspectiva scăderii salariilor este preludiul războiului social.

Scăderea salariilor rezultând din încetinirea producției nu ne privește aci din două motive: a) ridicarea valorii banului am arătat tocmai că este cel mai sigur și puternic stimulent al intensificării producției, și în acest sens ridicarea valorii banului scumpește, din punct de vedere propriu zis economic, mîna de lucru. b) încetinirea producției fiind mai ales, —sau determinată de procesul deprecierei banului, sau în legătură cu alte fenomene decît întărirea monedei, —nu trebuie să ne preocupe aci decît scăderea salariilor în directă și nemijlocită legătură cu opera deflației.

Din acest punct de vedere este însă evident că numai aritmeticește se pot micșora salariile; ca putere de achiziție, salariul plătit în monedă întărită —deși mai mic ca cifră—este tot atît, dacă nu mai mare, ca salariul actual.

În ceiace privește efectul psihologic deprimant pe care l-ar avea micșorarea chiar aparentă a salariilor, el este neînsemnat față de efectul deprimant pe care-l produce în sufletul muncitorului convingerea că, din cauza desorganizării instrumentului de schimb, anumiți indivizi pot peste noapte să facă averi colosale fără nici un surplus sau fără nici un pic de muncă. Posibilitatea de a se câștiga pe nemuncite, produsă și întreținută de dezorganizarea monetară, —lădă adevăratul germen de nemulțumire și revoltă în sufletul muncitorimii. Tocmai de aceea în timp de depreciere a banului, nu este suficient să se mărească mai mult sau mai puțin parcimonios salariile (care deși s'au mărit, n'au urmat aequo pede nici deprecierea banului, nici câștigurile patronilor, nici mai ales pe acelea ale altor indivizi care câștigau chiar pe nemuncite), ci —pentru a se recîștiga, cum se exprimă foarte bine d. V. Madgearu, „voia bună a clasei muncitoare”\*, —trebuie să se tae radical puțința de câștig fără muncă, să se dea o cit mai largă răsplătire a muncii productive și să se realizeze o mai justă repartiție a bunurilor printr'un sistem de impozite, care trebuie să albe în primul rînd în vedere asanarea monedei a cărei depreciere a întesit lupta de clasă. În acest sens întărirea monedei departe de a tînde la aștirea sentimentelor de ură și revoltă ale muncitorimii, tînde dimpotrivă, printr'o nouă repartiție a sarcinilor și în parte a bunurilor, să îndepărteze și chiar să ocolească războiul social.

Din toate cele de mai sus urmează că nu există argument serios, pentru care ar trebui să ne menținem sub regim de depreciere, —dimpotrivă. De altfel se pare că în ultimul timp majoritatea celor ce abordează chestiunea a căzut de acord asupra adevărului că inflația monetară, cu cortegiul ei de urmări, este în adevăr o calamitate socială contra căreia o guvernare prevăzătoare trebuie să ia măsuri, —fără de care mergem la ruină sigură. Dar dacă este adevărat că mai toată lumea clar văzătoare condamnă inflația și cere măsuri de îndreptare, —o foarte gravă chestiune naște cu privire la mijloacele cele mai potrivite de a se ajunge la scop. Să precizăm: cum trebuie să se facă deflația, deodată așa ca să revenim brusc la valoarea leului

\* V. în studiul d-sale din *Arhiva p. știința și reforma socială*, No. 4 din Ianuarie 921, frumosul pasagiu dela p. 484-485.

al pari sau încetul cu încetul, aproape pe nesimțite? Cu privire la această gravă chestiune mai toți,—y compris Ach. Loria și majoritatea membrilor Conf. financ. dela Bruxelles, citați mai sus,—au opinat pentru deflațiunea lentă, susținând că deflațiunea bruscă ar produce un dezastru economic mai mare chiar decît cel produs prin inflațiune. Așa dar prudență, deflațiune cît se poate de lentă, aproape insensibilă!

D. Ministru de Finanțe a adoptat acest sistem, aproape unanim recomandat. Și cu toate acestea, atingînd această chestiune în V. Rom. No. 1 | 921 p. 55, noi am socotit că metoda unei deflațiuni bruște este cea mai indicată, pentru motivul foarte însemnat că metoda lentă, prin scăderea continuă și prelungită pe 30—40 ani a prețurilor, va constitui un element paralizant al producțiunii,—„narcoticul permanent al economiei noastre naționale pe mai mult de un sfert de veac“.

În adevăr, dacă deflațiunea se concepe pe termen foarte lung, depresiunea crescîndă a prețurilor pe tot acest timp anunță pierderi, sau cel puțin tae orice șansă de cîștig pentru producători, și atunci tot capitalul disponibil se îndepărtează dela producție și tinde la *tezaurizare*, care prin simpla trecere a vremii oferă capitalistului cîștiguri sigure prin ridicarea treptată a valorii banului tezaurizat. Or, mai ales în acest timp și mai ales în România cu noul ei capital disponibil, rezultat din plata expropriierilor, este nevoe inexorabilă de îndreptarea banului spre producția propriu zisă, iar nu de dispariția lui de pe piață. Deflațiunea bruscă este singura măsură care poate evita această calamitate eventuală.

Singurul neajuns relativ, de care se poate vorbi în caz de deflațiune bruscă, este ruina momentană a acelor producători și negustori care, lucrînd cu capital împrumutat, nu pot din cauza scăderii bruște a prețului mărfurilor să-și scoată din vînzarea acestora nici măcar sumele investite,—necesare pentru a-și plăti datoriile față de cei ce i-au finanțat,—de unde falimentul pentru ei și pentru băncile, creditorii lor. 1 Să remarcăm însă următoarele: a) dacă este adevărat că cei ce lucrează cu bani împrumutați vor da în formă faliment, cei ce lucrează pe compt propriu (și aceștia sînt foarte mulți în timpurile actuale de restrîngere a creditului) sînt la adăpost, căci sumele realizate prin prețurile chiar reduse sînt suficiente pentruca, prin creșterea bruscă a puterii lor de achiziție, să satisfacă nevoile viitoare ale întreprinderii; b) dacă este adevărat că unii producători și negustori vor suferi o pierdere bruscă, să nu uităm că nu există azi în societate producător sau negustor care să nu fie în același timp un cîștigător de războiu, care a realizat deja sume enorme, aflate acum afară de întreprindere, astfel că deflațiunea bruscă ar fi pentru ei un just element de compensare, care îndeplinește pe deasupra o mare operă socială; c) pierderea bruscă a unora în caz de deflație bruscă se regăsește sub forma lentă dar continuă—la deflațiunea lentă—cu această agravare că timp de 40 ani capitalul va fugi de producție,—în timp ce adouazi după deflațiunea bruscă, el are toate motivele să se îndrepte tocmai și imediat spre o cît mai intensă producție.

Punînd în cumpănă avantajile și desavantagiile celor două feluri de deflațiune, e greu de a nu se vedea superioritatea deflațiunii bruște.

Cum se explică atunci că oamenii cei mai competenți, erudiții și

\* G. Valois, *La monnaie salne tuera la vie chère*, Paris, Nouv. Librairie Nationale, p. 86 și urm



oamenii de stat cei mai străluciți din apus au preconizat metoda lentă? Explicația e următoarea: în țările din apus care au fost cele dintâiu avute în vedere în discuție, inflațiunea—deși s'a produs și lucrează ca element dezorganizant—este totuși departe de a atinge proporțiile în care inflațiunea bintue în țara noastră, pe care n'o întrece în calamitatea aceasta decât Polonia, Rusia, Ungaria sau Austria.

Cind inflațiunea nu trece de o anumită limită, se poate aviza la măsura benignă a deflațiunii lente sau chiar insensibile. Cind însă inflațiunea nu mai este o simplă incomoditate economică, ci ia proporțiile unui dezastru, atunci măsurile de îndreptare nu pot să fie decât violente. Se înțelege, violența ea însăși are limite. Nimeni nu se poate gândi la o deflațiune atât de violentă și atât de bruscă încît, printr'o singură lovitură, să readucem leul sau francul de exemplu la al pari. Aceasta ar fi absurd de eronat și ar fi periculos, *nu din cauza rui-nării aparente a citorva cîștigători de războiu fără nici o importanță*, ci pentru faptul că nevoile refacerii sînt așa de mari, încît zilele noile întreprinderi cer capital disponibil peste cifra disponibilităților normale. Tocmai deaceia într'o țară cu inflație amețitoare ca a noastră, se impune în prealabil o operă de fixare aproximativă a cîreii de monedă necesară Romîniei întregite, nevoe pe care un ochiu expert—scrutînd nevoile pieței—o poate fixa cu relativă aproximație, și în urmă tot ce trece peste aceste nevoi ale pieței, constituind inflația superflua și otrăvitoare a vieții economice, trebuie imediat stîrpită. *Pentru această din urmă cantitate dăunătoare se impune deflațiunea bruscă printr'un mijloc sau altul (împrumut forțat sau mai bine impozit), iar pentru inflațiunea rămasă, necesară cîva timp—opera de deflațiune lentă.*

Așa dar pe cînd țările cu inflațiunea oarecum moderată își pot permite luxul unei deflațiuni lente exclusive, țările cu inflațiune înecătoare, cum este pe punctul de a fi a noastră, au nevoe de două deflațiuni: una bruscă în prealabil și alta lentă în subsidiar.

Aceasta nu este un paradox, nici o părere izolată; este părerea adecvată situației dela noi.

În adevăr bărbați de competență necontestată și care nu pot fi socotiți de idealști sau vizionari în chestiuni de economie și finanță, au susținut la noi această teză, cu diferența inevitabilă a fețelor multiple ce comportă o soluție aceiași în fond.

Astfel d. Vintilă Brătianu—cit se poate de moderat—in discursul său din Camera trecută șed. dela 17 Febr. 920 (Desbaterile Adunării deputaților p. 629 și urm.) a preconizat deflațiunea rapidă parțială în 4—5 ani, urmată de o deflațiune lentă pe un timp nedeterminat, *după ce însă a arătat nevoia unui împrumut forțat care trebuia să aibă de scop retragerea în stil mare a biletelor străine*: „Trebuie, zice d-sa, separat cu totul împrumutul intern pe care-l faceți pentru cheltuielile Statului, de împrumutul mare și forțat pe care trebuie să-l faceți pentru retragerea emisiunii străine și false, pe care o avem în țară la noi” (Desb. Cam. p. 633 col. II-a). În articolul din „Democrația” No. 4 | 921 p. 101 și 114 punct. II, d-sa revine asupra ideii că programul de consolidare a biletelui de bancă trebuie întins pe 4—5 ani (*timp relativ scurt*) pentru a nu se trece prea brusc la situația normală.

D. Al. Marghiloman, în aceeași ședință a Camerei dela 17 Februar 1920, a preconizat prin următoarele cuvinte necesitatea unei deflațiuni bruște printr'un împrumut forțat:

„Acum, domnii mei, se impune o soluțiune radicală și care nu trebuie să întârzieze.

„Fiecare zi pe care o pierdem este o pagubă pentru avuția națională. Trebuie să retragem toată moneda și s'o înlocuim printr'o monedă nouă și să nu mai primim nimic din ce nu o fi fost prezentat la acest schimb.

„Cum se poate face aceasta? Se poate face printr'un împrumut forțat. Statul înlocuește într'un termen de, toate biletele care sînt în circulație, nu singur evident, mină în mină cu Banca Națională, reduce circulațiunea cu 50 la sută și pentru 50 la sută sau altă proporțiune de determinat dă o cidulă, cidulă care va intra în portofoliul tuturor părinților de familie și căroră, cu deosebire țăranilor, le-ar servi în principal ca să plătească pămîntul. Așa s'a redus deodată circulațiunea cu 50 la sută. Am căpăta și pentru Stat avantajul că toate biletele pe care le-a înlocuit, dacă sînt romînești el le dă Băncii Naționale spre destrucțiune; se ușurează așa situațiunea vis-a-vis de Banca Națională, se degajează Banca Națională de o circulațiune pletorică; iar biletele străine, Statul le pune în pivnițele Minist. de Finanțe, așteptînd ceasul lor de a fi opuse în compensație fie Austro-Ungariei, fie Rusiei... Până atunci noi ne-am însănoșit valuta noastră (Aplause)... Acesta era proiectul favorit al Ministrului de Finanțe Mișu Săulescu luat și continuat pe urmă de urmașul lui, Costică Arion.

„...Este oare, domnii mei, în ceizce vă propun eu numai o fantazie literistică luată din cărți? Sistemul propus de mine n'a fost practicat de nimeni? Speculez eu o celeritate pe care materialitatea faptelor ar demonstra că nu o putem atinge? Nu, domnii mei, mă inspir dela exemplul altor țări. Jugo-Slavia a început la 4 Februar retragerea întregii monede...” (Mon. Ofic. Desb. Adun. Dep. pe luna Februar 1920 p. 585 col. 2 și 586 col. 1-a). 1

De altă parte d. Aristide Blank în cunoscutul Interview, acordat anul trecut ziarului „Argus” cu data de 24 Iulie 1920, propune nici mai mult nici mai puțin decît o deflațiune bruscă de 50 la sută printr'un împrumut forțat, însoțită de un Impozit extraordinar pe avere tinzînd la socializarea unui sfert din averea particularilor, mijloc eroic, cu dreptate numit „amputare”. 2

Așa dar deflațiunea bruscă nu este o utopie sau o soluție înfricoșătoare, ci—date fiind împrejurările anumite prin care trece România—este soluția pe care economiștii financiari și oamenii de stat ponderați și realiști, o recomandă ca singura soluție eficientă.

D. Ministru de Finanțe abordînd chestiunea asanării monetare, în strînsă legătură cu problema valutară în general, adoptă, cum am spus, metoda lentă și anume sub două forme: a) un mijloc pur financiar, prin prevederea la budgetul extraordinar a sumei de 300 milioane anual, realizată de impozitul pe avere și care servind ca plată parțială a datoriei către Banca Națională va opera începutul operei de deflațiune lentă; b) al doilea mijloc pe care îl anuță numai în expunerea de motive este un program de politică valutară întins pe un număr mai lung de ani care tinde să organizeze în mîna Statului un serviciu serios de devize asupra străinătății și astfel, concomitent cu plata celor 300 milioane anual, să se închege opera consolidării monetare

1 Citațiunea aceasta nu însemnează adoptarea mijloacelor de deflațiune, ci numai relevarea exclusivă a ideii unei deflațiuni bruște.

2 Modalitățile propuse de d. Blank erau discutabile.



lente, adăogindu-se la mijlocul intern al retragerii, ridicarea valutei prin export.

Nu ne vom ocupa aci de politica valutară viitoare a d-lui Ministru de Finanțe, căci ea constituie un mijloc mai mult *economic* de asanare a valutei și pe noi ne interesează numai mijloacele de natură pur financiară, independent de starea economică a țării din momentul luării măsurilor. <sup>1</sup>

Din acest punct de vedere—trebuie s'o spunem fără inconjur—*alocația de 300 milioane anual pentru plata datoriei la Banca Națională, nu numai că nu constituie opera de deflațiune bruscă sau cel puțin rapidă, necesară, de care vorbeam mai sus, dar ea nu constituie nici macar un început serios de deflațiune lentă.* Când în loc de 1200 milioane circulația din timp normal, avem o circulație de 13 miliarde în mediu, când deci cantitatea superfluă de monedă este—sa zicem—de minimum 6—7 miliarde, urmează că *soluția d-lui Titulescu de a opera deflația cu 300 milioane într'un an de relativ belșug, impune mai mult de 20 de ani de așteptare numai pentru deflația care după o părere ar trebui operată într'o lună. În ceiace privește restul operei de deflație până la atingerea normalului încă 20—30 de ani ar mai fi necesari, în total 40—50 de ani!*

Opera de deflațiune a d-lui Titulescu este mai anemică chiar decât opera de deflațiune adoptată în Franța, care se știe cit este de scleroasă când e vorba de finanță eroică. Or, începind dela 1 Ianuarie 1921, *Statul francez s'a angajat să plătească Băncii Franței „cel puțin“ 2 miliarde de franci anual, spre a stinge o datorie care nu trece de 2 jum. miliarde.*

La noi datoria Statului către Banca Națională fiind în mediu de 12 miliarde, iar suma alocată pentru retragerea anuală fiind fixată la 300 milioane într'un an bun (art. 9 leg. spec. și bug. extra-ord.

1 De altfel să remarcăm în treacăt că îmbunătățirea valutei prin export nu întărește decât valuta pe piețele străine, și aici *minimal*; exportul fiind numai un mijloc de readucere în țară a leilor exportajii, el lasă prin el însuși inflația monetară din interiorul țării în toată ei, ba chiar o agravează eventual. În mod invers, dacă valuta se întărește rapid prin mijloace financiare, atunci este adevărat că deținătorii străini de lei hirtie se îmbogățesc și o parte din exportul nostru va intra *cîva timp* în mina lor aproape pe nimic; în schimb însă noi nu vom pierde prea mult, căci pe măsură ce valoarea leului crește, deoparte pericolul exportării leilor se micșorează, iar pedealta plățile noastre externe în general și în special a bonurilor de tezaur, emise în monede străine, se ușurează în principiu. Or, datoria noastră externă e mai mică în lei hirtie ce circulă pe piețele emise decât titlurile emise în monedă străină.

Dacă se adoptă politica deflațiunii lente până ce prin export, încet încet, leii expatriați vor fi readuși în țară, atunci,—pe tot timpul cât exportul va fi mai mic decât importul, și aceasta va dura cîțeva vreme, —dată fiind inflația din interior și plățile noastre externe,—este de așteptat că leii noștri de hirtie vor continua a eși peste graniță și astfel cantitatea lor pe piețele străine va continua să fie aceeași sau chiar va crește. Pentru a ocoli și acest pericol, deflațiunea bruscă în interior este mijlocul salvator eroic, deși poate, pentru un moment dureros. Așa dar și din acest punct de vedere chestiunea asanării crizei monetare se prezintă nu ca o chestiune economică de exterior, ci mai ales ca una financiară de interior.

cap. I, punct. 5) urmează că pe cînd în Franța Statul e obligat să retragă anual din circulație a 13-a parte dintr'o inflațiune relativ moderată, la noi Statul nu retrage decît a 40-a parte dintr'o inflație care tinde să tnece în valurile ei orice avînt de refacere! Pe cînd, cu alte cuvinte, în Franța, unde dezastrul inflației nu e prea mare, opera deflațiunii lente s'a conceput pe 12 ani,—la noi unde ea pre-sează s'a conceput pe 40!

Am spus că cea de a doua măsură importantă care duce la consolidarea valorii monedei noastre fiduciare este garantarea cît mai efectivă a biletului de bancă. În această privință cel mai însemnat element ar fi trebuit să fie, în opera d-lui Ministru de Finanțe deocamdată, impozitul pe avere. Ipoteca legală pe care Statul și-a rezervat-o asupra întregii averi imobiliare a contribuabilului pentru impozitul pe avere neplătit (art. 33 al. 5 și 6 al leg. ac. impozite) cu obligația de a o înscrie pînă la 1 Ianuarie 1923, este în adevăr un element însemnat de garanție, care în principiu ar trebui să întărească valoarea biletelor în circulație. Dar această garanție neajutînd decît pe termen lung (10 ani) și nefiind special afectată garantării biletului, va avea numai urmări insensibile în domeniul monetar. Ceva mai mult: dacă este adevărat că d. Ministru de Finanțe a admis ca Germania să se achite de aurul ce datora ca acoperemînt al biletelor Băncii Generale, prin trimiterea de bunuri în natură ce nu pot intra în proprietatea Băncii Naționale, opera d-sale este chiar negativă din punctul de vedere ce ne preocupă...

*In aceste condițiuni nu se poate vorbi de o începere serioasă de asanare a crizei noastre monetare. Și atunci ne explicăm indestul fenomenul simptomatic petrecut îndată după închiderea sesiunii parlamentare care consacră opera financiară a d-lui Titulescu: în loc ca valuta noastră să înregistreze în acel moment un început de urcare, date fiind măsurile financiare pe care guvernul le-a luat pentru asanarea măsurilor budgetare și a celei monetare—măsuri pe care desigur străinătatea le cunoaște în amănunțime—leul nostru a înregistrat pe piața Parisului cea mai mare scădere a sa pînă azi 10 %.*

*Dar dacă măsurile d-lui Titulescu lasă criza monetară nerezolvată, aceasta înseamnă că opera d-sale considerată în acest moment lasă nerezolvată cea mai însemnată față a crizei noastre financiare și prin repercusiune cea mai însemnată cauză de agravare a crizei economice, precum și dintr'un anumit punct de vedere, a celei sociale.*

(Sfîrșitul în Nr. viitor)

C. D. Ioanid



## Amintirile Caterinei State

Toată ziua se vorbise în casă de «operă», la care se hotărîse să mergem în sara aceia; mătușica era de părere să mă trimeată la școală dar moșu' interveni:

— Ba nu. Să luăm fata numai în sara asta; să ție minte și să spue, în zilele ei: «Moșu' Mihai m'o dus întâiu la Operă».

— Parcă n'are să mai vie peste doi-trei ani, cînd o fi și ea mai mare și o înțelege mai mult?—zise mătușica, sucînd o țigară, pe cînd eu, fără a ști de ce era vorba și părînd a sta liniștită pe un scăunăș, îmi auzeam inima bătînd ca înaintea unei hotărîri însemnate.

— Mă tem că m'oiu duce eu, până o mai veni altădată *Opera Italiană*,—sfișii moșu', netezindu-și barbetele.

— S'o luăm. Imi era numai grijă să nu se obosească...

Am mîncat în sara aceia mai de vreme ca de obicei. Moșu', în haină neagră, se primbla din odaie în odaie, își netezea neconținut peruca și-și pieptăna barbetele în oglinda cea mare din salon; mătușica, în odaia ei, se ștergea pe obraz cu *picături de smirnă*; și prin ușa întredeschisă dela etacul Mariei, pătrundea, în toate odăile, miros de hîrtie arsă și de trandafir.

Eu n'am astîmpăr; mă învîrt prin casă, mă uit la ceas și mă întreb într'una în gînd: Ce-i aceia operă?

— Da' mata de ce nu te gătești, gîndacule?—mă întrebă bătrînul, rîzlețindu-mi părul grămădit pe frunte.

— Nu, moșule, nu mă gătesc... Eu is fată de școală...

— Bravo! bravo! Așa-i, bine ai zis! Imi place!...

Trăsura se oprește în fața unei clădiri mari cu lumini

multe, ce-mi amintește puțin gara din Vașcani. Trecem prin săli pline de lume, ne suim pe niște scări late, acoperite cu covor roș și, dintr'un coridor îngust și cu tavanul jos, ca acel al chiliilor dela Văratice, intrăm într'o sală mare în care, într'o lumină orbitoare, se vede «așa cum se vedea la Înviere, din cerdacul bisericii din vale». Lumina vie îmi ia ochii, și nu mai văd decât puncte negre, ca niște fluturi ce-mi vin spre ochi. Cînd începe să cînte muzica, simt prin spate fiori ce mi se scoboară din creștet pînă 'n tălpi și mă cuprînd toată. De grijă să nu-mi vadă cineva starea și să ridă de mine, mă uit împrejur și de abia îndrăsnesc să-mi ridic ochii spre cei ce-mi stau alături. O perdea groasă se învâlue încet și deodată mi se înfățișează o lume închîpuită, toată lumea cea din povești. În palate cu ziduri înalte și în grădini cum numai pe *poze* văzusem, cîntă *impărătese* atît de frumos că-mi iau mintea; nu mai știu unde sînt și 'n mine e în clipa aceea numai simțirea că nu mai pot fi pe pămînt.

Mă trezește o ușoară mișcare a publicului de subt loja noastră; unii se ridică din locuri și alții se uită, nemulțumiți, în sus.

— Pălăria! Pălăria!— îmi șoptește mătușica, uitîndu-se în jos.

— Unde ți-i pălăria?—mă întrebă la ureche, moșu'.

Ca deșteptată dintr'un vis, mă pipăi, mă uit împrejur speriată și parcă tot nu înțeleg.

— Ți-a picat pălăria în stal!—îmi spune mătușica, rizînd, în timp ce pe ușa lojei intră, tiptil, acel ce mi-o aduce.

Perdeaua cade și eu sînt tot uluită; ascult și parcă aud vorbele tuturor venînd din depărtare...

— Ei, cum e aici, gîndacule?

— Ca 'n rai, moșule,—răspund eu cu glas tremurat. Și încep a plînge.

Moșu' mă privește blind, mă desmiardă și-mi dă bomboane, iar în fața mea, mătușica, aplecată spre bătrîn, zice:

— Imi pare bine că am luat fata, că tare i-o plăcut... are să ție minte!

La plecare mă razăm de Maria și de parapetul scării, mă simt mai slabă și tremur toată.

— Ți-i rău, Tincuță?—mă întrebă, îngrijată, mătușica.

— Nu, mi-i numai tare frig în spate.



— Opera! îngină moșu'. Și îmbrăcîndu-se, ne întrebă: la să-mi spuneți: cine v'a plăcut mai mult în sara asta?

— Lucia, răspund într'un glas mătușica și Maria.

— Da' matale, tată?

— Mie? Mie mi-o plăcut gîndacu'...

De atunci, în fiecare Sîmbătă cînd mă lua «acasă», duceam cu multă grijă biletele albastre, „bons points“ pe care directoara, doamna Gallet, scria întotdeauna: „Très appliquée et obéissante“...

Moșu' și mătușica mă lăudau musafirilor ce ne veneau peste zi, și 'n sările de vară mă luau ades la Copou sau la Teatrul din grădina *Tivoli*, iar dimineața, cînd mă ducea la școală, bătrînul încunjura două străzi „ca să mergem oleacă pe la cofetărie“.

În recreația de Luni mă puneau fetele să le imit perso-nagii dela teatru ori să le istorisesc ce auzisem vorbind la noi acasă; unele rîdeau între ele făcîndu-și semne, iar altele, ascultînd, rămîneau cu gura căscată.

Vorba și mișcarea mă oboseau și ades mă ascundeam în grădină sau după casă, de unde, dincolo de zidul înalt ce încunjura grădina și palatul lui Mavrocordat, se vedeau arbori mari și deși ca 'n pădure ale căror crengi, bătrîne, se lăsau pînă peste acoperișul școlaei. Palatul acela veșnic tăcut și închis și parcul sălbatic în care nu se auzea decît cîntecul păsărilor, îmi stîrnea neînchipuit imaginația și sara, în dormitor, spuneam fetelor basme „cu palate închise veșnic și cu grădini în care se abăteau numai păsările văzduhului“.

Într'o zi, trecînd prin fața palatului văzui poarta cea mare deschisă în lături; slugi multe umblau prin ogradă, ușile și ferestrele erau deschise și o trăsură frumoasă cu doi cai negri, aștepta la scară.

Ziua aceia curmă, ca prin farmec, firul închipuirii mele.

(Va urma)

Constanța Marino-Moscu

# CRÎȘMELE

---

*Prileziilor mei*

## I

De cum începe ziua să-și întindă  
Văzduhul ei albastru peste târguri  
Și zgomotele piețele colindă,  
Vezi la răsplintii crișmele grămadă  
Rinjind la cer din fiecare stradă.

Ca niște guri de noapte, fără fund,  
Cu dinții strimbi, de putregai, și galbeni,  
Prin mahalale crișmele s'ascund,  
De-acolo să adulmece mai bine  
Impărăția zărilor străine...

Pe 'ndepărtate locuri dela țară,  
Pe unde ochi de soare stăpinesc  
Și 'n tihnă toate erburile cresc,  
Podgorii rumene se desfășoară...



Beșugul strugurilor s'a cules  
Și viile sînt sîngure; din crame,  
Posomorite poloboace ies  
Pornind pe drumuri gîrbove, la vale,  
De parcă-s bulgări negri de pămînt  
Rostogoliți agale după vînt...

E gloata poloboacelor cu vin  
Pe care-un dor străvechiu de pribegie  
Le mînă cătră altă 'mpărăție.

Din zilele cu steme de rugină,  
Ele-au sorbit în suflete lumină;  
În inimi le-au turnat răcoare zorii;  
Iar din livezi și-au adunat arome,  
Și cîntece de toamnă, din podgorii...

Prin tîrgurile seci, înfășurate  
În straele lor puhave de colb,  
Demult așteaptă crișmele 'nsetate:  
Sînt sufletele negre care cer  
Cu desnădăjduire, vînt și cer...

Dar cînd spre sară soarele coboară  
Pe culmea asfințitului senin  
Și crișmele bătrîne trag să moară,  
În preajma lor s'aude tremurînd  
Susurul poloboacelor cu vin....

## II

De cum s'apleacă noaptea peste tîrguri  
Și zgomotele somnului cad pradă,  
Vezi crișmele cum rid pela răs\_pîntii  
Ca niște ochi vicleni prîvind la stradă.

Aicea vin pribegii nopților  
Cu sufletele goale,—după soare ;  
Aici ajunge colbul străzilor  
Pe valuri potolite de răcoare ;  
Și întunericul de-afară vine...

La miezul nopții crîșmele sînt pline...

Zîmbește vinul proaspăt prin ulcele  
Cînd roșu ca obrazii dimineții,  
Cînd ruginiu ca frunzele 'n podgorii,  
Și-l sorb cu lăcomie toți drumeții.

Pe fața lor, zărești cum se 'nfiripă  
De la o vreme, clipă după clipă,  
Surîsul amintirilor blajin  
Adus de ochiul unui strop de vin.

Dar graiul cerului de altădată  
Cu cîntecele toamnelor din vii  
Adie'n viața lor întunecată  
Ca pîlpitul sarbăd de făclii...

Și întunericul, într'un tîrziu,  
Ce i-a pîndit subt mese și 'n unghere,  
Li gîtue cu ștreanguri de tăcere...

G. Bărgăuanu

---



## Raporturile ruso-germane față de sud-estul european

(Sfârșit)

### V

Alianța cu Austro-Ungaria fusese totdeauna o împiedicare pentru Germania de a sprijini toate aspirațiile Rusiei spre Strimtori și Constantinopol. Noua politică mondială adoptată de Wilhelm II constituia de acum o altă piedică mai hotărâtoare. Germania avea de acum interese proprii în Turcia europeană și asiatică. Era „tirită în mod firesc de acea lege inexorabilă a naturii pe care fluviile cele mari o duc pe valurile lor“<sup>1</sup>. Interesele ei, de natură comercială, o făceau să devie cea mai caldă sprijinitoare a integrității imperiului otoman. Din acest punct de vedere, Germania s'ar fi putut deci apropia mai mult de Anglia decît de Rusia.

Cu Anglia însă existau alte motive de neînțelegere. Concurența economică în Turcia și programul naval al Germaniei îngrijorau în cel mai înalt grad Anglia lui Eduard VII. Această îngrijorare mergea până acolo încît rivalitatea cu Rusia căzu pe al doilea plan. După înfringerea Rusiei la Tsushima (1905), Eduard VII se gîndi la o înțelegere cu Rusia asupra intereselor respective în Asia și această înțelegere făcea parte din același plan de încercuire a Germaniei pe care l urmărise cînd se apropiase de Franța anul precedent. Rusia nu putea însă uita atît de repede că Anglia era încă dela 1902 aliata Japoniei care înfrînsese armatele țarului. Deaceia, cu toate că la conferința dela Algeiras (primăvara 1906), în chestia Marocului, Rusia fu silită să respecte tratatul ei de alianță cu Franța, bunele raporturi continuară cu Germania.

În Iunie 1906, deci după conferință, Wilhelm II adresa vărului său Nicky (țarul Nicolae II) o călduroasă scrisoare în care

<sup>1</sup> B. Catargi, 693.

vorbea de „politică rusă pacifică“, pe care „o dorește“ țarul și pe care desigur că o va urma și noul ministru de externe rusesc Isvolsky. Arăta că Rusia și Germania se pot înțelege în chestia drumului de fier spre Bagdad, de oarece interesele Germaniei în această chestie „sînt pur economice și comerciale“. Englezii curtenesc pe țar în privința Asiei, scrie Wilhelm II, dar el este „ferm convins de indignarea“ pe care o pricinuește țarului vizita anunțată a flotei engleze<sup>1</sup>. Această „indignare“ trebuia desigur să vie, în concepția Kaizerului, din împrejurarea că pe cînd Germania sprijinise pe Rusia în timpul războiului cu Japonia, Anglia îi fusese ostilă<sup>2</sup>. De aceeași părere cu Kaizerul era și amiralul rus Rojdestversky a căruia escadră bombardase din greșală o flotilă engleză în Marea Nordului, crezîndu-se înconjurată de Japonezi<sup>3</sup>, și care, la întoarcere din captivitate, spunea atașatului militar german la Petrograd că Rusul dă cu piciorul celui care-l ajută (adică Germaniei) și se pleacă înaintea celui ce-l lovește cu cnutul (adică Angliei)<sup>4</sup>.

Dar de altă părere erau oamenii de stat ruși care credeau că, înțelegîndu-se cu Anglia asupra sferelor de influență în Asia, și ascultînd de propunerile în acest sens ale regelui Eduard VII, vor dobîndi pentru Rusia mîină liberă în Orientul european, la care Rusia nu renunțase decît temporar cît timp crezuse că se va putea întinde spre Oceanul Pacific. Dintre aceștia era și Isvolsky, noul ministru rus de externe, despre care Kaizerul exprimase speranța că va urma o „politică rusă pacifică“ și că se va putea înțelege cu el în chestia drumului de fier german spre Bagdad. Decît, Isvolsky și cei ce credeau ca dînsul se înșelau asupra intențiilor Angliei. Dovadă este că în vara anului 1907, pe cînd Isvolsky începuse negociațiunile cu Anglia<sup>5</sup>, Eduard VII în întrevvedereea dela Ischl căuta să cîștige și pe Austro-Ungaria în opera de incercuire a Germaniei<sup>6</sup>, și această încercare excludea intenția de a lăsa Rusiei drumul liber în Balcani. Nu coincideau deci în totul interesele anti-germane ale Angliei, cu interesele anti-austriace ale Rusiei. Deaceia nu putea fi deplin acordul între Anglia și Rusia. Totuși Isvolsky încheie la 18 (31) Aug. 1907 o înțelegere cu Anglia în privința Persiei, Afganistanului și Tibetului<sup>7</sup>. Folosul era al Angliei care se mai liniștea despre partea posesiunilor ei din India<sup>8</sup>. Cît privește Rusia, izgonită din Extremul Orient de Ja-

1 Laloy, 23 - 5.

2 Precum a fost ostilă Rusiei atunci și opinia noastră publică, neînțelegătoare de adevăratele noastre interese.

3 B. Catargi, 688.

4 Dinu Arion, în Conv. Lit. 1921 p. 92 n. 3.

5 Laloy, 25.

6 Arion, l. c. 92.

7 Martens, N. R. G. 3-e série I. 8.

8 Arion, l. c. 92.



ponia, ea era stinjenită astfel acum și în spre Golful Persic, fără a dobîndi mină liberă în Balcani cum putea crede Isvolsky 1.

Deacea și țarul Nicolae și anturajul său nici nu renunțară cu totul la raporturile amicale cu Germania, așa că între Anglia și Rusia continuau a exista rezerve și bănueli. Ele nu fură cu totul risipite nici după întvederea din Iunie 1908 dela Reval între Eduard VII și Nicolae II cu toate că, de astădată, pe lângă Persia, Afganistan și Indii, se vorbi și de Macedonia, în schimbul sprijinului pe care Rusia să-l dea Angliei contra Germaniei în Asia minoră. Că nici de astădată încrederea între contractanți nu era deplină se văzu îndată și deoparte și de alta. În Iulie 1908 stabilirea regimului Junilor Turci la Constantinopol putea fi privită ca un succes al Puterilor Centrale 2. În toamna aceluiași an cînd Austro-Ungaria, profitînd de noile împrejurări din Turcia, și de proclamarea independenței Bulgariei pe care o favorizase, hotărî anexarea Bosniei și Herțegovinei, tocmai pe cînd Isvolsky se afla în Occident (Oct. 1908) pentru a protesta contra anexiunii 3, — guvernul din Petrograd, fără știrea ministrului de externe, trimise trupe în Persia, ceiace nu putea decît indispune pe Anglia 4. Se văzu tot atunci că ceiace preocupă mai ales pe Anglia în criza europeană provocată de anexarea Bosniei, era ca nu cumva Rusia să deschidă drept compensație chestia Strîmtorilor 5. Guvernul englez stăruie în toamna 1908 la Constantinopol pentru întărirea fortificațiilor Bosforului, demersuri privite cu drept cuvînt ca îndreptate contra Rusiei 6. Nu se neliniștea Anglia de „Drang nach Osten“, nici de visul „unui marș spre Salonic“ al Austro-Ungariei, cit de expansiunea germană spre sud-est și spre Adriatică și deacea ar fi vrut pe deoparte o întărire a Monarhiei Habsburgice printr'o înțelegere cordială între Slavii de subt stăpînirea ei, iar pe de altă parte ținea la alianța între Austro-Ungaria și Italia 7.

Așa dar rivalele Angliei erau atît Germania cît și Rusia. Precum foarte bine s'a observat, „între Germania și între Rusia, Anglia nu avea altă preferință decît doar nevoia de a îndepărta *pericolul cel mai apropiat*“ 8. La 1908-9, în timpul crizei provocate de anexarea Bosniei, „pericolul cel mai apropiat“ se păru Angliei că este Rusia. Deacea nici n'o sprijini în

1 Calargi, 694—5.

2 Dinu Arion, în Conv. Lit., 1921, p. 95.

3 Anexarea Bosniei și Herțegovinei era totuși urmarea înțelegerilor dintre Austro-Ungaria și Rusia încă dela 1876 și 1881.

4 Laloy, 28—9.

5 Steed, 379, 381.

6 Laloy, 70—1.

7 Steed, ediția 1917, p. 420. La 4 Dec. 1908 Tittoni declară în Camera Italiană că Austro-Ungaria, rezolvînd *singură* chestia Bosniei, crease o grea situație. Se referea evident la tripla alianță care prevedea compensații pentru Italia.

8 A. Corteanu, l. c. 199.

mod eficace, cu toate acordurile dela 1907 și 1908. Dimpotrivă Anglia exprimă Austro-Ungariei la 1909, în mod oficial, dorința de a ajunge ca „relațiile (ei) cu Austro-Ungaria să redevie tot atât de cordiale ca mai înainte... Pentru a înlătura orice neînțelegere este mai ales de dorit să se știe dacă în raporturile lor cu Austro-Ungaria oamenii de stat engleji vor avea a face cu o putere conștientă de propria ei individualitate, sau cu o putere care la fiecare împrejurare critică se crede obligată, peste limitele legăturilor ei ca aliată, să se identifice cu altă putere (adică cu Germania)... cu care Marea Britanie are, în tranșacții, o serie deosebită de interese de apărare”<sup>1</sup>. Se putea cu alte cuvinte înțelege Anglia cu Austro-Ungaria pentru a se opune tendințelor rusești spre Strîmtori, nu se putea însă înțelege pentru a sprijini expansiunea Germaniei spre sud-est sau dezvoltarea ei navală.

Deocamdată însă era vorba de expansiunea rusească și de aceea Anglia înclina spre Austro-Ungaria. Prin această împrejurare se afla și alături de Germania care, nu numai ca aliată a Austro-Ungariei, dar acum și ca direct interesată sta în calea politicii balcanice a Rusiei. Isvolsky simți deci că nu va avea concursul pe care-l sperase al Angliei, dacă ar ridica, drept compensație pentru Bosnia anexată de Austria, chestia Strîmtorilor<sup>2</sup>, iar de altă parte Germania se simți în stare să trimită Rusiei nota din 22 Martie 1909 care era aproape un ultimatum și care împiedică izbucnirea unui războiu<sup>3</sup>. Rusia, care nu putea conta decât pe Franța, primi nota germană care păru chiar adjunctului lui Isvolsky, Cearicov, ca un mare serviciu adus Rusiei<sup>4</sup>, pentrucă o scotea dintr'un impas. La 30 Martie 1909 miniștrii tuturor marilor puteri făceau un demers colectiv la Belgrad, îndemnînd guvernul sîrbesc să renunțe la o poziție în chestia Bosniei și Herțegovinei. Speranțele lui Isvolsky, izvorite dintr'o greșită interpretare a acordurilor cu Anglia dela 1907 și 1908, erau spulberate.

În privința speranțelor pe care le hrănise Isvolsky este interesant un raport din Ian. 1909 al ambasadorului rus din Berlin în care vorbește de sentimentele de nemulțumire ale Kaizerului din cauza înțelegerilor ce interveniseră între Rusia și Anglia. Kaizerul se plîngea „de puțină grațitudine (a Rusiei) față de parțialitatea lui (pentru Ruși) în timpul războiului ruso-japonez”. Aceste sentimente ale Kaizerului „pot să-l facă să se unească cu cîmpul adversarilor lumii slave... Grăbirea cabinetului dela Berlin de a lucra în înțelegere cu Austro-Ungaria în afacerile balcanice este cu atât mai remarcabilă cu cît întinderea triplei alianțe la chestiunile Orientului turcesc era

1 Sieed, 397.

2 Dinu Arion, în Conv. lit. 1921 p. 95.

3 Bulow, 72 3.

4 Dinu Arion, l. c. 95 n. 1.



privită până acum ca potrivnică intereselor Germaniei <sup>1</sup>, din cauza raporturilor ei tradiționale de prietenie cu Rusia". „Mai este de însemnat—continuă raportul—că sforțările Germaniei la Constantinopol sînt îndreptate împotriva sforțărilor (Rusiei) de a înlătura complicațiile provocate în peninsula balcanică de politica baronului de Aerenthal, pe care cabinetul din Berlin n'o aprobă în principiu". De asemenea, cu privire la insistențele Rusiei pentru rezolvirea financiară a conflictului bulgaro-turc, ambasadorul rusesc crede că „învinuirea cum că propunerea (rusă) ascunde gîndul de a redobîndi vechea influență precumpănitore asupra lumii slave din Balcani vine fără îndoială dela Berlin". Deaceia ambasadorul rus se temea de întrevederea ce trebuia să aibă loc la Berlin între Kaizer și regele Angliei. O apropiere anglo-germană „ar apărea ca o lovitură în situația noastră printre marile Puteri" <sup>2</sup>.

Această apropiere am văzut că s'a făcut, de fapt, în chestia Bosniei și a constituit într'adevăr o lovitură pentru prestigiul Rusiei care a trebuit să părăsească pe Sîrbia devotată Rusiei a regelui Petru Caragiorgievici.

Mai departe însă decît această înțelegere silită de interese identice într'o anumită împrejurare, nu s'a putut ajunge între Anglia și Germania cu toate încercările repetate, la 1908 - 9, la 1911-12 și chiar la 1914 în ajunul războiului mondial <sup>3</sup>. Ar fi fost cu putință dacă n'ar fi fost vorba decît de zone de influență în Turcia <sup>4</sup> și de stăvilirea expansiunii rusești, dar se poticneau totdeauna de dorința Angliei de a împiedica dezvoltarea flotei germane și de neputința pentru Germania de a renunța la această flotă fie chiar în schimbul asigurării mult dorite de neutralitate a Angliei în caz de conflicte continentale ale Germaniei <sup>5</sup>. Căci, teoretic, trebuia să vie un moment cînd preponderanța navală să treacă asupra Germaniei. Anglia nu se putea împăca cu o astfel de perspectivă, iar Germania, care avea interes să cîștige timp, se temea de a ajunge la un conflict înainte de a-și fi împlinit programul naval. Intrevăzînd pare-că acele cauze adînci ale războiului mondial, ambasadorul rus din Berlin scria în raportul citat din Ian. 1909: „se înțelege frica pe care Germania o are acum de Anglia <sup>6</sup>. Această frică și convingerea generală că Anglia nu va îngădui Germaniei să-și sporească flota, sînt atît de mari încît gîndul de a preveni un pericol englez printr'un atac neprevăzut... devine o idee fixă... (De aceia) de amîndouă părțile se dorește a se

1 Nicl Bismark nu vedea cu ochi buni expansiunea Rusiei în Europa, dar n'ar fi mers niciodată pînă la o ruptură de relații. De altfel chestia orientală putea crea greutăți și între doi membri ai triplei alianțe: Austro-Ungaria și Italia.

2 Laloy, 32 - 4.

3 Vezi Dinu Arlon, în Conv. Lit. 1921 p. 94 - 104.

4 Spre pildă negocierile dela 1912, ibid. 104.

5 Ibid. 101 - 103.

6 Pe vremea lui Bismark, Germania se temea de Rusia.

pune capăt acestui vis urât reciproc și de a încheia un acord". Germanii înțeleg că „pe continent timpul luptă împotriva lor și pentru Rusia și Slavi, pe cînd pe mare timpul luptă în favoarea lor și contra Angliei”<sup>1</sup>. Am văzut că o apropiere anglo-germană a fost cu neputință.

Cit privește pe Rusia, ea căută după înfringerea diplomatică în afacerea Bosniei, să-și refacă situația de mare Putere.

Mai întăiu încercă Rusia să ajungă la o înțelegere cu Germania. La 4 (17) Mai 1909 se întocmi la Petrograd un proiect de tratat. Scopul era de a risipi neînțelegerea ce se ivise între cele două împărății cu prilejul conflictului austro-sîrb provocat de chestia Bosniei. Germania, după acest proiect, avea să adere la acordul austro-rus din 1897 (prin care Rusia și Austria declarase că nu urmăresc cuceriri în Balcani). Avea să garanteze că Austro-Ungaria nu va face întreprinderi militare dincolo de limita la care ajunsese, căci altfel Germania nu va considera o acțiune militară a Austro-Ungariei ca un casus foederis. Germania va sprijini diplomaticeste pe Rusia pentru rezolvirea chestiei Strimtorilor și pentru construirea unei căi ferate dela Dunăre la Adriatică. În Persia, Germania va recunoaște drepturile ce decurgeau pentru Rusia din tratatul ruso-englez dela 1907. În fine, un articol secret al proiectului prevedea că în caz de atac al Angliei împotriva Germaniei, Rusia va rămîne neutră<sup>2</sup>. Cu toată această ultimă clauză favorabilă Germaniei, proiectul nu putea deveni o realitate pentrucă Germania, nu numai ca aliată a Austro-Ungariei, dar și ca direct interesată acum în chestiile orientale, nu putea consimți nici la rezolvirea chestiei Strimtorilor în favoarea Rusiei, nici la realizarea proiectului rusesc de drum de fier dela Dunăre la Adriatică<sup>3</sup>.

Neizbutînd cu Germania, țarul se întoarse spre Italia și la 23 Oct. 1909 se întîlni cu regele Vittorio Emmanuele la Racioni, după ce în cursul călătoriei evitase de a călca pe teritoriul austro-ungar. Aici dobîndi speranța că va avea concursul Italiei pentru realizarea planurilor balcanice ale Rusiei.

În urmărirea acestui plan se și întocmi, în Dec. 1909, un proiect de tratat ruso-bulgar pe care l-au publicat de curînd bolșevicii. Nu era prima schimbare la față a politicei externe bulgare, puțin statornică, dar totdeauna, cum se cuvine, esențialmente bulgară. La 1902 Bulgaria se legase cu Rusia împotriva noastră, aliații Austro-Ungariei de partea căreia sta și Sîrbia. Dela suirea pe tronul Sîrbiei (1903) a dinastiei Carageorghevici, puțin înclinată spre Austria, și dela conflictul Austriei cu Sîrbia în chestia Bosniei, Bulgaria fusese atrasă de Austro-Ungaria care-i dăduse consimțimîntul să se proclame independentă (1909). Dar Bulgaria înțelesese că nu putea aș-

1 Laloy, 41, 43.

2 Ibid.

3 Delaisi, citat în Mémoires de l'ambassadeur Gérard, Paris 1918, I. 85.



tepta mult dela Monarhia Habsburgilor, din cauza opunerii Germaniei. Intr'adevăr, Germania avea interes să păstreze simpatiile Junilor Turci ajunși la cîrmă în vara 1908, și care, în naționalismul lor, erau ostili Bulgariei. Deacea Germania preconiză chiar o alianță turco-austro-romînă împotriva Bulgariei. Alianța nu s'a încheiat tocmai din cauza dorinței Austro-Ungariei de a menaja pe Bulgaria, de care putea avea nevoie contra Sirbiei. Cu toate acestea, fără a rupe cu Austria, Bulgaria crezu nimerit a se apropia de Rusia și astfel se încheie acordul din Dec. 1909 care apăru ca o urmare firească a celui dela 1902<sup>1</sup>. Acordul stîpula că în caz de războiu între Rusia de o parte, Germania, Austro-Ungaria și România de altă parte, sau numai cu aceste două din urmă, precum și în caz de războiu între Rusia și Turcia, Bulgaria va mobiliza și intra în acțiune. Dacă Austro-Ungaria, aliată cu altă Putere (probabil România), ar ataca Bulgaria, Rusia va trebui să dea acesteia ajutor militar. Dacă Turcia ar ataca Bulgaria, Rusia va mobiliza în Caucaz. În caz de victorie asupra Austro-Ungariei și Romîniei, Rusia se lega să facă tot posibilul „*pentru sporirea teritoriului bulgar cu localitățile cu populație bulgară situate între Marea Neagră și malul drept al Dunării* (adică Dobrogea) și pentru rectificarea hotarelor Bulgariei în alte direcții. În caz de înfringere a Turciei, Rusia va face ca Bulgaria să fie sporită în limitele preliminarilor dela San Stefano. Interesant mai este art. 5 care constata „*conștiința că înfăptuirea, atît de scumpă Rusiei, a idealurilor înalte ale popoarelor slave în peninsula balcanică, nu va fi cu putință decît după un sfîrșit fericit al luptei Rusiei împotriva Germaniei și Austro-Ungariei*“. Deaceia, în caz de astfel de luptă, Bulgaria se obliga „să împiedice lărgirea cadrului războiului“, stînjinind probabil o intervenție a Romîniei.

Pentru înfăptuirea planurilor ei balcanice, Rusia se sprijinea deci nu numai pe Sirbia regelui Petru, dar și pe Bulgaria care, în caz de izbîndă, trebuia să primească Dobrogea. Pe lîngă aceasta, Rusia care de cînd cu întrevederea dela Raconigi păstrase speranța unui concurs al Italiei, dobîndi în curînd siguranța în această privință, cu ocazia războiului italo-turc izbucnit în Sept. 1911. În schimbul sprijinului diplomatic rusesc, Italia făgădui concursul ei în chestia Strîmtorilor. Războiul italo-turc, întreprins de Italia cu asentimentul Rusiei și al Angliei, care se gîdea astfel să cîștige simpatia Italiei, și cu acordul tacit, de nevoie, al Germaniei, făcu într'adevăr și mai simțitoare pentru Rusia stînjinirea ce rezulta pentru ea din închiderea acestor Strîmtori<sup>2</sup>.

1 Guéchoff, *L'alliance balcanique*, consideră astfel tratatul dela 1902 ca în vigoare încă la 1912 Laloy, p. 52-3.

2 Dinu Arion în *Conv. lit.* 1921 p. 97.

## VI

Pacea dezastruoasă pe care Turcia fu silită s'o închee cu Italia în Oct. 1912,—pierdea Libia, Cirenaica și Dodecanesul 1,—vădea slăbiciunea imperiului otoman și făcu pe Rusia să creadă că sosise momentul pentru realizarea țelurilor ei. „Războiul italo-turc a fost cimentul fragil al efemerei alianțe balcanice“ 2.

Subt auspiciile Rusiei se încheiară la 1912 acordurile secrete între Statele balcanice pentru împărțirea Turciei. Era stipulat că nici un ținut turcesc nu putea fi ocupat de o mare Putere (adică de Austro-Ungaria). Țarul asigura pe Sirbi că în curînd vor putea anexa Bosnia. Bulgaria firește, conform acordului anterior cu Rusia dela 1909, avea să dobîndească și Dobrogea. Toată acțiunea Balcanicilor se desfășura subt patronajul Rusiei care avea să fie arbitru în caz de neînțelegere între aliați. Firește că întreprinderea putea duce la un conflict cu Austro-Ungaria 3 și deci la un războiu european.

Războiul balcanic apare astfel ca un răspuns al Rusiei, la anexarea Bosniei și Herțegovinei 4. Dacă izbutea, după planul rusesc „o barieră neîntreruptă de popoare slave avea să se ridice în fața expansiunii austro-germane și să-i închiză drumul“ 5. Se realiza și proiectul rusesc al drumului de fier Dunăre—Adriatică 6. Ceiace nu se știa până la publicația documentelor secrete de către bolșevici este că aveam să pierdem Dobrogea și că Rusia avea să se găsească în sfîrșit în hotar cu statele slave din Balcani, ale căror aspirații ar fi fost realizate subt auspiciile ei și care aveau să se desvolte mai departe subt influența și ocrotirea rusească.

La începutul războiului balcanic, în Oct. 1912, Puterile semnatare ale tratatului dela Berlin, care nu erau în curent cu alianțele secrete, declarară că înțeleg să menție statu-quo în Balcani și că războiul era menit numai să impună Turcilor stricta aplicare a art. 23 din acel tratat. Curînd însă, după înfrîngerile turcești 7, formula adoptată de marile Puteri fu schimbată. Se zise acum: „Balcanii statelor balcanice“. Norocul Romîniei, care nu cunoștea cuprînsul tratatelor secrete ale Balcanicilor și nici tratatul ruso-bulgar dela 1909, a fost că în urmărirea planurilor ei pe care ar fi vrut să le realizeze chiar cu prețul unui războiu cu Austro-Ungaria 8, Rusia află

1 Djuvara, I. c. 444.

2 Ibid.

3 Arion, I c. 97 și notele.

4 Arion, I. c. 98.

5 Delaisi, în Mémoires de l'ambassadeur Gérard, I. 85.

6 Ibid.

7 Cronologia războiului balcanic în Djuvara, 448.

8 Ministrul rus de externe Sazonov scria ambasadorului rus la Londra, Benkendorf, că un războiu cu Austro-Ungaria ar fi poate soluția cea mai bună. Nov. 1912 (Arion, I. c. 97).



în curînd că și de astădată, ca la 1908—9, numai Franța era gata a-i sta alături până la ultimele consecințe 1. Toțmai de aceea era îndreptățit d. C. Stere cînd avea „impresia că Monarhia Habsburgică nu numai că nu se dă îndărăt.. în fața unui războiu cu Rusia, dar îl crede inevitabil și chiar îl dorește“. Iar cu competența d-sale în chestiile privitoare la Rusia exprima „convîngerea că Rusia.. nu poate rezista unei armate europene“ 2. Un publicist polonez din Austria, Wladislaw Studnicki scria atunci că Austro-Ungaria trebuie să urmărească înființarea unui stat polonez cuprinzînd și Galiția, și legat de Monarhia Habsburgică. Arăta chiar oamenilor de stat ai Ungariei că este în interesul lor ca un tampon tare să despartă Ungaria de Rusia și că deaceia Basarabia trebuie anexată Romîniei 3. În această situație, se înțelege de ce P. P. Carp îndemna ca Romînia să lucreze la deslănțuirea războiului între cele două grupe de mari Puteri, pentruca hotarul nostru să fie mutat la Nistru prin înfrîngerea Rusiei. Intrebarea este numai dacă pacea ori războiul stau în mîinile Romîniei, odată ce o soluție pașnică era cu putință, Rusia fiind în minoritate.

Conferința dela Londra, deschisă în Dec. 1912 și sfîrșită la 30 Mai 1913 4, a însemnat năruirea speranțelor rusești. De unde visase Dobrogea, Bulgaria se văzu silită să negocieze cu Romînia o rectificare de fruntarie.

La 6 Ian. 1913 regele Ferdinand al Bulgariei scria țarului: „oricît de dornică ar fi Bulgaria de a întreține cu Romînia raporturi cordiale care ar putea fi convertite în urmă într'o legătură și mai strînsă, și cu toate că este hotărîtă, cu părere de rău, pentru o rectificare de fruntarie, este... cu neputință pentru poporul bulgar... să sacrifice un oraș atît de important ca Silistria“ 5.

De dezamăgirea Bulgariei se gîndi să profite Austro-Ungaria, pentru a o atrage iarăși de partea ei. Intr'adevăr, acordul între statele balcanice nu putea conveni Austro-Ungariei, care nu putea consimți de bunăvoie nici la heghemonia Rusiei în Balcani, nici la sporirea Sîrbiei. De neînțelegerea ce încă din Noembrie 1912 se întrezărise între Balcanici trebuia să se folosească Austria, atît pentru a dejuca planurile rusești, cit și pentru a împiedica o expansiune sîrbească. Dar, pentru a cîștiga pe Bulgaria, trebuia ca Austro-Ungaria să nemulțumească pe aliata ei Romînia, care formula atunci pretențiile ce păreau inadmisibile regelui Ferdinand.

Atunci se iviră în Austro-Ungaria două curente. Unul,

1 Ibid. 97—8: asigurările lui Poincaré către ambasadorul rus Isvolsky.

2 Viața Romînească VII (1912) p. 269.

3 Ibid. 268.

4 Tratatul preliminar de pace dela Londra, rămas neratificat între Turcia și Balcanici, în Djuvara, 450.

5 Laloy, p. 65.

cel maghiar, reprezentat în primul loc prin contele Tisza, era pentru înlocuirea alianței românești prin alianța cu Bulgaria; altul, pentru apropiere cât mai strînsă cu România, reprezentat prin arhiducele moștenitor Franz Ferdinand. Pentru Maghiari, care dobîndiseră o situație tot mai preponderantă în Monarhie, ireidenta romînească era un pericol tot crescînd. Punctul de vedere unguresc se impuse la început și contelui Berchtold, Ministru de externe al Monarhiei.

În aceste împrejurări se întruni la Petrograd conferința ambasadurilor marilor Puteri, pentru a fi arbitră în neînțelegerea dintre România și Bulgaria cu privire la Silistria (1912).

Rusia ne era firește ostilă, ca una ce era legată cu Bulgaria și vedea cu părere de rău spulberarea visurilor ei balcanice.

Franța sta hotărît de partea Rusiei.

Anglia ne era și ea potrivnică, nu pentru a sprijini năzuințele rusești, dar pentru a nu îndispuie pe Bulgaria, urmărind tot scopul de a menaja statele balcanice tocmai ca bulvarde împotriva Rusiei.

Austro-Ungaria, nehotărîtă între Bulgaria și noi, propunea să se taie în două mărul discordiei, Silistria.

Italia, cu toate angajamentele ce luase în timpul războiului italo-turc față de Rusia în chestia Strîmtorilor, nu se aventura de partea ei, pentru că nu se putea despărți pe chestia Silistriei de aliatele ei Germania și Austro-Ungaria. Dar interesele ei balcanice îi recomandau oarecare menajare a Bulgariei.

Hotărît de partea noastră nu era decît Germania.

În această grea situație, Maiorescu, ca să nu rămînem „ca frunza pe apă”<sup>1</sup>, refuză alianța cu Puterile Centrale, căci tocmai atunci se prelungea iarăși tripla alianță<sup>2</sup>. Astfel, la votul Germaniei și al Italiei se adăose și votul Austro-Ungariei. De altăparte, presiunea germană zmulse în sfîrșit votul Rusiei, care atrase firește pe al Franței. Cea din urmă se alipi și Anglia. Astfel dobîndirăm Silistria cu cei trei km. împrejur<sup>3</sup>.

Din tot concertul marilor Puteri, nu ne putusem bizui cu temei decît pe Germania, mulțumită politicii orientate adoptate de Wilhelm II. Se văzu încă odată cât de fragilă era situația Romîniei între cele două împărății care-și disputau sud-estul european: Austro-Ungaria și Rusia.

În ultimă analiză această seculară problemă, vitală pentru noi, se putea rezuma astfel: fiind amenințați și deoparte și dealta, de care parte era pericolul mai mare pentru cauza romînismului? Răspunsul nu se putea da decît împingînd teoretic eventualitățile până la extrem.

Dacă prin înfrîngerea Austro-Ungariei, România ar fi fost încercuită numai de state slave sub hegemonia rusească,

1 I. C. Filitti, Maiorescu la 1913. In Conv. Lit. anul 52 (1920) p. 119.

2 Steed, 414.

3 Textul hotărîrii, in Djuvara, 452.



desvoltarea ei economică și chiar politică ar fi fost cu totul infeodată Rusiei. „Viitorul popoarelor slave înseși (era) prevestit de soarta celor 10 milioane Polonezi și a celor 30 milioane de Ruteni din sinul imperiului rus”.<sup>1</sup> Mai virtos față de o insulă românească în mijlocul mării slave, Rusia n’ar fi putut avea altă politică decât de desnaționalizare și de desființare.<sup>2</sup> Ce ar fi însemnat cele 10 milioane de Români în mijlocul celor 200 milioane de Slavi?<sup>3</sup> O existență independentă ar fi fost cu neputință în lipsa echilibrului pe care-l stabilea până atunci rivalitatea dintre Austro-Ungaria și Rusia.<sup>4</sup>

Dacă prin înfrângerea Rusiei, România ar fi fost înglobată în statele habsburgice, putea forma, împreună cu Românii din Ungaria, un conglomerat puternic<sup>5</sup> care ar fi precumpănit asupra Ungurilor, și Monarhia Habsburgică, transformată într’o federație de state naționale, ar fi constituit o stavilă de netrecut atât față de tendința de expansiune a Slavilor răsăriteni spre sud-estul Europei, cât și față de tendințele de expansiune germană spre Adriatica deoparte, spre Asia mică și Golful Persic de altă parte. Această soluție ar fi fost pe placul Angliei care voia întărirea Monarhiei Habsburgice, pentru a o opune atât Germaniei, cât și Rusiei. Ar fi putut fi admisă și de Italia care, ajutată și de bunele oficii ale Angliei, ar fi putut obține dela Monarhia astfel sporită, compensațiile dorite la Nord și în Adriatica. Situația ar fi convenit în fine și Franței, care voia o Austrie în care să predomină elementele negermane, dacă se putea o Austrie întărită prin federalism, care să se opună tendințelor pangermaniste; și oamenii de stat francezi erau de acord că dacă Austro-Ungaria n’ar fi existat, trebuia inventată.<sup>6</sup>

Această soluție se afla în germene în propunerea frunțașilor ardeleni adunați la Blaj în 1848, ca Austria să formeze un mare ducat românesc, împăratul purtând titlu de mare duce.<sup>7</sup> Ea a fost preconizată în ultimul loc de Aurel Popovici în cartea sa „Statele Unite ale Mării Austriei”, Leipzig, 1906. Românii din Ardeal, Ungaria și Bucovina aveau să formeze un singur stat național, „Marea Austrie”, în care să intre *toți* Româ-

1 C. Stere în *Viața Rom.* VII (1912) 381.

2 *Ibid.* 276, 385.

3 *Ibid.*

4 Cf. A. Corțeanu, în *Conv. Lit.* anul 49 (1915), p. 274, 279.

5 *Ibid.* 278, 380 2.

6 Izvoarele citate de Filitti, La răspintie, în *Viața Românească* XIII (1921) p. 70 n. 7. — Adaogă René Henry, *Questions d’Autriche Hongrie et questions d’Orient*. Citat de C. Stere în *Viața Românească* III (1908) 246—7. Se știe că la 1881—3 Franța sprijini pretențiile Austriei asupra Dunărei (propunerea Barrère). Bismark rămase indiferent, cu toate că drepturile României au fost apărate de Felix Dahm, profesor la Universitatea din Königsberg (*Eine Lanze für Rumänien*, Leipzig 1883) și de Franz v. Holtendorff, profesor la Universitatea din München (*Les drols riverains de la Roumanie sur le Danube* 1884).

7 Iorga, *Unirea Principatelor, Vălenii de Munte*, 1909 p. 45.

nil, avea să ne fie călăuză în calea noastră istorică și să cimenteze viața noastră politică cu viața de stat a Apusului 1.

Dar atitudinea îndoiioasă a Austro-Ungariei față de noi în timpul războiului balcanic, departe de a putea stabili o apropiere, răci și mai mult raporturile deja destul de artificiale, pentru că Ungaria cădea acum față de naționalități în păcatul, pe care altădată îl imputa Andrassy Austriei față de Maghiari.

Punctul de vedere unguresc domină în Monarhie și în a doua fază a războiului balcanic, caracterizată prin cearta dintre aliați din cauza tendințelor de heghemonie bulgară. Rivalitatea ce izbucni atunci între Sîrbia și Bulgaria, luă iarăși proporțiile unei rivalități între Rusia și Austro-Ungaria. Cît timp Rusia putea spera că învrăjbiții din Balcani vor recurge, conform celor stabilite cînd se făcuse blocul balcanic, la arbitrajul ei, ea nu înțelegea să permită Austro-Ungariei să se amestece într'un domeniu ce credea că sosise momentul să și-l rezerve exclusiv. De aceea și avea Rusia trupele concentrate la granița Austriei 2. Cînd însă Bulgaria în trufia ei, și susținută probabil de Austro-Ungaria, primi arbitrajul țarului cu rezerve care echivalau cu un refuz 3 și atacă brusc pe Sîrbi în noaptea de 29 la 30 Iunie 1913, Rusia jicnită dădu dezlegare Romîniei să restabilească ordinea în Balcani. Bulgaria era convinsă că Austro-Ungaria va împiedica o intervenție armată a Romîniei, dar Monarhia care se gîndise chiar să atace pe Sîrbia, nu se putu

1 Comentînd cartea lui Popovici, C. Stere făcea rezerva că la 1906 teza publicistului ardelean „nu mai era o condiție sine qua non a propășirii noastre de neam și de stat”. Și adăoga: „Dacă în Austro-Ungaria vom vedea același perseverență în nesocotirea aspirațiilor noastre legitime, vom și să le realizăm cu, fără, sau chiar în contra acestei împărășii” (Viața Romînească, I (1906) p. 325). Mai făcea Stere rezerve în privința înțirii tuturor Romînilor în „Marea Austrie” (Ibid. III (1908) 249). Pentru dînsul, ca „Viena” să nu fie sub tutela maghiară, trebuia ca Romîni și naționalitățile să constituie o forță organizată și conștientă (Ibid. 252). Tocmai în timpul ocupației dușmane, cînd Puterile Centrale se credeau învingătoare, Stere le spunea: „în loc să distrugeți România, chiar dacă ați avea puterea s'o faceți, s'o introduceți în sistemul Puterilor Centrale, dar unită și întărită, ca să servească de stavilă împotriva puhoiului slav” (Cf. Stere în ședința Camerei dela 5 Martie 1921, în Desbateri, p. 1123). — La 1911 sau 1912, într'o dimineașă, am întîlnit în casa lui Nicolae Filipescu pe Aurel Popovici care-l explica sistemul său, în fața unei hărți a Europei pe care arata pata cea mare verde a slavismului amenințător pentru cauza romînească. Filipescu împărlășea cu căldură punctul de vedere al fruntașului ardelean și se gîndea la greutatea de a da regelui Carol, într'o eventuală confederație, situația unuia din regii din Germania. — Cf. memoriile contelei Czernin, citate de Dinu Arion în Conv. Lit. anul 53 (1921) p. 99 n. 2 și confirmarea pe care o aduce I. Rusu Abrudeanu în România și războiul mondial, 1921 p. 22.

2 Laloy, 65, 69. — Rusia se sprijinea pe concursul necondiționat al Franței (vezi Société d'études documentaires et critiques sur la guerre. Les origines de la guerre. Lettres à la Ligue des droits de l'Homme. Paris 1921 p. 46-7).

3 Textele în Djuvara, 455.



opune, pentrucă era reținută de Germania care ne dăduse „carte blanche“ să lucrăm conform intereselor noastre, și de Italia care refuzase de a considera atacarea Sirbiei ca un casus foederis. <sup>1</sup> Atunci spuse regele Carol prințului Fürstenberg, ministru al Austro-Ungariei la București, că dacă Monarhia voește o Bulgarie mare și o Sirbie mică, drumurile noastre se despart de ale ei. Aceste cuvinte făcură mare vlvă la Viena și la solicitarea regelui Bulgariei, împăratul Francisc Iosif fu silit să-i răspundă că trebuia să se înțeleagă direct cu România. Dar și Austro-Ungaria și Rusia fură de acord să ne oprească la porțile Sofiei și acele două imperii fură iarăși de acord, după încheerea păcii dela București (28 Iulie 1913), pentru a o socoti ca un act provizoriu care trebuia supus revizuirii marilor Puteri. <sup>2</sup> Iarăși mulțumită Germaniei a putut păstra tratatul dela București caracterul unui act definitiv. <sup>3</sup>

Acest tratat care sporea Sirbia și micșora Bulgaria, era o înfringere diplomatică pentru Austria, căreia nu-i putea conveni o Sirbie mare. Bulgaria nemulțumită, așteptă de acum dela Austro-Ungaria o îmbunătățire a situației sale, ceiace o îndepărtă iarăși de Rusia.

Tratatul dela București era totodată și „prăbușirea completă a politicii de influență lentă, slavo-ortodoxă urmată de Rusia“, <sup>4</sup> așa că se înțelege de ce alt Austro-Ungaria, cit și Rusia au fost nemulțumite de acel tratat.

## VII

Războiul european fusese evitat la 1912 mulțumită Kaizerului și Angliei deoparte, nepregătirii militare a Rusiei, de altă parte.

Drama dela Serajevo (1914) dădu noi speranțe Rusiei de a-și putea ajunge însfârșit țelurile politice ei sud-orientale.

La 23 Martie 1914 ministrul de externe rus Sasonow raporta țarului: „Situația actuală putînd duce la o dislocare a Turciei ne impune în mod urgent îndatorirea de a prevedea de pe acum posibilitatea ca chestia Strimtorilor să fie pusă din nou“. <sup>5</sup> „Punctul nostru de vedere tradițional este că *atîta vreme cît Strimtorile nu vor fi ale noastre*, interesele noastre

1 I. Rusu Abrudeanu, l. c. 27.

2 Djuvara, 479 (extras din cartea verde romînească dela 1913).

3 Djuvara, 483, 485, 490 reproduce telegramele de felicitări ale Kaiserului, Țarului și a lui Francisc Iosif pentru încheerea păcii dela București. În arhiva războiului balcanic, clasată de răposatul Giurescu și de mine, care se păstra înainte de războiu la Ministerul de externe, se găseau telegramele puțin anterioare ale miniștrilor de externe austro-ungar și rus către Maiorescu felicitînd pentru pacea „provizorie“. La aceste telegrame, am redactat, din ordinul lui Maiorescu, răspunsurile de mulțumire, calificînd pacea de „definitivă“.

4 Corteanu, l. c. 202.

5 Laloy, 75.

strategice cer ca Marea Neagră să fie închisă escadrelor străine, pentruca Puterile ce ne sînt ostile să nu poată pregăti un atac împotriva noastră în Marea Neagră". „*Problema noastră istorică în ce privește Strîmtorile este să punem stăpînire pe ele*". „*Stăpînirea noastră trebuie să se întinză pe amîndouă Strîmtorile ca să ne asigure eșirea la Marea Mediterană*" 1. Rusia vedea în Grecia un rival din cauza „visului ei spre Constantinopol” 2.

Acest raport arată limpede pe deoparte țelurile Rusiei, iar de altă parte explică de ce Anglia n'a sprijinit pe Rusia nici la 1908-9 cînd cu criza Bosniei, nici la 1912 cînd cu războiul balcanic. Același raport arată însă că nici de astă dată Rusia nu era pregătită pentru războiu și că era în inferioritate militară față de Germania. *Chiar ca număr* era neîndestulătoare armata rusească, pentru a lupta cu succes pe toate fronturile 3. În fine flota rusă nu era superioară celei turcești 4.

Rezultă de aici că Rusia, deși nu era pregătită, se crezu totuși obligată să ia o atitudine de intransigență în perioada diplomatică a conflictului 5, pentrucă așa-i dicta situația ei de ocrotitoare a „fraților” Sirbi. Această atitudine se sprijinea însă pe concursul necondiționat de care Franța nu înceta a o asigura. Cît privește mobilizarea rusească generală și secretă, îndreptată deci și împotriva Germaniei, ea a fost smulsă țarului de anturajul lui, sigur de sprijinul Franței 6, dacă nu chiar poruncită prin surprindere contra voinței lui. Și această mobilizare a atras, în mod inevitabil, declarația de războiu a Germaniei 7.

Odată războiul astfel deslănțuit, țelurile Rusiei erau astfel arătate de țar ambasadorului francez dela Petrograd: o rectificare de frontieră în Prusia orientală; Posnania și o fracție din Silieza pentru „reconstituirea Poloniei” (bine înțeles sub sceptrul țarului); Galiția și partea septentrională a Bucovinei, pentruca Rusia să ajungă la „limita ei naturală, Carpații” 8.

Rusia căută să atragă mai întăiu pe Bulgaria, și pentru aceasta făcu presiuni asupra guvernului din Belgrad ca să acorde concesiuni Bulgariei. Rusia manifesta „dorința ei sfîntă

1 Ibid 76-7.

2 Ibid. 78.

3 Ibid. 84-5.

4 Ibid. 95-97.

5 Corteanu, l. c. 204.

6 Société d'études documentaires et critiques sur la guerre. Les origines de la guerre, Lettres à la Ligue des droits de l'Homme Paris 1921 p. 36.—Amintrile lui M. Paléologue, ambasador atunci al Franței la Petrograd, în *Revue des Deux Mondes*, 15 Ian. 1921.—Aceste documente publicate de *Franceji* vin să confirme acum arătările de mai demult ale lui D. D. Pătrășcanu, *Vinovații*, p. 25-6.

7 Gustave Le Bon, *Enseignements psychologiques de la guerre européenn*, p. 186-7.

8 M. Paléologue în *Revue des Deux Mondes*, 15 Martie 1921 p. 261.



de a restabili *fraternitatea popoarelor slave* și mai ales a Sirbilor și Bulgarilor 1. Serbia se arată atunci dispusă să acorde Bulgariei fruntaria „Bregalnitza (cu Istip și Radoviste Bulgarilor), apoi la sud de revărsarea Lucovitei în Bregalnița, dealungul liniei de despărțire a apelor, cea mai apropiată de Vardar, de partea orientală“. Rapoartele rusești asupra acestor negociațiuni adăogau: „Pasici știe că guvernul român observă cu îngrijorare relațiile sirbo-bulgare și ar preferi, dacă ar fi nevoe, să aducă tratatului dela București schimbări de acord cu toți semnatarii 2, fără a exclude posibilitatea, pentru a liniști definitiv pe Bulgaria, de a obține pentru ea cesiuni dela alții decât dela guvernul sîrbesc“ 3.

Nu sînt urme ca aceste negociațiuni sirbo-bulgare să fi continuat. Nu era de altfel probabil ca ele să ajungă la un rezultat. Bulgaria socotea că Rusia se arătase la 1913 părținitoare pentru Serbia 4 și aspirațiile ei erau îndreptate în alte direcții. De altfel nici tendințele rusești de stăpînire asupra Strîmtorilor nu conveneau Bulgariei 5.

În schimb, puțin după tratatul dela București din 1913, Rusia se gîndise să profite de nemulțumirea pe care o stîrnise în opinia noastră publică atitudinea dubioasă față de noi a Austro-Ungariei în timpul războiului balcanic. Indignarea împotriva *perfidiei* aliatei noastre făcuse să se uite că Rusia ne fusese tot atît de puțin favorabilă, după cum nu se știa la noi că la încheierea blocului balcanic sub auspiciile Rusiei, aceasta făgăduise Bulgariei Dobrogea. Vizita țarului la Constanța fu punctul de plecare al unei noi orientări politice a Romîniei. Încă de atunci, în toastul său țarul declara că nu va lăsa pe nimeni să se atingă de pămîntul Romîniei 6. Aceste cuvinte, al căror rost nu-l puteam înțelege atunci, se explică acum, în urma publicației de cătră bolșevici a acordului ruso-bulgar de

1 Laloy, 102. — Tot astfel la 1915, cu prilejul unei misiuni rusești la Belgrad, care duse regelul Petru și prințul moștenitor decorații, se ridicară toasturi pentru Rusia *protectoare*, Rusia *slavă*, Rusia *sîntă*.

2 Aveam un tratat secret din 30 Iulie 1913 cu Serbia, Grecia și Muntenegru, pentru garanțarea mutuală a tratatului dela București până la ratificarea lui de Söbrania Bulgară.

3 Laloy, 105 — „Alții“ nu puteau fi decât Romînia și Grecia.

4 „Adevărul“ de Duminică 19 Oct. 1914: declarațiile ministrului bulgar dela Petrograd, Madjarof, cătră ziarul Den.

5 Declarațiile lui Radoslavoff în *Vossische Zeitung* 25 Ian. 1917, reproduse în I. Rusu Abrudeanu, *Romînia și războiul mondial*, p. 175.

6 Valoarea unor astfel de asigurări se putea deduce din cele ce Rusia ne dăduse la 1877. Convenția ruso-romînă din 4 16 Aprilie același an, zicea în art. 2 că țarul se leagă a menține și a face să se respecte drepturile politice ale Statului român... și *integritatea actuală a Romîniei*. Au explicat apoi Rușii că subînțeleseseră *în fine* cuvintele: „de către Turcia“.

la 1902, prin care Dobrogea era făgăduită Bulgariei 1. Țarul, în toastul său, vestea Bulgaria că acel acord nu mai era în vigoare.

Nereușind să stabilească o înțelegere între Sîrbia și Bulgaria, Rusia se întoarse spre România, gîndindu-se să obție deocamdată măcar asigurări de neutralitate. Și izbuti. La 18 Sept. (1 Oct.) 1914 se încheie o convenție ruso-romînă. Rusia: a) ne garanta statu quo teritorial din acel moment, ceiace în cugetul oamenilor de stat ruși însemna desigur retragerea făgăduinții făcute altă dată Bulgariei cu privire la Dobrogea; b) „se obliga a recunoaște Romîniei dreptul de a anexa porțiunile din Monarhia austro-ungară locuite de Romîni“. Anexarea era deci lăsată exclusiv în sarcina noastră. Se făcea însă rezerva că „pentru Bucovina, principiul naționalităților va servi de bază la delimitarea teritoriilor anexate de Rusia și Romînia“. Dacă deci Rusia ar fi fost victorioasă, Bucovina, în bună parte rutenizată, nu ne-ar fi revenit întreagă; c) Rusia se lega să ne acorde sprijinul ei *diplomatic* pentruca și cabinetele din Londra și Paris să ne recunoască acel drept de anexare a părților romînești din Monarhia habsburgică. În schimb, Romînia se obliga „să păstreze o neutralitate prietenească față de Rusia până la momentul cînd va ocupa părțile locuite de Romîni din Monarhia austro-ungară“<sup>2</sup>.

Prin urmare, din acest moment, în schimbul numai al neutralității noastre, știam ce vom putea avea în caz de desmembrare a Monarhiei habsburgice. Rusia ne-ar fi recunoscut dreptul la *partea din Bucovina și la părțile din provinciile transcarpatine „locuite de Romîni“*, o definiție cam elastică și care, cum voiu arăta, ar fi fost îndreptată „*stricto sensu*“ de Rusia victorioasă.

Intrarea Turciei în războiu puțin după aceia alături de Puterile Centrale, dădu prilej Rusiei de a-și urmări scopurile orientale. Ea prezintă Franței și Angliei la 19 Fevr. (4 Martie) 1915 un memoriu despre cererile rusești în caz de izbîndă: orașul Constantinopol, malul apusan al Bosforului, marea de Marmara și Dardanelele, Tracia meridională până la linia Enos-Midia, coasta Asiei mici între Bosfor, riul Sakaria și golful Ismid, insulele din marea de Marmara, insulele Imbros și Tenedos. Făgăduia Rusia că Constantinopolul va fi port franc, iar Strîmtorile deschise pentru vasele de comerț<sup>3</sup>.

Așezarea Rusiei la Constantinopol și Strîmtori nu putea

1 Telegrama din Sofia, reproduse atunci în ziarele noastre („*Dîmneaja*“ de Marți 30 Sept. 1914), anunțau că un an mai înainte (adică la 1913) se denunțase acordul ruso-bulgar prin care, ziceau acele telegrama, Rusia se obligase a ataca România dacă aceasla ar ataca Bulgaria. Am văzut că Rusia se obligase la mai mult.

2 Laloy, 106-7.— Cf. „*Steagul*“ de Duminică 12 Mai 1918

3 Laloy, 108.— „*Adevărul*“ dela 17 Martie 1915 cita un articol de Ch. Rivel în chestia Strîmtorilor cu declarațiile ziarelor rusești.



conveni Angliei. Intr'adevăr și Rusia, cași Germania, stăteau în calea Angliei. Pentru Anglia ar fi fost de preferit ca războiul să se fi limitat între Rusia și Puterile Centrale, în speranța unei înfrîngerii rusești. După aceasta, ar fi urmat alt războiu pentru zdrobirea Germaniei slăbite. 1 Dar precum altădată pericolul „cel mai apropiat“ pentru Anglia se părușe că era Rusia, tot astfel acum „între perspectiva de a vedea pe Ruși la Constantinopol sau de a vedea pe Germani la Anvers și Calais... Englezii au fost nevoiți să ia atitudine contra celei din urmă. 2 Așa dar la începutul anului 1915, Anglia și Franța asigurau pe Rusia prin convenție, că după războiu va avea posesiunea Constantinopolei și Strimtorilor cu condiție de a garanta libertatea navigației și de a respecta drepturile cîștigate. 3 Soarta Strimtorilor în caz de victorie a înțelegerii era astfel hotărîită în favoarea Rusiei înainte de deciziunea României de a intra în acțiune alături de Rusia. 4

La 1915, cu toată intrarea în războiu a Italiei, în Mai, 5 greul războiului îl ducea Franța. În Decembrie următor, Doumer se afla la Petrograd cerînd trupe rusești pentru frontul occidental, din cauza „semnificării fatale pe care ar avea-o... ruperea liniei franceze“. 6 Cerea 40000 oameni pe lună, 7 ceia ce Rusia refuză, arătînd că tot ce putea acorda era o divizie. Refuzul rusesc nu este de mirare cînd știm, prin raportul lui Sasonov dela 1914, că Rusia nu dispunea de o armată îndesulătoare pentru a ține piept pe toate fronturile. Anul 1915 este și acela în care mai ales Franța insista pentru a se cîștiga concursul României. Dar este deosebit de interesant, din punct de vedere românesc, de a ști că tratativele nu puteau izbuti, pentru că Rusia găsea excesive două din pretențiile României: aceia asupra *întregii* Bucovine 8 și aceia asupra părții sud-vestice a Banatului. 9 Cu alte cuvinte, chiar în schimbul intrării noastre în acțiune contra Puterilor Centrale, Rusia nu

1 Corțeanu, p. 204.—În notele mele zilnice găsesc, sub data 9 Ian. 1915, că zvonul circula atunci la noi că Anglia îndemna pe Italia să nu intre în acțiune pînă ce Rusia nu va fi făcut supremae eforturi.

2 Corțeanu, 199.

3 René Pinon în *Revue des Deux Mondes* 1 Sept. 1919, p. 147.

4 Convenția a fost complectată prin acordurile dintre Franța și Anglia cu privire la interesele lor în Turcia asiatică, la 9 și 16 Mai 1916 (Pinon l. c. 156 și în *Revue des Deux Mondes* 1 Fevr. 1921 p. 593) deci tot înainte de înțelegerea noastră definitivă pentru intrarea în acțiune.

5 *Tratatul Italiei cu înțelegerea*, la 26 Aprilie 1915, în Laloy, 110-119.

6 Laloy, 124.

7 *Ibid* 126.

8 La 21 Nov. 1914 șeful spunea ambasadorului francez: „Galiția și partea septentrională a Bucovinei vor permite Rusiei să atingă limita ei naturală, Carpații“ (*Revue des Deux Mondes*, 15 Martie 1921 p. 261).

9 I. Rusu Abrudeanu, *Pacostea rusească*, Buc. 1920 p. 55, *Auto-rul* este un apologist al acțiunii întreprinse de România alături de Rusia.

înțelegea să ne acorde mai mult decât ce ne acordase, în schimbul numai al neutralității, prin convenția dela 1914. Într'adevăr, multă vreme, punctul de vedere al Rusiei a fost că neutralitatea României îi era mai de folos decât intrarea ei în acțiune. Și Rusia și-a menținut acest fel de a vedea chiar și după ce și-a dat seamă de greutatea de a învinge Puterile Centrale.

La 5 (18) Februar 1916 prințul Kudașev face într'adevăr un raport către ministrul de externe Sasonov, propunând pacea separată cu Turcia. El scria: Oricare ar fi fost speranțele și calculele noastre de a ne folosi de intervenția Turciei în războiu pentru a ne despăgubi pe socoteala ei la încheierea păcii, trebuie să recunoaștem că *socotelele noastre n'au fost nimerite și nu mai avem șanse de a se împlini*. „Principalul nostru adversar este Germania, și cum este mai însemnat pentru noi a redobândi Curianda decât a cucerii Strîmtorile, primul nostru scop trebuie să fie strivirea Germaniei. Este o sarcină atît de grea încît împlinirea ei cere toate eforturile noastre. . . Putem propune pace Turciei... renunțînd numai pentru cîtva timp să luăm Strîmtorile“.<sup>1</sup>

Rusia se îndoaia deci de victorie și cu toate acestea nu socotea că ajutorul nostru i-ar putea fi de un așa de deosebit folos încît să-l cîștige cu prețul unor concesiuni pe care le socotea exagerate și dăunătoare cauzei slave. Era probabil același sentiment de rezervă față de România ca la 1877—8, de a nu-și crea obligațiuni morale față de noi. Mai era se vede și considerația că Rusia se angajase într'o luptă peste puterile ei, fără a ști măcar ce foloase va putea culege, și că era deci inoportun a contracta angajamente și cu România. Deaceia la 24 Februar (8 Martie) 1916, cînd începea ofensiva lui Brusilov, Sasonov cerea aliaților Rusiei pe de o parte ca chestia poloneză să fie exclusă din desbaterile internaționale la negociațiunile de pace, iar de altă parte „să se înceteze a se solicita în mod inutil România“.<sup>2</sup> Pentru ce era Rusia să contracteze cu România cînd nici nu știa încă ce va fi cu Polonia?

Neîncrederea și rezerva Rusiei față de noi s'au văzut și la 12 (25) Iunie 1916 cînd Franța a cerut Rusiei să activeze transportul materialului de războiu dela Arhanghelsk destinat Romîniei și a insistat din nou pentru a se obține intervenția noastră. Baronul Schilling dela ministerul rusesc de externe a recunoscut atunci față de ambasadorul francez „sentimentele îndiscutabile de sfială față de Romînia ale autorităților civile și militare rusești“. Dorește și Rusia intervenția Romînilor, „dar dacă atacul lor ar fi să aibă loc numai cînd strivirea Austriei va fi fost asigurată prin victoriile și sacrificiile (rusești) (această intervenție) ar fi nu numai de prisos, dar chiar de ne-

<sup>1</sup> Laloy, 128—9.

<sup>2</sup> Ibid. 157 nota.



*dorit (indésirable) ... Nu voim decât o ofensivă românească folositoare pentru noi*"<sup>1</sup>.

Acesta a fost constant punctul de vedere al Rusiei. Ne arată câtă încredere se putea avea în ea și care ar fi fost atitudinea ei față de noi dacă s'ar fi așezat victorioasă la masa verde.

În schimb, Franța insista din răputeri pentru a obține, cu orice condițiuni, colaborarea armată a României. Ambasadorul francez explica tot atunci la Petrograd „oboseala inevitabilă ce începe a se observa la poporul-francez”; că la Verdun „pierderile armatei franceze sînt deosebit de simțitoare din cauza slabei populații franceze”, că „primise informațiuni care-l făceau să considere *căderea fortăreței ca posibilă în împrejurările actuale*”<sup>2</sup>.

Abia după aceste repetate insistențe ale Franței îngrijorate, și constatînd propria ei slăbiciune, cu toată ofensiva lui Brusilov, se hotărăște Rusia să ceară intervenția României, dar pe tonul obișnuit al Rusiei față de ocrotiții ei. Generalul Alexiev scrie dar la 22 Iunie st. v. 1916 atașatului militar al Rusiei la București: „N'am crezut nimerit până în prezent să vă însărcinez a face demersuri pe lângă conducătorii romîni relativ la adeziunea armatei lor la aceia a aliaților, de oarece n'am voit să stînjenesc libertatea hotărîrilor lor.”<sup>3</sup> *Situația militară actuală*: mă silește să vă însărcinez a explica... că este grea așteptarea ca viitorul să ofere României condiții mai potrivite unei intrări în acțiune”. Urmau considerații despre slăbiciunea armatei austro-ungare, considerații care, dacă ar fi fost adevărate, ar fi făcut desigur pe Alexiev să respecte și mai departe „libertatea hotărîrilor României”. Alexiev făgăduia „în cazul unei hotărîri irevocabile a României, să transporte de pe acum, fără întîrziere, din Arhanghelsk, întregul material adresat armatei romîne. Intrarea în acțiune a României în momentul acesta va avea o valoare corespunzătoare..., ceiace nu va fi în cazul cînd hotărîrea va fi aminată... *Situația poruncește Romînilor a se alătura nouă acum sau niciodată...*”

Adouazi, 23 Iunie 1916, Alexiev trimitea altă telegramă în care, după ce afirma sleirea forțelor germane, adăoga: „*Cine va amenința pe Romîni în Dobrogea? Cea mai mare parte din trupele bulgare este atrasă spre Salonic. Romîni vor putea să se asigure lesne... fără să mai ceară fărâmișarea forțelor noastre oă execută misiunea principală. Necesitatea ar pu-*

1 Laloy, 145—6

2 Ibid. 146—7.

3 Fără să se asfel de considerații de delicateță motivaseră atitudinea Rusiei.

4 Frază dubioasă care avea aerul să lase a se înțelege că situația era favorabilă aliaților care dădeau din mărinimie Romînelor o ultimă ocazie de a profita și ea, pe cînd în realitate intervenția Romînelor avea de scop să ușureze o situație foarte grea.

tea desigur să ne silească a îndrepta una sau două divizii în Dobrogea...” Acest document este de o deosebită importanță.

Mai întâiu arată că guvernul român se gândise că acțiunea noastră putea fi periclitată din partea Bulgariei, și ceruse în consecință Rusiei un însemnat contingent militar pentru frontul de sud.<sup>2</sup> Al doilea, arată că acest ajutor Rusia nu-l putea da, căci ar fi însemnat „fărămițarea forțelor ei”. Și într’adevăr, Rusia nu putea. Este destul a apropia această telegramă a lui Alexiev, de raportul lui Sasonov către țară la 1914 constatînd nepregătirea Rusiei, și de raportul lui Kudașev dela 1916 cerînd pacea separată cu Turcia, pentru a putea concentra toate forțele contra Germaniei. Mai arată telegrama lui Alexiev că situația militară nu era de loc favorabilă Rusiei și aliaților ei și că aveau imperioasă nevoie de concursul Romîniei. Mai arată iarăși că maximul de trupe ce Rusia ne putea da era de una sau două divizii. În fine, această lipsă de trupe atît pe frontul de apus cit și pe cel rusesc făcea că pretinsa atracție a trupelor bulgare spre Salonic era o simplă amăgire. Cu toate acestea Alexiev amîntea că armata rusă era chemată să execute misiunea principală. Misiunea Romîniei avea să fie deci secundară... cum a fost privită de Rusia și la 1877—8. Și încheia Alexiev cu amenințarea că dacă Romînia va aștepta „o slăbiclune mai mare a Austriacilor (Rusia nu va avea) nici o nevoie de cooperarea romînă și chiar nu va mai fi rațiune de a permite Romînilor să facă o intrare triumfală pe teritoriul austriac”<sup>3</sup>. Cu alte cuvinte Rusia anula acordul cu Romînia dela 1914.

Guvernul român nu rămase pe tărîmul aceluia acord. Re-luînd negociațiunile pentru o intrare în acțiune a Romîniei, își menținu însă integrale pretențiile pe care le formulase dela 1915 în privința revendicărilor naționale ale Romîniei, și care știm că păreau Rusiei exagerate. La 23 Iulie 1916 sosi în sfîrșit la Petrograd telegrama președintelui Poincaré către țară în care îl ruga să facă tot posibilul pentru a cîștiga concursul Romîniei. De astă dată țara cedă, fără a lipsi însă de a face încă odată observația că pretențiile Romîniei erau foarte exagerate.<sup>4</sup>

Subt presiunea deci a Franței care, cum arată conversația ambasadorului ei la Petrograd dela 12 (25) Iunie 1916 cu baronul Schilling, avea nevoie cu orice preț de intervenția Romîniei pentru a decongestiona și salva cetatea Verdun, s’a hotărît, cu părere de rău, Rusia să ne acorde Banatul întreg. Dar convenția politică încheiată de Romînia cu aliații la 4 (17) Aug. 1916 tot nu ne atribuia Bucovina întregă, ci numai până la

1 Rusu-Abrudeanu, 108—9.

2 Ibid.

3 Ibid, 64 nota.

4 Rusu-Abrudeanu, 55,—Cf. broșura: Cum s’a prăpădit țara! Buc. 1918, p. 19—21.



Prut. Iar prin convenția militară încheiată în aceeași zi, dacă aliații se obligau ca armatele lor dela Salonic să înceapă „o ofensivă afirmată”, — care nu s'a produs pentru că *nu se putea produce*, — în schimb România a trebuit să se mulțumească, drept ajutor din partea Rusiei, cu două divizii de infanterie și una de cavalerie <sup>1</sup>, pentru bunul motiv că *nu ne putea* de mai mult, cum ne vestise Alexiev încă din Iunie. Rusia nu dispunea de trupe pentru România, după cum nu dispusese nici pentru Franța. Dimpotrivă, trupele române erau menite să ușureze sforțările pe care aliații le făceau atît pe frontul din apus, cît și pe cel de răsărit.

Incheiată astfel sub presiunea nevoii, convenția dela 4 (17) Aug. 1916 nu era sinceră, și este neîndoios că dacă Rusia ar fi fost victorioasă, ea nu ne-ar fi acordat, în cazul cînd războiul ar fi fost continuat pînă la desmembrarea Austro-Ungariei, decît cel mult ceiace se angajase încă dela 1914 a ne recunoaște în schimbul neutralității <sup>2</sup>.

Este de observat că în convenția dela 1916 nu se prevedea angajamentul ca războiul să fie continuat pînă la desmembrarea Monarhiei Habsburgice, astfel ca realizarea aspirațiilor noastre să devie cu puțință. Ziarul englez „Manchester Guardian” avea să ne lămurească mai tîrziu <sup>3</sup> că guvernul rus s'a oprit cu tărie să garanteze continuarea războiului pînă ce toate revendicările teritoriale ale Romîniei să fi fost satisfăcute. De aceia și ministrul francez Briand putea declara că „Romînia va trebui oricum să se supue împrejurărilor, dacă aliații vor fi numai în parte victorioși” <sup>4</sup>.

Mai virtos nu apărea ca neaparat obligatorie executarea tuturor dispozițiilor din convenția dela 1916. Dovadă este că și fără Rusia victorioasă, nu ni s'a acordat Banatul întreg, nici linia convenită a forma hotarul spre Ungaria <sup>5</sup>. În cazul Rusiei victorioase n'am fi avut nici partea din Bucovina dintre Prut și Nistru; tot ziarul „Manchester guardian” a calificat convenția dela 1916 de „negustorie condamnabilă în fond ca și în formă” <sup>6</sup>.

1 Textul celor două convenții, în Rusu Abrudeanu, p. 57 și 59.

2 Ziarul rusesc „Djen” destăinînd, în vara 1917, negociașunile armate cu România și convenția încheiată la 1916, scria că România își rezervase de a anexa teritoriile care cuprindeau Ucraina, Sirbi și Bulgari, sperînd într'o pradă tot alît de ușoară ca la 1913. Astfel România a fost „victima vinovată” a setei ei ușuralte de dominațiune”. Ziarul socotea că Rusia țaristă își călcuse încă odală îndatoririle față de Slavi, după ce admisesse pretențiile Italiei asupra Adriaticei.

3 Citat în „Steagul” dela 24 Iunie 1918.

4 Ibid. Ceiace inseamnă că pacea s'ar fi putut încheia și fără România, cu toate că art. V al convenției noastre oprea păcile separate.

5 P. decepțiile Romîniei din cauza nerespectării de către aliați a tratatului încheiat cu ei, vezi discursul d. I. I. C. Brătianu în ședința Camerei dela 17 Dec. 1919 (Desbaterile, p. 167), iar doc. relative, în Abrudeanu, România și războiul mondial p. 306—325, 422.

6 Citat în „Steagul” dela 24 Iunie 1918.

Oprirea ofensivei lui Brusilov, după intrarea în acțiune a României, era rezultatul firesc al nepregătirii militare a Rusiei. Tot această nepregătire a fost și cauza adevărată a încercărilor Rusiei de a se retrage din luptă. Majoritatea „intelectualilor“ din Rusia dorea o înfrângere pentru că numai astfel se puteau obține reforme democratice, pe când o victorie ar fi întărit despotismul.<sup>1</sup> Dar tocmai pentru că o victorie era socotită cu neputință, se gîndea guvernul țarist la chipurile de a înceta lupta mai înainte ca o înfrângere decisivă să zdruncine temeliele regimului autocratic.<sup>2</sup> Deaceia încă din Fevruarie 1916, fiind prim ministru Stürmer (dela 20 Ianuarie 1916), iar ministru de externe Sasonov, se gîndise prințul Kudașev la o pace separată cu Turcia. Deaceia, în Iunie același an, fiind acum ministru de externe Stürmer, intrarea în acțiune a României părea de prisos la Petrograd. Se urmau atunci negociațiuni ascunse între Rusia și Germania. Declarația făcută de baronul Schilling ambasadorului francez cu privire la „sentimentele de sfială“ care împiedică autoritățile rusești să lase să treacă spre România materialul de războiu adunat la Arhanghelsk, trebuie pus în legătură cu următoarea telegramă găsită printre hîrțile faimosului Rasputin: „Ne vei face personal raport asupra negocierilor cu România și asupra sforțărilor pe care noi le facem ca materialul de războiu englez să nu sosească în România“.<sup>3</sup> Intervențiile aliaților Rusiei pentru a hotărî intrarea în acțiune a României au împiedicat realizarea, depe atunci, a planurilor Rusiei de pace separată.

Infrîngerile României au fost însă un minunat prilej de a relua firul tratativelor. Iarăși se părea că de victorie nu mai poate fi vorba. Iarăși trebuia scăpat regimul țarist. În Octombrie 1916, Rasputin se afla în misiune secretă la Berlin, de unde raporta ministrului de interne Protopopoff despre audiența pe care o avusese la Kaiser<sup>4</sup>. Este deci foarte probabil întemeiată părerea lui Charles Rivet că în aceste negociațiuni cu Germania stă secretul opririi ofensivei nemțești pe Siret în Dec. 1916. Pretextînd înfrîngerea romînească, Stürmer se va fi gîndit la minunatul prilej de a încheia pacea, dobîndind poate chiar o întindere a hotarului rusesc până la Siret<sup>5</sup>. Era desigur o „tradare“<sup>6</sup> față de aliați, dar nu o tradare față de interesele țarismului.

Erau tot atunci mai mulți în sferile conducătoare rusești

1 Aceiași situație ca la 1912. Vezi Stere în *Viața Romînească* VII (1912) p. 274

2 Rusu-Abrudeanu, *Pacostea rusească*, 122-3.

3 Ibid. 162.

4 Rusu-Abrudeanu, 146 Cf. *Ibid.*, 149, curioasa scrisoare a țarinei către Rasputin: „am primit instrucții peremptorii din Berlin“.

5 Articol în „Le Temps“, vara 1917, reprodus în Abrudeanu, 123-4.

6 Declarația lui Millukoff, șeful cadeșilor, în Dumă după căderea lui Stürmer (*Ibid.* 120, 127, 149).



care se gîndeau să se folosească de înfrîngerile Romîniei pentru a obține măcar revizuirea concesiunilor ce Rusia ne făcuse de nevoie în Aug. 1916 și care păruse totdeauna exagerate la Petrograd. Este de o importanță capitală pentru cunoașterea intențiilor adevărate față de noi ale Rusiei cu care ne aliasem, raportul semnat „Polivanow“, găsit de bolșevici în arhivele rusești și publicat de ei 1. „Chiar dela început, zice acest raport, șeful statului major al generalismului aprecia, din considerații de ordin militar, că neutralitatea Romîniei era mai avantajoasă pentru noi decît participarea ei la războiu. Dar mai tîrziu generalul Alexiev se raliă la punctul de vedere al aliaților... În August se încheie cu Romînia o convenție.. prin care (1) se acordau *extinderi de teritoriu care evident nu corespundea proporției participării ei la operațiile militare...* Dacă împrejurarile s'ar desvolta astfel încît convenția... din 1916... s'ar putea realiza complet, *s'ar crea în Balcani un stat foarte puternic..* cu o populație de aproape 13 milioane locuitori. *Este evident că nu s'ar putea conta ca acest stat să rămîie amical față de Rusia și că el n'ar năzui să-și realizeze aspirațiile naționale asupra Basarabiei...* Iată deci *năruirea visurilor Romîniei...* de a ajunge o mare putere... *nu este în mod particular contrară intereselor politice ale Rusiei*“. Și concluzia raportului era că trebuie folosită împrejurarea pentru a revizui concesiunile făcute Romîniei.

Planul lui Stürmer, denunțat deopotrivă în Rusia de potrivnicii lui Rasputin 2, ai Germaniei și ai țarismului, n'a putut fi executat. Războiul a mai fost continuat astfel de Rusia. În Ianuarie 1917, Franța ceru Rusiei să consimtă ca provinciile transrenane ale Germaniei, în caz de victorie, să fie astfel organizate încît „Rinul să fie pe viitor un hotar strategic solid contra unei invazii germane“ 3. Rusia primi propunerea cu condiție ca Franța, la rîndul ei, să primească cererile formulate de Rusia încă dela 24 Fevr. (8 Martie) 1916 cu privire la Polonia și rămase fără răspuns 4. Franța consimți atunci să lase Rusiei mîină liberă în fixarea hotarelor ei europene 5. Polonia era sacrificată 6 de aliații care declaraseră că luptă pentru emanciparea popoarelor.

1 În *Izvestia*, apoi în „Le Journal de Rusie“, anul I n. 86 de Marți 14 27 Nov. 1917. Reprodus în ziarul „Lumina“ dela 5 Oct. 1917 și în A-brudeanu, l. c. 168-171.

2 Asasinal în Dec. 1916.

3 Laloy, 156.

4 Imprejurare care va fi contribuit atît la atitudinea Rusiei față de pretențiile Romîniei, cît și la încercările de pace separată.

5 Laloy, 157-8 - D'Estournelles de Constant, *Que devient la société des nations?*

6 Mesagiul lui Wilson din 22 Ian. 1917, înainte de intrarea în războiu a Statelor Unite, vorbește încă de o Polonie unilară și independentă, dar memoriile ambasadorului american Gérard (I. 47, 231, 324) după intrarea Statelor Unite în războiu (Aprille 1917) nu mai vorbesc decît de posibilitatea ca o porțiune din vechiul regat al Poloniei să devie stat autonom. Statele Unite erau legate prin angajamentele aliaților lor.

Revoluția rusească din Februarie 1917 a dovedit însă în curînd că negociațiunile de pace separată încercate, fusese într'adevăr motivate de neputința Rusiei țariste de a continua războiul fără a provoca convulsii interne.

Dacă Rusia ar fi fost victorioasă, n'ar fi putut fi vorba deci de independența Poloniei reîntregite.

Galiția ar fi fost a Rusiei, ca și nordul Bucovinei cu Cernăuții, 1 și o bună parte din Maramureș. O parte a Banatului ar fi revenit Sîrbiei, iar din celelalte provincii transcarpatine ni s'ar fi atribuit „părțile locuite de Romîni” și aceasta *stricto sensu*, 2 pentru că nu putea conveni Rusiei „un stat foarte puternic... (pe care) nu s'ar putea conta că va rămîne amical față de Rusia (și care) ar năzuî să-și realizeze aspirațiile naționale asupra Basarabiei” 3

Rusia s'ar fi așezat la Constantinopol și Strîmtori. 4

Este izbitoare asemănarea între atitudinea Rușilor față de noi la 1877 și la 1916. Fiecare dată, cum au trecut hotarul, ne-au vorbit pe ton de poruncă. 5 La 1877 Nelidow, la 1916 Polivanow, socoteau că situația militară justifica o revizuire a convențiilor încheiate. 6

Deacea se poate spune, cu mai mult temei, de alianța noastră cu Rusia la 1916, ce s'a spus de alianța dela 1877, că însemna „o uitare a trecutului istoric și o lipsă de prevedere”. 7

Deacea, prăbușirea Rusiei care a putut apare, atunci cînd s'a produs, ca o nenorocire pentru aliații ei, a fost în cele din urmă un noroc pentru noi, după cum a fost o ușurare pentru Anglia. Și noi, cași Anglia, am dobîndit dintr'odată rezultate ce în mod normal nu puteau fi decît roadele a două războaie norocoase. Noi, prin prăbușirea Rusiei și a Austro-Ungariei, Anglia prin prăbușirea Germaniei și a Rusiei.

Ioan C. Filitti

1 I. I. C. Brătianu, discurs în ședința Camerei 16 Dec. 1919 (Desbateri p. 159).

2 Se știe că și fără Rusia victorioasă, aliații nu ne-au acordat: nici spre Ungaria, hotarul prevăzut de convenția dela 1916 (Rusu-Abrudeanu, România și războiul mondial, p. 422).

3 Raport citat al lui Polivanov.

4 „Dacă Rusia și-ar fi păstrat locul în marea alianță, chestia Constantinopolei ar fi fost dinainte rezolvită” prin convenția dela 1915, scrie René Pinon (Revue des Deux Mondes, 1 Sept. 1919 p. 147).

5 Rumänien und der Vertrag von San Stefano. Von einem rum. Senator. Viena 1878 p. 14.

6. Ibid, p. 15. — Cf. I. I. C. Brătianu în ședința Camerei dela 16 Dec. 1919 (Desbateri p. 161 coloana 3-a).

7 Rumänien und der Vertrag von S. Stefano, p. 12.



# LEON DREI

(Roman)

## XIII

Nina Marcovna Serebreanaia își începu dimineața sa de femei de afaceri prin aceea, că își frecă cu un burete îmbibat în apă rece ca ghița, corpul, gol până la talie, slab, puțin atrăgător, din cel mai indulgent punct de vedere. Rețeta asta, de a fi totdeauna vioae și sănătoasă, de a nu ști ce e răceala, guturaiul, gripa, bronșita, anghina,—ea o recomandase odată și tânărului Leon, și-i ceruse stăruitor să se folosească de prețiosul ei sfat, făgăduind totodată, că după nuntă are să se îngrijească ea singură de sănătatea lui. După aceste vorbe Leon Drei se simți la marginea gropii, dar sentimentele care-l frământau, nu le tradă printr'o singură vorbă. Numind-o în gându-l idioată și proastă cu diplomă, îi puse, ca din nebagare de samă, mina pe plept, o privi pătimaș în ochi și-i sărută mâna...

Sfârșind cu fricțiunea, pe care o făcea după toate regulele, Nina Marcovna își începu toaleta ; dar, ca o adevărată femei de afaceri, se ocupă de ea nu mai mult de cinci minute. Rochiile o preocupau puțin. Un costum de lucru, comod, englezesc, era îmbrăcămintea ei de preferință. Se închina la tot ce e englez, chiar în mărunțișuri. Iar față de poporul însuși avea un cult. Il respecta pentru priceperea în afaceri, pentru însușirea lui de a fi scurt, pentru hotărîrea, bravura, pentru însușirile prețioase ale minții și inimii, și încă multe alte virtuți, ca forța de muncă, iscusința, buna credință, iubirea pentru mare ; și la o ocazie, ar fi putut vorbi despre Engleji, fără să se obosească, două-trei ceasuri. În ochii ei idealul unui bărbat era—un Englez. Ii plăcea grozav o față bărbătească de Englez, cît se poate de uscățivă, lungăreață, cu bărbia puternică, turnată ca din fier, cu fruntea înaltă, visătoare, ca a unui Shakespeare, cu ochii albaștri, ca cerul, și perfect de rasă. Și,

cu toate că în figura lui Leon Drei la prima vedere nu era nimic englezesc, Nina Marcovna susținea totuși, în ciuda evidenței, contrarul. Era destul să te ulți bine așa, fără nici o idee preconcepțivă, la fața lui, rotundă și lipsită de energie, și să îndepărtezi, în gând, depe buza aceasta mustățile încântătoare, — și fiecare ar fi descoperit în el pe un adevărat Englez. Fruntea, ca a lui Shakespeare... Ochii — ca cerul...

În societate, oricât s'ar părea de ciudat, chiar contradicțator lucrul acesta, — Ninei Marcovnei îi plăcea să se arate în rochii obișnuite europenești, foarte scumpe, de obicei cu un decoltaj mare la piept și la umeri. Umerii ei înguști erau cunoscuți. Despre omoplații ei circulau legende. Dar lumea indulgentă îi erta, — pentru bogăția ei, și omoplații, și celelalte excentricități. Bogăția o făcea invulnerabilă și simpatică nu numai în ochii bărbaților. Femeile se închinau în fața inteligenței ei hotărâte. O invidiau totuși, și pentru independența ei, și pentru perseverența-i englezească. O invidiau pentru nepăsarea și curajul de a se mărita cu un om necunoscut, deși fermecător și mult mai tânăr decît ea. Despre briliantele ei nu vorbeau, decît ridicînd sprîncenele. Iar toate împreună: omoplați, excentricități, faima de femei versată în afaceri, briliante, creau în jurul ei un fel de ceață, care încinta și fermeca, în care chipul ei de pasere multor bărbați li se părea chiar atrăgător.

După ce se îmbracă în costum de lucru, Nina Marcovna se uită la ceasorniculei minuscul, dădu din cap și sună la conțoar. Administratorului Isidor Isacovici Zucherman, care se grăbi la telefon, i se păru, cînd puse tubulețul la ureche, că cineva l-ar fi înjurat cu o vorbă urită. Isidor Isacovici lăsă tubul și holbă ochii cu indignare. Mult timp mai sună după asta telefonul, până cînd Zucherman își făcu milă să se apropie. Nina Marcovna era supărată. Chiar la distanță de cinci pași încă se mai auzea mica ei voce. Isidor Isacovici fu cît pe-aci să aibă un atac. După asta Isidor Isacovici o jumătate de zi zbieră prin biurouri.

După ce dădu cîteva ordine importante, Nina Marcovna atîrnă tubulețul și porunci să i se aducă cafeaua. Dejuna într-o sufragerie mare, nu tocmai luminoasă, cu trei ferestre spre curte. Lingă masa lungă a sufrageriei producea impresia unei mici figuri de ceară, lucrată cu iscusință. Tot aici, la cafea, plănui două scrisori de afaceri: una în franțuzește, alta în englezește: una cetățeanului Leon Bouaille, alta lui mister John Fein. Se înțelege, simpatiza mult mai mult cu directorul firmei Simplenol și Co., mister John Fein, decît cu cetățeanul Leon Bouaille, dar în scrisori purta aceiași corectitudine și politeță, pentru a nu jigni pe nimeni, cum spunea ea lui Leon Drei, și a nu provoca bănuială de preferință față de Englez.

Francezii sînt un popor foarte amabil, dar nestăpînit, viclent, aprins. Capul fiecărui Francez parcă ar fi încărcat cu



iarbă de pușcă. Și în tot cazul nu trebuie întăritat leul, chiar dacă e îngrădit cu zăbrelele culturii și educației.

Femeia de afaceri își petrecu restul dimineții lângă mesuța mică de scris, pe care un om de afaceri obișnuit ar fi găsit-o incomodă pentru scris. Cu capul lăsat pe un umăr și păstrînd pe față expresia melancolică încă din momentul cînd i s'a servit cafeaua, începu să scrie. Scrisoarea către Englez înalța liberă, nestînjinită. Parcă ar fi scris lui Isidor Isacovici Zucherman. Cu Francezul mergea ceva mai greu, dar și această problemă o rezolvi ea satisfăcător și se felicita chiar pentru îndemînarea și iscusința sa.

Cetățeanul Bouaille, — își zicea ea, — are să-mi aprecieze inteligența: sînt foarte mulțumită de întorsătura din urmă a frazei. Acuma mi s'a mai înseninat și dispoziția. Ce-a fost mai greu, s'a făcut.

Se sculă, își trosni degetele, cum avea obiceiul, se uită din nou la ceasornic și sună lui Leon Drei. Melancolia îi dispăru depe față, ochii i se aprinseră de dragoste, și îndată simți moleșeală în trup.

Leon Drei, auzind sunetul telefonului la ceasul obișnuit, luă alene aparatul, îl lipi delicat de ureche și cu voce gravă, parcă n'ar fi știut că e Ninca, rosti:

— Ascult. Allo!

— Bună dimineața, dragă Leon, — auzi el vocea cunoscută.

— A, tu ești, scumpa mea, — rosti el, cași mirat, — nu m'am așteptat de dimineața la sunetul tău. Bună dimineața, Ninocica. Cum ai petrecut noaptea? Bine, sper. Dar unde-i sărutarea după „bună dimineața“? — îi reproșă el cu gingășie. Dar eu nu mă supăr, — o liniști el îndată.

— Da, se înțelege, te sărut, — zise ea, simțind din nou o moleșeală în trup, — și te aștept. O să mergem la uzină ca să vedem cum merg lucrările. Vino la biuro. Trebuie să iau cîteva dispozițiuni foarte importante. Fără mine domnii ăștia n'au să facă nimic. Îți trimit imediat automobilul.

— Ești un inger, — strigă el cu un gest aprins, — dînd peste cap ochii în fața aparatului. — Toată dimineața asta am stat în pat și m'am gîndit la tine. Am visat despre acel ceas fericit.. ei, las' că tac, tac... — strigă el în tub cu o voce prefăcută de copil. De ce eviți cuvintele de dragoste, scumpa mea? În ele stă sarea, ele-s zaharul sentimentului... Zaharul dragostei sînt cuvintele, care se prefac în sărutări, ce fac să se învîrtească mințile, iar sărutările se prefac în... ei, tac, tac.. Mă tiranizezi, fetița mea. Imi omori bărbăția!..

— Dar nu se poate vorbi, dragă, despre asta prin telefon, — șopti Nina Marcovna, uitînd, că vorbește prin telefon.

— N'aud, — zbiră Leon Drei. — Dracu' s'o ia, — se gîndi el, să fac mai bine o mică comandă. — Apropo, dragă, — tu mă auzi? — întrebă el, — dă ordin să se pregătească ceva de mîncare pentru plecarea noastră. De pildă, un funt de icre proas-

pete, se poate și șuncă, fricando... da, fricando,—se corlîă el, simțind deodată o foame grozavă.—Și ridichi roșii,—începu el să dicteze,—unt de cremă; încolo, mai completează și tu. Dar eram cît pe-acî să uit: poruncește să se pună în coșuleț o sticlă de Burgogne. La revedere, fericirea mea...

„Cît e de naiv, ce copil!—se gîndi Nina Marcovna, vi-sătoare, atîrnînd aparatul.—Nici nu-și dă samă, cît e de drăguț. Ii plac, ca unui copil, fleacurile astea de icre proaspete. Ce mîncare e asta? Dar ce are bun carnea de vițel, pe care eu o prefer oricărui fel de carne?—îi veni ei îndată în minte.—Fiecare cu slăbiciunea lui. Răposatului meu lenea îi plăceau pi-roștele“.

Cu un gest obosit, cum avea obiceiul în societate, duse mina la frunte și era cît pe-acî să zică „a început să mă doară capul“, dar se reținu, aducîndu-și aminte că e singură.

„La ce mă gîndeam eu,—își zise ea;—la Jenea, mi se pare. Eu față de el nu-s vinovată. Dacă muream eu, el demult s'ar fi însurat. Dar, dacă Jenea ar vedea cum mă îmbrățișează Leon,—se gîndi ea din nou,—ar suferi... Sărmane Jenea, eu nu-s vinovată. Mi-i milă de tine, dar ce pot să fac? Ai murit, și niciodată... niciodată... Ochii i se umeziră. Își șterse lacrămile și deodată zîmbi, căci o rază de soare îi lunecă pe față.. Da, mă iubește foarte, foarte mult, e așa de pasionat, de nestăpînit. „Zaharul iubirii se preface în sărutări“,—își aduse ea aminte de vorbele lui Leon.—Sărutările lui sînt dulci ca mierea,—se gîndi ea; și deodată simți deslușit dulceața sărutărilor și parfumul mustăților lui.—Iasomie, iasomie! E iasomia lui! Dar cît e de greu să-l stăpînești!.. Și-i ador ochii lui lacomi. Ajunge, cît m'am gîndit la dînsul,—își zise ea sever, înfigîndu-și unghiile în micuța-i batistă. E rău că Leon n'are gust pentru afaceri. E cu desăvîrșire lipsit de dorința de a munci. Trebuie scrise adresele pe plicuri“.

Se așeză din nou lingă mesuță și începu să scrie adresa Englezului.

„El e ca un copil, nu înțelege că e plicticos să trăiești fără muncă,—se gîndea ea, plecînd căpușorul și lunecînd iute cu condeiul pe hîrtie. Dar e atît de drăguț, și eu îl ert“.

Sfîrșind de scris, sună și porunci fetei din casă să-i aducă paltonul, care pare bărbătesc, și pălăria de pae, ce pare tot bărbătească...

...Isac Grabov privi în stradă și anunță solemn:  
Automobilul a sosit.

#### XIV

— Foarte bine,—zise Leon Drei.—Dă-mi pălăria. Țigările, mi se pare, nu le-am uitat? Vezi, n'am lăsat ceva pe masă?



Unde-s chelle? Sint, sint! Cum mă găsești? Bine? Ei, ce femei se poate compara cu mine în frumusețe, Grabov? Cum-părați, domnilor, pe Leon Drei? Cine dă mai mult?—Femei stricată, ce ești!—se muștră el cu blîndeță.—Ești o femeie stricată, o femeie de stradă, o cocotă,—își aruncă sieși, stînd dinaintea oglinzii.—Ei, dar nu-i nimic. Grabov, condu-mă.

Grabov îl luă de braț și aproape pe sus îl coborî pe scară. Numai în stradă Leon Drei reinvie, și cu gravitatea unui bătrîn general, sau mare demnitar, se urcă în automobil. Așezîndu-se ca într'un fotoliu, porunci șoferului să dea drumul mașinii și făcu semn de adio lui Grabov care, după plecarea stăpînului, plecă îndată la noii săi prietini, ca să deplîngă împreună cu ei pe nenorocita ludita.

Leon Drei, după ce-și aprinse țigara, porunci șoferului să întorcă spre bulevard.

„Ninca are să mă mai aștepte, vreau să mă arăt la bulevard,—își zise el. Las' să mai lucreze deocamdată la birou. Iubești pe Leon?—muncește pentru el și ai răbdare! Ia să mă întind eu mai bine. Păcat că nu mă poate vedea tătîcul. I-ar face o plăcere nespuse. Despre mama nu mai vorbesc; ar începe să joace aici, în stradă. Le mulțămesc că m'au făcut. Sint drăguți, sint drăguți“,—bombănea el, nedîndu-și samă de vorbele sale și uitîndu-se la trecători.

Pe bulevard petrecu cîteva minute foarte plăcute. Public era puțin, dar în schimb un public ales, acela care anume la această oră a dimineții apare, ca să respire la aer curat, pe cînd orașul muncește. Înainte de toate Leon Drei zări pe Ana Leontievna Rozen, vechea, fermecătoarea lui amantă, cu care de cîtva timp era în răceală. Nu știu cum se făcuse, că o bătu, și ea se supăraseră și continua să se uite la el urît. Leon o salută, îi făcu un semn oarecare, iar ea îndată se înșenînă și-i făcu vesel din cap.

„I-a trecut,—se gîndi el;—ei, bravo, prin urmare azi trebuie s'o aștept. Mi se pare, n'am să am timp,—începu să chibzuiască el îngrijorat.—Dar dacă are de așteptat prea mult—cu atît mai bine, va fi cu atît mai dornică...”

Automobilul aluneca înapoi încet pe asfalt. Iată că trece, abia tirîndu-și picioarele obosite, un cunoscut fabricant din oraș, milionarul Novacovschii. Pe Leon, ca întotdeauna, îl surprindea modestia și simplitatea exterioară a acestui domn. De-ar avea Leon măcar un milion, nu cincisprezece, ca Novacovschii, și-ar permite el vreodată să umble pe jos?... Nu și-ar face el un adevărat harem? Ar fi reprezentate în el toate rasele: arăboaice, turcoaise, negritene, grecoaise, chineze, japoneze,—toate ar fi aici. Și numai pînă la vrîsta de 15 ani! Ar pleca pela bîlcîurile orientale după femei, le-ar cumpăra pur și simplu, cum cumperi caii. O, dați-i lui 15 milioane, și va uimi întreaga lume cu născocirile lui. Iar idiotul ăsta cu milioane—parcă-i un cerșetor.—Ești un dobitoc și—adio, domnule

Novacovschi! Deși... îmi pare rău că n'am cunoștință cu el. Are doar citeva fete. Ași seduce vre-o una și — poftim încoace, drăguțelor de milioane ale tatei! M'ași boteza! Tăticul m'ar afurisi, dar mie dă afurisenii nu-mi pasă. Mă rog, dragă tăticule, cît postești!..."

Gîndurile astea îi procurară citeva clipe plăcute, din care pricină peste un minut Leon salută cu zîmbet, ridicîndu-se înadins, pe bărbatul unei alte amante, pe negociantul Dugler, care se plimba la braț cu cunoscutul avocat Vasilev.

Incepură apoi cucoane, cucoane, cucoane... Aici Leon Drei se învioră cu totul. Era în culmea fericirii și, salutînd cunoscuți și necunoscuți, se gîdea: „toate o să fiți ale mele, dragele mele; fiecare la vremea ei! Da, da, oricît v'ați încăpățîna, are să vă vie vremea! Doar în calea voastră e patul lui Leon Drei! Nimeni din voi n'are să scape. Iar acum—adio, dragele mele, mă grăbesc la scumpa mea logodnică, dela care trebuie să iau parale..."

Porunci șoferului să cîrneasă din bulevard, și peste citeva minute se ridica pe scara de marmoră, cunoscută. În contor cu toții îl întimpinară, ca întotdeauna, admirabil. Cum se arătă, slujbașii se ridicară respectuoși.

„Strașnic mă mai întimpină,—se gîndi el.— Dar ce grămadă de slujbași încornorați am eu!—continua el să se gîndească cu plăcere, răspunzînd la saluturi politicos, dar sever. O serie de încornorați,—întocmai ca la operetă. A-a, iată-l și pe bubosul Șeinis.—Sărmanul habar n'are, că chiar asară am cînat cu fermecătoarea lui nevastă și că cina m'a costat două sute de ruble. Ce piept are, Dumnezeuule!...—Muncește, dragul meu,—era cît pe aci să-i șoptească el;—pentru un adaos de 25 de ruble mi-ai mulțumit împărătește.

„De unde iau canațiile astea femeii așa de fermecătoare? se mira el;—niște buboși, niște măgari, niște timpîți, dar la mueri—au gust! Le găsesc!..."

Aici întinse lui Isidor Isacovici, alene, nu mai mult de o jumătate de deget, și dispăru în cabinetul Ninocicăi, căreia îi căzu teatral în brațe.

— Iartă-mă, te rog, iartă-mă, am întîrziat, dar dacă ai ști cu ce am fost ocupat!...

— Cu ce, scumpul meu,—il întrebă ea nervos, simțind emoție, cînd Leon Drei îi strinse puțin pieptul.

— Nu pot să-ți spun, nu pot să-ți spun,—începu el să glumească, încovoînd-o tot mai tare pe spate și înfigîndu-se în buzele ei până la durere,—nu pot,—îi suflă el în gură!...

„A-a,—se gîndi el.—a avut efect! Eu, draga mea, cu pieptul joc ca cu o vioară! Pentru o mică scenă, ca asta, trebuie plătit mii. Cum s'a îngălbenit! Stăi, că-ți mai torn eu!..."

— Tu-mi ceri adevărul,—roști el, dîndu-i drumul, respirînd greu și uitîndu-se în altă parte,—dar mie mi-l rușine să-ți



spun. Cruță-mă! Mine trebuie să plătesc pentru locuință, și eu bani n'am; de două zile caut un cămătar.. Nu te uita la mine. Mi-i rușine. Tu singură m'ai făcut să mărturisesc ceiace unui bărbat îl vine foarte greu... Nina, iartă-mă... O, dacă așl avea milloane!..

— Atita-i tot?—strigă Nina Marcovna, simțindu-se vino-vată în fața lui,—dragul meu... prostul, dar asta... nu-i nimic. D'apoi eu știu, că tu ești sarac. Iartă-mă, că am uitat! Cît îți trebuie? prostuțule, încurînd tot ce am eu, va fi și al tău...

— Da, dar eu deloc nu mă pot deprinde cu ideia asta. Și n'ai să te superi?—continuă el, atrăgînd-o din nou spre sine și punîndu-i mîna pe piept.—Cît îmi dai? Vreau mulți bani, mulți... Cu patimă o strînse în brațe și începu să respire des.—Dar tu nu găsești uricios lucrul ăsta că iau bani dela tine? E doar un avans, numai un avans. Se zice că sînt oameni, care trăesc pe socoteala femeilor. Dar eu nu trăesc pe socoteala ta. Eu iau numai avansuri,—repetă el un cuvînt care-i plăcuse.—Liniștește-mă! Te pomenești că-mi ese vorba, că trăesc pe socoteala ta... Ași isprăvi cu mine! Un revolver, țeva în gură și—gata. Cît îmi dai?—zise el, fără să bage de seamă, că sare dela o temă la alta, strîngîndu-i pieptul tot mai mult și sărutîndu-i cu patimă buzele.—Nu vorbi, îți spun eu cit. Se poate?—„Să-i deschei numai talia, și-mi dă, cît vreau”—se gîndi el. „Cît de des a început să respire! Dai tu, draga mea, îndată 5000!”

„Cît e de naiv! Ce copil!”—se gîndea Nina Marcovna, observîndu-l și bucurîndu-se de bărbăția lui.—„Îmi tiranizează pieptul și, de patimă, nici nu bagă de samă. O să am de bărbat un băiat pasionat! Are să mă prefacă în sclava lui! Ce temperament furtunos, nu ca răposatul meu Ienea! Trebuie să mă stăpînesc: aproape m'a dezbrăcat! Am să-l mihnesc îndată pe băiețelul meu și are să aibă ochii triști. Cît mi-i de drag, cînd se sperie de mine!...”

— Dă-mi drumul,—zise ea deodată rece, zmulgîndu-se din brațele lui și acoperîndu-și talia deschiată, cu mînile.—Dumneata uiți... Leon! Nu, nu, asta n'o ert. Pleacă, lasă-mă în pace!...

„Cît e de frumos, cînd se sperie de mine; m'așl arunca la picioarele lui,—se gîndea ea, observîndu-l,—dar trebuie să-mi țîn caracterul!...”

— Eși, trebuie să mă aranjez,—continuă ea cu asprime,—mi-ai stricat pieptănătura... dar du-te, îți zic!

„Ce dihanie rece!”—se supără Leon Drei;—Iaca așa e întotdeauna: în locul cel mai patetic—deodată îți toarnă pe cap o caldare întreagă de apă rece. Mă tem să nu fi stricat totul. Trebuie să-i torn o porție obișnuită de lingușiri. Doar nu-i fecioară, și-i dă zor cu inocența... Dar nu-i nimic; lasă, scumpa mea porumbiță, țî le amintim noi toate astea după nuntă! O să vedem noi, ce-ai să zici, cînd mă vei cunoaște ca bărbat!”

— Ninocica, Ninocica,—strigă el cu lacrimi în ochi,— iartă-mă! Sînt un zmintit, sînt un necioplit, un om rău crescut, dar te iubesc la nebunie! M'am întors. N'am să te împiedec. Inebunesc, cînd sînt în patru ochi cu tine! Nu te supăra! Sînt numai de 25 de ani. Totul în tine mă turbură!.. „Mă rog!“—se gîndi el.—Ochii tăi mă atrag, ca niște magneți diavolești. Nu mă mai iubești? Te-ai răcit? Mărturisește! Poate vre-un altul ți-a învățat capul? Cine-i? Spune! Ai să-mi spui?!—o apucă el de mîină cu mînie.—Răspunde-mi, sau mă omor, pe mine și pe tine!..

Ea se întoarse cătră el și deodată zîmbi. El înțelese că-i ertat și căzu teatral în genunchi dinaintea ei.

— Te joci cu mine,—zise el plîngător,—am numai 25 de ani. Te implor, nu sta cu mine în patru ochi, și n'o să ai de ce să te superi pe mine.

Ea nu-i răspunse, temindu-se să nu-și tradeze emoția prin sunetul vocii, și se apropie de casa de fier. El cu totul involuntar, se luă după ea cu pași de pisică. Cînd ea îi înmîină pachetul de bilete de bancă, îi sărută în tăcere mînuța darnică și îndată, parcă nu s'ar fi întîmplat nimic, cu nostima-i nepăsare care-i plăcea ei atît de mult, zise:

— Știi, Nina, ași mîncea acuma cu o nespusă plăcere niște buterbrod de icre proaspete, despre care ți-am vorbit prin telefon. Mi-ai ridicat un munte depe umeri,—adăugă el, privind-o pieziș, parcă s'ar fi pregătit s'o strîngă în brațe.—Nu, nu mai fac, acuma numai cu ordinul dumnevoastră îmi permit fericirea de a vă îmbrățișa,—sfirși el, jucînd cu privirea în tot felul.

Leon cînd clipea din ochi, stingînd parcă patima care-l devora, cînd îi deschidea largi, parcă n'ar fi crezut în fericirea că vede pe seducătoarea lui Ninocica, cînd îi lăsa în jos cu naivitate, cu nevinovăție; iar ea îl privea, mototolea micuța sa batistă și se gîndea: „dragul meu băețel, am să fiu sclava ta..“

Vorba despre icre n'a fost numai o vorbă. Leon Drei mîncă cu plăcere, și nu un singur buterbrod, ci cîteva; inghiți,—și tot din picioare,—două felii de șuncă, bău până la o picătură un pahar de vin și, oftînd de plăcere, zise:

— Eu sînt gata, scumpa mea. Mergem.

Automobilul îi aștepta demult. Leon Drei, apărînd în stradă la braț cu Nina Marcovna, aruncă îndată o privire de critic la cerul „său“ supus, strălucitor în frumuseța-i albastră, la orizontul „său“, tot așa de „supus“, neclintit și cenușiu, aspiră aerul „său“ cald și dulce, și declară Ninocicăi, că în natură totul e în bună regulă și că, după părerea lui, nici-un pictor nu i-ar putea găsi nici un cusur, că totul e potrivit și frumos, liniștit, armonios și că... furtună în tot cazul n'are să fie... Nina Marcovna zîmbi la gluma lui și se uită la cer, și



acolo, în strălucirea soarelui, văzu fața dumnezească de frumoasă a lui Leon Drei. Zîmbi ființei întrevăzute în albastrul cerului și în adîncul gîndului îi cedă... Leon Drei, cel de pe pămînt, simți tremurarea convulsivă a brațului ei. Se uită la ea cu mirare. Nările ei încă tremurau. Leon bănuî și o tirî, aproape brutal, în automobil. Ea se dădu în lături cu răceală...

## XV

Cotind cu iscusință printre munți de piatră și mormane de nisip, ocolind gropi adînci, pătrate, pline pe jumătate cu var, tăind șiruri de lucrători, care se dădeau cu respect la o parte, automobilul se opri, după semnul Ninei Marcovnei, lângă atelierele provizorii.

Aici, în curtea largă, la margine de oraș, înainta lucrarea activă și grăbită. Pietrarii cu fețele palide și plini de praf, în șir neîntrerupt și cîte doi în rînd, duceau pietre pe umeri, se strecurau pe schele, în caturile de sus, unde se ridica părătelele din afară al uzinei de cuie. Ici cărau nisip cu roabele, dădeau de-a tăvălucul butoaie cu ciment, stîngeau var în gropile pătrate. În atelierele provizorii dulgherii lucrau cu rîndelele, cu ferăstraiele, bocăneau cu ciocanele. Soseau într'una căruțe noi cu pietre, cu cărămidă, cu grinzi. Însărcinații cu primirea zbierau la țărani, care stăteau indiferenți lângă căișorii lor șargi, cu biciuștele în mîină. Văzduhul vuia într'una de glasuri omenești și bocăniturile cele mai felurite, de zgomote, pline de înviorare și bărbăție. Cu toată această dezordine aparentă și această larmă, lucrarea înainta cu mare rînduială, cași cum totul aici ar fi ascultat de mina nevăzută a unui iscusit șef de orchestră...

Leon Drei, aruncînd o privire măreață asupra acestui furnicar omenesc, își zise, nu fără mulțumire:

„Munciiți, munciiți, măgărușii mei; lucrați, boișorii mei. Peste un an am să fiu singurul stăpîn al acestei uzine, pe tovarăși, se înțelege, am să-i gonesc,—și atunci o să vedem, ce aveți să ziceți voi despre Leon Drei, despre mueratecul ăsta!.. Voi n'ați ghicit pe Leon Drei. Pentru unii din voi Leon nu-i decît un tînăr fermecător, delicat, blajin, pentru alții - un iubitor de trupuri femești, pentru alții—o nulitate, un gogoman, chiar un obraznic, un Cham; dar dați-i puterea în mîină, și numai atunci se va dezvălui chipul lui adevărat. Puterea, puterea—iată vermele care-i mistue inima. Și Leon se apropie de ea! Nu mai are mult până la această coroană-putere, și atunci—tremurați voi, ființi omenești! În genunchi înaintea lui Leon Drei, păcătoșilor, voi toți, care l-ați umilit timp de atîția ani! Așezați-vă în rînduri, dragii mei! Slăviți în cor pe stăpînul vostru... Dar automobilul se oprește. Vine idiotul de Tetel și măgarul de Percopschii. Să ne luăm un aer vesel, dar cu o

nuanță de melancolie. Iaca așa! A reușit de minune!

Luă în minile sale mîna viuoasă, pîroasă pînă la unghii, a lui Grigorii Matfeevici, o scutură și zise:

— Muncim?!

Apoi se întoarse cătră Marc Isaevici, repetă același procedeu cu mîna și zise iar:

— Înaintăm?!

Amîndoi răspunseră cu același rîs la cuvintele lui,—ceiace lui Leon îi plăcu mult.

„Parcă i-am gidilat pe subsuori,—se gîndi el;—buni băeți, frumos mai rîd. Contagios! Să ne coborîm din automobil!...”

— Ești îngîndurat, Leon,—auzi el vorba Ninei Marcovnei.

— Da, puțin,—răspunse el.—Dar vîd că Grigorii Matfeevici arde de dorința de a începe inspecțiunea.

— Foarte adevărat,—zise Grigorii Matfeevici,—să mergem la corpul principal.

— Nu, nu, Grigorii Matfeevici; corpul principal al clădirii las' să-l examineze Nina Marcovna, iar noi cu Marc Isacovici vom trece prin ateliere.

Ca semn că primește, Ninocica dete din cap, luă de braț pe Grigorii Matfeevici și zicînd arhitectului principal și ajutorului acestuia, care stăteau tot aici într'o așteptare respectuoasă, „mergem”,—se îndreptă spre corpul principal. În fruntea grupului, cu pași vioi, pentru a-i conduce, mergea antreprenorul, grăsuț, rotunjour, cu șapca în mînă.

Marc Isacovici, de îndată ce a rămas între patru ochi cu Leon Drei, îl luă de braț și începu să birfească pe sama lui Grigorii Matfeevici.

— Ai băgat de seamă pe antreprenorul nostru?—întrebă el cu vocea lui caraghioasă de femeie.—Un pehlevan... Cel mai mare pehlevan dape fața pămîntului! Că Grigorii Matfeevici face absolut tot ce vrea. Fură în dreapta și în stînga... Dar dece? Fiîndcă Grigorii Matfeevici din partea tehnică nu înțelege boacă! Dar ia încearcă să suflî o vorbă despre lipsa lui de experiență. Ca cu apă fierbînte te opărește... Un domn foarte rău crescut,—zbieră Perecopschii într'o notă înaltă, cu indignare... Iar pînă una-alta, hoția—ca în codru! Dar, Leon Alexandrovici,—șopti el îndată,—te implor, să nu spui Ninei Marcovna. O femeie reacționează mai altfel decît un bărbat. Poate să iasă scandal. Lasă să se știe numai de mine și de dumneata.

— Dar dacă Grigorii Matfeevici e vătămător afacerii... se miră Leon Drei, îngrijat serios,—ce sens are să ascundem de Nina Marcovna?

— Absolut nici un sens,—răspunse Perecopschii, gîndindu-se puțin și cliplind din ochi.

— Înțeleg,—zise Leon Drei, cliplind deasemenea și se gîndi: bun te-am găsit!

— Cine-i de vină că furnizorul pietrei a intrat în înțelegere cu primitorul materialului? Grigorii Matfeevici,—șoptea



într'una Marc Isacovici, visînd să lege prietinie mai intimă cu Leon Drei.—Dar cine-i vinovat că... lucrarea merge așa de încet? Cine-i indulgent cu lucrătorii?

— H-m,—mormăi Leon Drei,—pe cît văd, Tetel e o mare pacoste. O să trebuiască să vin mai des pe-aici. Știu eu ce-i lucrătorul. Leneș, bețiv și obraznic! Și cu toate astea, munca nu-i bucuria omului?

— O, nici vorbă, nici vorbă,—il întrerupse Perecopschii,—munca împodobește pe om, îl ridică deasupra tuturor fapturilor. Sînt gata totdeauna și oricînd să slăvesc munca...

— Dar dă-mi voe, dă-mi voe,—strigă cu patos Leon Drei, și începu să prinză, cu o căldură prefăcută, mina lui Perecopschii,—dar binefacerile muncii de ce le-ai uitat? Ce ne face pe noi cinstiți? Munca. Munca naște raporturi de viață serioasă. Și iată de ce desprețuesc eu — subliniez „dece“ — pe trintorii, care se scoală nu în zorile zilei, ca mine, depildă, ci așa, cam pela douăsprezece. Iată de ce sînt întotdeauna pentru stîrpierea leneșilor... oamenilor, care trăesc pe socoteala altora, și așa mai departe...

Perecopschii la aceste vorbe începu să dea din cap cu plăcere și cu totul prietinește, și întrebă deodată confidențial pe Leon Drei, dacă-i plac tablourile, dar se înțelege, tablouri de ale artiștilor celor mari. Leon Drei, mirat de întrebarea neașteptată, care era desigur un răspuns la discursul lui aprins, holbă ochii și în gîndu-i îl numi dobitoc, dar își reveni îndată și întrebă:

— Adecă, în ce sens, tablouri?

— În cel mai simplu,—răspunse și mai prietinește Marc Isacovici,—vorbesc de cele, care se atîrnă pe pîreți.

— A-a; spre părerea mea de rău, de felul ăsta n'am.

— Atunci, începe a dobîndi,—zise nervos Perecopschii;—omul care n'are cel puțin o mică colecție de tablouri, amintește o pasere fără pene. Ce-ai zice dumneata, Leon Alexandrovici, dacă ai vedea o pasere fără pene?

— Da, nu-i frumos,—răspunse Leon Drei pe gînduri.

— Asta-il—izbucni Perecopschii cu un ton de enigmă.—Ce e viața noastră, fără artă? Parcă nu-i plăcut să zmulgi naturii o pîrtică din frumusețele ei, să le aduci la tine și să le atîrni pe pîreți? Cite feluri de primăveri, de pildă, sînt atîrnate în biourul meu? O primăvară roz,—începu el să numere,—una liliachie, una turcoază, o primăvară pe ploae, una cu pămîntul albastru, o primăvară cu nouri, o primăvară fără nouri. Am douăsprezece erno și, știi,—cînd te uști bine la una din ele și te mai gîndești, apoi începi să simți adevărat frig, de-ți vine să strigi slugii: „dar faceți odată foc în cămin“. Iată, ce face din noi arta! Dar, de pildă, o furtună,—pe mare,—continuă Perecopschii cu deliciu, bucuros că a găsit o bună victimă, ca să-l asculte. Am vre-o zece bucăți. Nu, n'ași pleca

cu vaporul pe o furtună, cum e pe unul din tablourile mele...

„Un dobitoc cu diplomă!—se gândi Leon Drei, uitându-se prietinește în ochii lui Perecopschii;—totuși o să trebuiască să mă îngrijesc de ceva tablouri. Dracu să le ia, le cumpăr, dacă trebuiesc. Am să spun Nincăi..“

— Ai, va să zică, multe tablouri?—întrebă el pe Perecopschii, făcându-se că-l invidiază.

— Destule,—răspunse Perecopschii cu mândrie.—După moartea mea toate au să treacă la muzeu. Am luat în privința asta chiar măsuri în testamentul meu.

„Adevărat nebun“,—se gândi Leon Drei.—„Dar să-l strunesc puțin. Mai așteaptă, dragă, acuși ai să te arăți un băietandru față de mine. Dau cu piciorul în tablourile tale, noi avem automobil! Să te văd, ce știi tu despre femei. Probabil nimic. Chiar nevastei îi e silă, desigur, să-l vadă în pat alături de ea. Ce poate să dea el unei femei? E, fără îndoială, un neputincios. Da,—își zise el, uitându-se încă odată cu băgare de seamă la Perecopschii,—se înțelege că-i un neputincios.“

— Dar femeile îți plac?—îl întrebă el deodată.

Perecopschii la întrebarea asta tresări, parcă l-ar fi mușcat ceva. Se uită în ochii lui Leon Drei, găsi parcă ceva în fundul lor și îndată glumind ștregărește și desemnând pe pământ ceva cu piciorul, zise:

— Femeia e un animal necurat, dar..

— Cum necurat?—exclamă Leon Drei cu indignare,—îți dai socoteală de vorbele dumitale?

Era foarte mirat. Perecopschii e, sau un clown, sau un psihopat. Desigur un psihopat. Să spui, că femeia e o ființă necurată—asta poate s'o facă numai un nebun, un frazor, sau un prefăcut, pentru a spune o vorbă de spirit. Femeia,—se indigna Leon în gândul lui,—e frumuseța vieții; blondele, brunetele... piepturile, gîturile, șoldurile, spatele, sărutările, parfumul, formele...

— Anume necurat,—întări Perecopschii cu sînge rece.. Deși e o temă cam delicată, dar m'ași prinde să dovedesc, că femeia e o ființă respingătoare, neplăcută și care provoacă extazul amoros numai la oamenii înapoiți și incuți. Încă Grecii o știau de mult asta. Din punct de vedere al formei, sînt pur și simplu grosolane, în comparație cu formele bărbătești. Excrescența asta dublă și uricioasă de dinainte provoacă chiar dezgust la omul nelipsit de gust. Compară pe Venus și pe Apolon. Să lăsăm anticitatea. Compară-te pe dumneata cu o femeie.. Cine se poate compara cu dumneata? Dumneata ești fermecător, începînd dela figura asta bărbătească, mîndră, puternică, și sfîrșind cu picioarele, atît de bine făcute, așa de minunate.. Eu,—începu el deodată în șoaptă,—nu încetez de a te privi cu extaz: ce spinare, ce bust!.. Dar mîinile? Numai în genunchi e vrednic: cineva să ți le sărute..

„Drăcia dracului!—se gândi Leon Drei, speriat,—îmi face



curte, mi se pare? Iată o situație idioată! Și mi-i silă de el, de nu-l pot suferi. Cum să-l opresc? Și, în general, ceva dezgustător, uricios...”

— Ascultă, Marc Isacovici,—începu el să se indigneze,—dumneta începi să vorbești mirșevenii..

— Ai putea să fii divinitatea mea,—bombănea Marc Isacovici, uitându-se înamorat și pătimaș la Leon Drei.—Taci, scumpul meu, nu-mi obiecta; să vorbim ca despre lucruri de nimic, în realitate eu îți voi vorbi despre pasiunea mea pentru dumneta. Eu, scumpul, divinul meu, m’am înamorat de dumneta îndată. Dar, vai, secta noastră nu poate vorbi îndată despre astea.. Vom fi niște amanți fermecători. Vei fi stăpînul meu... Am să-ți fac niște daruri neprețuite. Am niște gătel turcești minunate. Am să le îmbrac pentru dumneta. Dă-mi mîna dumitale divină...

„Ce mizerabil,—se gîdea Leon Drei, enervat și zăpăcit,—ce desfrînat uricios! Sint atît de furios, că-s gata să fac un scandal. Am să chem un polițist, las’ să facă un proces-verbal; mizerabilul acesta... prostii, prostii,—își obiectă el sie însuși. Doar nu-s cucoană. Asta se potrivește unei femei. Atunci iată dece cucoanele fac scandal, cînd le urmărește cineva! În adevăr, cum să te hotărâști să te dai, depildă, unui asemenea domn? Cum l-ași plezni de cîteva ori, ca să-i arăt, cum se face curte lui Leon Drei! Dar mi-i rușine, ese scandal; mai dezgust și pe Ninocica...”

—Consimți, scumpul meu, dragul meu? Citesc pe fața dumitale, că deja mă iubești puțin,—continuă Perecopschii,—am să fiu sclavul dumitale...

Apucă mîna lui Leon Drei, o strînse cu patimă și, cu toate că Leon și-o smulgea, o duse pe furiș, la gură.

Leon Drei, de dezgust, era cit pe aci să strige...

— Dacă mai îndrăznești încă odată,—zise el, înroșindu-se de mînie...

— Am să îndrăznesc, am să îndrăznesc,—răspunse viclean Perecopschii,—lucrul ăsta pare displăcut la început. Te înțeleg. Dar ai să te deprinzi, scumpul, divinul meu, te vei ridica deasupra vechilor prejucții. După ce vei gusta din farmecul iubirii noastre, ai să desprețuești femeia, cum o disprețuesc eu. Deviza noastră e: femeile pentru femei, bărbații pentru bărbați. Am să te învăț ceva nou, frumos. Ești încă nevinovat, scumpul meu, și eu n’am să te las din mîni. La început toți bărbații se împotrivesc. Dumneta poți să mă bați,—și ai să mă stîlcești în bătăi,—dar ai să fii al meu. Ai să te supui iubirii mele, și mai pe urmă ai să devii sclavul meu, tot așa, cum am devenit odată și eu, cînd... Dar se apropie Nina Marcovna și Tetel. Tac... dar o să ne mai vedem...

— O să vedem,—roști mînios Leon Drei; te fac praf, dacă-ți mai permiți vre-odată să te apropii de mine, fiindcă dezgustătoare, ce ești...

— Da, ai să mă stilcești, fără îndoială,—bombăni filozofic Perecopschii, uitându-se la el, tot înamorat,—dar eu în schimb am să sărut minile dumitale divine. Ai să fii al meu, s'a hotărât. Soarta, scumpul meu. N'ai ce-i face...—Ei, v'au plăcut lucrările?—strigă el, cu desăvîrșire cu altă voce, Ninei Marcovnei, cînd aceasta se apropie.

— Foarte, foarte mult,—răspunse Nina Marcovna,—apropiindu-se de Leon, care fugise fricos de Perecopschii.—Dar dumnevoastră ați văzut atelierelor?

— Da, da, foarte bine totul,—răspunse Marc Isacovici galant și simțindu-se ca în al șaptelea cer. Noi cu Leon Alexandrovici n'am putut să nu recunoaștem forța de muncă a lui Grigorii Matfeevici. Eram încîntați într'una, îl lăudam într'una.

„Oh-o!—se gîndi Leon Drei,—în mizerabilul ăsta e ceva din mine. E mai interesant, decît îl credeam... Cu puțință oare să devin eu amantul lui?... Dealtfel toate-s cu puțință. Dar poate că așa-i moda la bogătași? Eu de modă nu mă las. E și foarte interesant. Și, înșfîrșit, care-i deosebirea?... Că s'a înamorat de mine deodată un milionar? Se lărgește cîmpul de activitate. Am să chinuesc pe bărbați mai rău decît pe femeii... Interesant!... Se deschid noi orizonturi!...”

— Grigorii Matfeevici e un adevărat magician,—zise el, apropiindu-se de Perecopschii și întorcîndu-i spinarea, ca să poată fi cuprins de cătră acesta cu brațul;—noi cu Marc Isacovici—continuă el glumeț—ne gindeam să-i aducem o adresă de mulțumire.

„Bine m'a cuprins mizerabilul,—se gîndea el în același timp,—chiar pe mine m'a cuprins căldura. Ce dracu' face el cu spinarea mea? Tremurați acuma, bărbați! D'apoi am să-i dau eu stilceală acestui Mărcușor!”

Între acestea, după semnul lui Tetel, începură să alerge lucrători cu scaune pentru musafiri. Se așezară toți. Fu adusă o masă. Arhitectul întinse pe ea planul, și toți se plecară de-asupra lui, începură să-l examineze, parcă nu l-ar mai fi văzut niciodată. Lui Leon, cași la întâia dată, îi plăcu mult desenul frumos al clădirii, dar amănuntele nu le putu pricepe nici acuma. Și totul era anume în aceste detalii. Tocmai despre ele se și aprînsese discuția. Discutau: arhitectul, Nina Marcovna și Grigorii Matfeevici. Perecopschii, indiferent acum pentru toate depe lumea asta, netezea, neobservat de alții, genunchiul lui Leon Drei. Leon Drei se simți femeie și-i îndepărtă mina cu cochetărie. Perecopschii stăruia cu delicateță și, ca un sclav înamorat, îl privea în ochi. Leon Drei zîmbea șiret și arata ce dinți frumoși are.

Astfel nici n'au mai auzit despre ce discutau oamenii de afaceri, și se treziră numai cînd pe masă se arătă gustarea, adusă din automobil. Perecopschii, fixase deja întîlnirea și fredona, vorbea vesel... Iar Leon Drei primind întîlnirea și repezînd în gînd, că orizonturile i se lărgesc, se pregăti de mîncare.



Nările i se lărgeau... Se așezase între Ninocica și Perecopschii. Lumea îi aparținea lui..

La întoarcere, în automobil, dispozițiunea sufletească era următoarea: Ninocica, lăsînd pe Leon Drei să-i strîngă minua cît o vrea, declară cu ton hotărît, că fără Engleji uzina nu va fi pusă în mișcare, că în afacere trebuie angajați Engleji cu orice preț; că dacă Grigorii Matfeevici va continua să se împotrivescă planurilor ei, va găsi mijloc să se despartă de el. Rusia nu-l în stare încă, nici pedeparte, să se conducă singură, că Engleji au s'o pună pe picioare.

— Se înțelege, că Engleji,—confirmă Leon Drei cu convingere, strîngîndu-i tot mai pămăș degetele.

— Intregul personal al contuarului va fi englez,—continuu Ninocica, și adăugă cu gingășie:—aici ai să găsești tu adevărații profesori. Uzina cu timpul îți va aparține ție, sau companiei de acționari; dar partea cea mai mare de acțiuni va fi, se înțelege, a ta. De altfel cu timpul le vom chibzui noi toate astea amănunțit. Principalul—tu trebuie să studiezi fondul lucrului. Pentru asta îți dau timp de un an..

— Cît ești de mărinimoasă!—bombăni Leon Drei, sărutîndu-i mînușa, care mirosea tare a mosc.

— Eu nu-s mărinimoasă, sînt pur și simplu o egoistă, care iubește grozav pe băețelul ei. După nuntă, dragă, mergem în Anglia pe un an de zile. O să vizităm uzinele de-a-colo. Specialitatea uzinelor trebuie studiată în mod practic și la fața locului. Tu între acestea studiezi engleza serios și te întorci în Rusia adevărat englez, cu deprinderile lui, cu manierele lui.. Ai să devii de nerecunoscut..

— Tu prea mă strici,—abia găsi ce să zică Leon Drei. Eu totdeauna am visat despre Anglia, și iată că.. soarta îmi îndeplinește visul. Sînt, în adevăr, un om cu noroc. Apropo, Ninocica, de ce n'ai tu tablouri? Se poate să nu-ți placă pictura?

— Imi place, dragă, dar tu știi, cît de puțin timp liber am eu. Pentru a te ocupa cu de astea, trebuie timp.

— Și mie așa de mult îmi place pictura,—zise el mîhnit; —nu-ți poți închipui, cît sufăr eu fără tablouri. Iubesc arta. Parcă nu e o desfătare, să prinzi, uite, soarele ăsta, pe care îl vedem noi acuma, să-l aduci la tine în odaie și să-l atîrni pe pîrete? —începu s'o convingă el cu foc, repetînd vorbele lui Perecopschii.—Ce împodobește sărăcia vieții noastre? Ea, scumpa artă. Închipe-ți, fetița mea, cît trebuie să fie de plăcut într'o zi întunecoasă de iarnă, să vezi la tine, pe pîrete, vre-o primăvară? Nu mă îndoesc, că cu oarecare sfortare, poți încerca chiar căldura razelor soarelui depe acest tablou. Artă e în stare să ne renască..

— Copilul meu,—zise ea, zîbind de patosul lui, admirînd liniile curate ale frunții lui englezești, ochii lui albaștri; —am să-ți cumpăr tablouri. Învață, dezvoltă-te, dragul meu,

pregătește-te în deajuns, că să ocupi locul, care te așteaptă în viață.

— Ți mulțumesc, ți mulțumesc,—rosti alintîndu-se ștren-gărește Leon Drei, și se plecă asupra minilor ei. Dar multe tablouri ai să-mi cumperi? Vreau multe, multe, îmi place să am multe. Cumpără vre-o opt duzini, vre-o zece erni, vre-o cincisprezece furtuni pe marea.. Multe, multe tablouri,—repetă el, dînd ochii peste cap cu patimă.

Aruncă o privire repede în juru-i și, nezărind în stradă nici o primejdie pentru dînsul, atrase pe Ninocica iute și cu îndemnare, și o sărută cu o patimă irezistibilă în ceafa-l slă-bănoagă, asemănătoare cu a unui bărbat; nu uită să-i strîngă totodată și pieptul, știind că-i place asta foarte mult.

— Ce faci, Leon!—strigă ea cu ton ascuțit, jignită de a-ceastă grosolană dezmierdare în mijlocul străzii.

— Dispun de soarta ta,—rosti el cu patimă.—Nu-mi pasă niciodată și nu mi-i rușine. Te iubesc și-s gata s'o spun tu-turora.

— Tiran, tiran,—răspunse Ninocica cu îngăduință.

*(Sfârșitul în N-rul viitor).*

Semen Iușchevici



## Din poveste

---

In pădurea 'ntunecoasă, cu adâncuri mari de umbră,  
Intr'un fag cu frunza creață  
Care tremură de vînt, —  
Este-o scorbură bătrînă, mică, tainică și sumbră,  
Ce s'ascunde în verdeață  
Sus, departe de pămînt.

Țesătura de painjen cu scînteii de promoroacă  
Se întinde la intrare,  
Făurită de pitici..  
Toată scorbura bătrînă mușchiul umed o îmbracă  
Cu molatice covoare  
Ce lucesc de licurici.

Iar din mușchiu abia se vede și stăpînul nebunatic;  
El se scoală-acum alene  
Și s'apropie tiptil:  
Este-un elf bălai și gingaș, prinț al codrului sălbatic,  
Cu privirea pe subț gene  
Și cu zimbet de copil.

Dă grăbit painjeniișul și verdeața la o parte;  
Sprijinindu-se de-un flutur  
Lung se uită 'n luminiș,  
Iar în aer se ivește zîna albă de departe,  
Printre stele ce se scutur'  
Și-o sărută pe furiș.

Ea îl vede și-i zîmbește cu iubire și cu teamă.  
Iar cu mîna-i parfumată,  
Ca un palid trandafir,  
Rupe 'n treacăt cîte-o frunză ce s'adină de maramă.  
Tot mai albă se arată  
Printre raze de safir.

Cînd alunecă subt ramuri, cade-o ploaie de petale...  
Ard, în haina ei țesute,  
Boabe mari de mîrgărint...  
Impletite în cunună, strălucesc în părul moale,  
Printre stelele căzute,  
Romanițe de argint.

El așteaptă cu uimire și privirilor nu-și crede,  
Stă orbit, cu mica-i mînă  
Peste ochii zîmbitori..  
Mai aproape... mai aproape.. și de-odată nu se vede;  
Iar în scorbura bătrînă  
Ride viața pînă 'n zori.

Dimineața, cînd ea pleacă și de soare se ferește  
Printre iarba de matasă,  
Plin de dragostea dintăi,  
Micul elf, cu ochii galeși, lung în urma ei privește  
Și, zîmbînd, pe mușchiu se lasă  
Cu minuța căpătăi.

El visează... Visu-i leneș n'are nume, n'are țintă...  
Cu aripile ascunse  
Somnul vine pe furiș.  
Îl adoarme 'ncet cu 'ncetul un miros plîpînd de mîntă  
Și un freamăt lîn de frunze  
Ce se 'nalță din desiș.

Olga Vrabie



## Profesor Dr. Vasile Sion

Joi 8 Septembrie s'a săvârșit din viață la București prietenul și vechiul colaborator al revistei noastre, V. Sion.

Subt aspectul exterior modest, mic de talie, negricios, slab, subțirel și puțintel, V. Sion era o inteligență clară și vie, o energie și o putere de muncă neobișnuită, o tenacitate și corectitudine nebiruite, alături de modestie și sensibilitate feciorelnică.

Eșit dintr'o veche familie moldovenească sărăcită, cu multe greutăți a avut de luptat toată viața lui, și situațiile și demnitățile, la care a ajuns, și le-a datorit numai calităților și muncii sale neprihănite: dela nimeni n'a cerut niciodată nimic, nici chiar dreptul său. Și nu a ajuns să fie în situație de a da țării sale mai mult decât ar fi putut da, poate și din cauza excesivei lui modestii și sensibilități: fugea de reclamă deșartă, de solemnitate și de tranzații. Nu-l interesa situația lui personală, îl interesa munca în sine, utilitatea lui socială, și accepta situațiile cele mai modeste, pe care prin activitatea lui le transforma în demnități.

Student sărac la facultatea de medicină din București, după ce fusese la litere în Iași, își câștiga existența prin munca de extern și intern la spitale, apoi de aspirant, preparator și asistent la Institutul de Anatomie patologică și Bacteriologie din București. Prin muncă și studii ajunsese stîlpul instituției și, deși în publicațiile „Analele Institutului“ nu se întîlnește des numele lui, în realitate nu sînt acolo multe rînduri nemuncite de el.

Ajunsese, dacă nu cel mai bun anatom-patolog și bacteriolog din țară,—unul din puținii buni pe care îi aveam.

Generații de studenți medici au învățat microscopie, anatomie patologică și bacteriologie dela modestul student-preparator la lucrările practice conduse de el.

Dar studiile medicale asidui, munca de laborator, lucrările dela institut, nu epuizau întreaga lui putere de muncă și energie.

Găsea timp să se ocupe și de chestiunile sociale. Era membru în partidul social-democrat, colaborator la „Munca“ și în special la cea literară, redactată la Institut de colegul său, dr. C. Popescu-Azuga. Poate doctrinei democratice, căreia se închina, i se datorește faptul că studiile și munca lui ulterioară s'au îndreptat spre bolile mulțimii din țară: pelagra și bolile infecțioase.

După obținerea diplomei de doctor, a rămas încă mult timp în modesta situație de asistent la facultate, publicând lucrări însemnate de specialitate, ca târziu de tot pe baza lucrărilor să fie înaintat profesor de igienă la facultatea din Iași.

N'a stat mult în orașul nostru; în curînd a fost mutat la București, ca succesor la catedra fostului său profesor I. Felix. Cursurile lui universitare erau din cele mai frecventate de studenți pentru claritatea lor, pentru calitatea pe care o avea el, de a face asupra subiectelor celor mai aride sau banale o expunere care interesa, pentru că da studenților—pe lângă știința abstractă și frumoasă—aplicările ei la mediul nostru social, în special la cel rural.

În politică, ca profesor făcea parte din democrația stîngă care lupta pentru votul universal și împrăștierea țăranilor, cu tărie și intransigență.

Chemat în modestul post de subdirector al serviciului sanitar în 1907, prin muncă, pricepere, corectitudine și a impus autoritatea în așa măsură încît modestul post biurocratic l-a transformat într'o demnitate de stat.

Personalitatea lui puternică a dat un impuls nou și viu întregii organizații sanitare din țară. Subt el s'a făcut o nouă lege sanitară, care excludea politica electorală din interesele serviciului de stat și organiza pe noi baze întreaga întocmire sanitară. Îndrumările lui au întărit lupta contra bolilor sociale și autoritatea lui a obținut multe mijloace pentru combaterea lor.

Deși pasionat în politică, ca și în orice ramură de care se ocupa, a luptat din răspunerii în propriul său partid pentru



a goni influența rea a politicianilor asupra treburilor de stat în serviciul sanitar.

Venit Director General al Serviciului Sanitar în 1913, a continuat munca lui cu o și mai mare autoritate.

Inzestrarea și organizarea serviciului sanitar, multă-puțină cită am avut, în timpul nenorocirilor din războiul 1916 - 1919, în mare măsură lui se datoresc.

Tot lui i se datorește și descentralizarea serviciului sanitar, din 1918.

Vasile Sion moare tânăr, răpus de muncă încordată. Dela el ne rămâne o serie de lucrări științifice de specialitate, o altă serie de lucrări de popularizare și multe articole de publicistică și polemică, scrise clar, concis, în stil energetic și caustic.

Noi perdem în el un bun prietin, Revista noastră un apreciat colaborator, Universitatea un distins profesor, societatea un eminent higienist, corporația medicală un distins și respectat coleg, iar țara o minte clară, o muncă asiduă și rodnică, un democrat convins, un caracter și o personalitate puternică.

**Dr. P. Cazacu**

## Elegie Ruminească \*

Nu vreau să critic. Nici nu ar fi de vre-un folos. Acolo unde nimeni nu clădește, toată lumea dărimă ce face a rămas din alte vremuri. Și când critica ajunge să fie singura activitate, își pierde orice putere, orice răsunet. De aceia, repet, nu vreau să critic. Este numai un prea plin de revoltă și pe acela vreau să-l aștern aici.

Tot secretul psihologiei ruminești stă în împrejurarea că, dela 1840 încolo, am abdicat la Istoria noastră proprie, și am furat necetat din Istoria altora. Am lipit pe trupul nostru tot felul de etichete, și de atunci nu am mai putut respira, de atunci tot ce era dedesubt a început, puțin câte puțin, să se ofilească. Trecutul nostru, azi, nu mai poate vorbi, nu mai poate sfătui. A rămas în cărți și s'a stins de tot în suflete. Viața noastră e o viață formală împrumutată, artificială. Judecățile noastre de valoare sînt inconsistente și stranii. Aprecierea morală a lucrurilor și a oamenilor face desnădejdea bunului simț.

Imi este aproape rușine să înșir criteriile după care se acordă sau se retrage sentimentul de stimă, după care cineva e socotit serios sau nesianos, moral sau imoral, savant sau ignorant. Mecanismul mental al cetățeanului României-Mari imi reamintește pe acel al unui *coșmar*. Simțimentul precumpănitor pe care îl ai cînd visezi rău este o zăpăceală generală, o greutate dureroasă de a aprecia situația. Sute de vedenii se perindă, și numai după forma lor reușești a le judeca. Forma exterioară este singurul lucru după care ne construim apreciațiunile. Străinătatea, trinită fără socoteală peste morala noastră naturală, ne-a asfixiat puțința de a ne călăuzi după fond. Dacă se poate întrebuița o metaforă la modă, dectind cu noile legi fiscale, întreg creurul românesc funcționează conform unui sistem indicar, și orice evaluare se face după *semnele exterioare*.

De altfel aceasta este nu numai explicația dar și scuza anesteziei noastre morale și incoerenței politicii noastre sufletești. Sîntem amețiți încă și azi, de pe urma accidentului de acum 80 ani, cînd ni s'a fost interzis să ne mai dezvoltăm „selon notre propre génie”.

Dar, apăs, nu a fost decît un accident. Natura învinge în totdeauna. Dedesubtul formelor în aparență identice celor de aiurea, trăește anemic o realitate foarte diferită.

Dacă comparăm textul Constituțiunii noastre cu acel al unui

\* Deși propunerile concrete ale d-lui Suchlanu pot fi, după părerea noastră, discutabile,—publicăm cu plăcere acest frumos articol, în care aulorul pune citeva probleme din cele mai interesante (N. R.).



stat occidental, nu știm care e copia și care e modelul, atât de mult samănă între ele. Dar dacă privim mai cu luare aminte, vedem că țara românească are azi structura Franței din secolul al XVII-lea.

Nobilimea de pe vremea aceea își trăgea puterea din ascultarea locuitorilor diferitelor pământuri senioriale. În schimb vechile rațiuni care, în secolele precedente, mai justificau încă această supunere, dispăruseră toate. Feudul nu mai era decât un pretext de dominație și un izvor de putere economică și politică. Devenise un fel de *titlu la purtător*, pe baza cărui statul, în persoana Regelui, bonifica „Pal-rului” o serie de valori morale și materiale. Viața de curte și absenteismul sînt corolarele obligate ale unei asemenea situațiuni.

Astăzi găsim la noi același lucru. Clasa dominantă își valorifică în culisele parlamentului, în cabinetele miniștrilor, în consiliile de administrație, legătura feudală dintre circumscripția electorală și absenteismul modern. Deputatul nu locuiește de loc în județul său. Succedanatul trivial al vieții de curte din secolul al 17-lea îl avem în pletoara de oameni politici care mișună în toate ungherele capitalei. Aceasta e realitatea. În fața ei formulele juridice ale democratismului sînt fără putere.

Același lucru în celace privește evoluția dreptului penal. În statele apusene sancțiunile împotriva vechilor înfracțiuni și-au pierdut din importanța de altădată. Pe deoparte nu mai există bandiți decât într-o măsură foarte mică. Pe de altă parte, există curente generoase de opinie, care arată cum anumite crime pot avea un merit moral foarte înalt. Dimpotrivă, o nouă legislație consuetudinală la filnță. Capitalismul aduce un cod penal al său. În occident, cîntea ia o formă proprie. Acolo, sancțiunile cele mai severe, mult mai severe decât ocna, căci îmbracă haina oprobiului, al disprețului și al neîncrederii generale, sînt aplicate unor fapte ca acestea: *a nu răspunde la o scrisoare, a nu fi exact la o înfîlnire fixată, a nu spune da sau nu într-o chestiune, a nu avea o atitudine clară și precisă într-o afacere*, etc... Acestea sînt bazele moralității moderne, și solidaritatea actuală face ca sancțiunile să albe ca rezultat o lîngare echivalentă cu rufna, nu numai platonice, dar și economică a contravenientului. Noi însă, în ciuda asemănării aparente a instituțiunilor, rămînem încă la vechile categorii penale. *Corectitudinea*, aspectul cel nou al noțiunii de cinste, nu interesează pe nimeni.

Conflictul între mentalitatea funestă dela 48 și realitatea răz-bunătoare, se întîlnește la fiecare pas și alcătuiește leitmotivul duros al romanului acestei țări. Niciodată nu s'a încercat a se aduce reforme adap'tate acestei realități, călcate veșnic în picioare. Viața noastră a fost un fel de luptă acrobatică, o întrecere de viteză împrejurul chestiunii: Care partid va înfăptui *cel dintîiu* cutare reformă, pentru a o numi *reformă lui*. Titulatura partidului sau caracterul reformei erau, amîndouă, lucruri indiferente. Să ne gîndim numai la ultimul avatar al acestor procedee: reforma fiscală. Nicăieri ca la noi nu era mai ușoară introducerea de noi impozite. Nicăieri nu se găsea o margine de impozabilitate atât de mare. De asemenea, planul noii legislații era de o ușurătate copilărească. Ori unde te întorceai, găseai modeluri.

Insfirșit prestigiul unei aplicări unanime în celelalte țări, făcea ca dificultatea, deja redusă, să devie aproape inexistentă.

Dar nici adaptarea modelurilor la conjuncturile specifice românești nu necesită meditațiuni prea profunde. La întrebarea: ce anume ne

deosebește pe noi, din punct de vedere fiscal, de alte țări?—răspunsul venea dela sine: 1) Dat fiind că dările se plătesc în bani, trebuie să ținem samă de deosebirea de putere de cumpărare a monedei și 2) A doua deosebire fiscală între noi și ceilalți, lipsa totală de propagandă prealabilă în vederea introducerii unor asemenea impozite.

Pentru ambele aceste considerațiuni, politica de urmată era clară: în primul rînd *cote mai scăzute* decît acelea din legislațiile străine, în al doilea rînd *eșalonarea în timp* a reformei, și introducerea ei pe felii succesive.

Dar acestea erau considerațiuni de realitate națională. Altele sînt însă la noi mobilele politice. Bărbații de stat, ca și în secolul al 17-lea, urmăresc o glorie efimică, tradusă ulterior în avantajii economice și comodități morale. Autorul noilor impozite nu se putea împăca cu o glorie parțială. Ii trebuia una imediată și integrală. Pentru același motiv, a încercat să fie mai catolic decît papa și, de parte de a scădea cotele față de model; le-a ridicat în chip hiperbolic. Încercarea, din nefericire, reușește. Talentul urlaș al propunătorului legii, talent funest și răufăcător, face să treacă o măsură care ne ruinează. Și cuvîntul nu e prea tare.

Intr'adevăr a devenit un loc comun că impozitele nu se vor aplica. Fie sub forma unei abstențiuni unanime dela declarațiuni, fie sub forma a unei fraudări în stil mare, fie sub o a treia sau sub o a patra, națiunea rominească, în totalitatea ei, își va manifesta printr'un referendum tacit refuzul său. Dar nu aceasta este nenorocirea cea mare care justifică cuvîntul: ruină. Pericolul cel mare este *discreditarea în întregime a procedurii fiscale*. Se va crea cu siguranță în opinia publică credința că un impozit pe venit este cu neputință sub orice formă s'ar prezenta el. Inexistența personalului tehnic de percepție vine să adauge încă o șansă, la posibilitatea apariției unei astfel de credințe. De aceea spuneam că talentul ministrului nostru de finanțe ne ruinează. Tocmai într'un moment istoric unde printre singurele mijloace de scăpare figurează reforma fiscală, cineva vine și compromite irevocabil acest mijloc.

Nicolae Titulescu este o figură care va rămîne în galeria de tablouri istorice ale Romîniei cumîntite. El oferă trăsături de o adîncă semnificație filozofică. Este cel mai reprezentativ exemplar al Romîniei contemporane. Din relațiile mele personale cu el îmi amintesc cum am fost izbit regăsind principalele caracteristici naționale: neexactitatea la întîlniri fixate și o repulsiune aproape fizică pentru cuvintele: *da* și *nu*. În ciuda unor numeroase tirade, asupra înțelesului cărora nu putea exista vre-o îndolală, în momentul cînd i se cerea un răspuns definitiv și precis, răspundea, ca un ecou național: lăsați-mă să mă mai gîndesc. Afară de aceasta întîlnim la el întreagă, nevoia de glorie, a absenteistului electoral despre care vorbeam. Omul acesta intrupează în chipul cel mai strălucit mentalitatea secolului al 17-lea și păcatul strămoșesc din 1840, adică: imitarea necondiționată a unor istorii care nu ne aparțin.

O altă caracteristică a timpurilor prezente, care nu lipsește e-roul nostru, este următoarea: *tot romînul, dela Nistru pînă la Tisa, este azi economist*. Îmi amintesc de o propunere pitorescă a unui cunoscut al meu, care vroia să asanăm circulația monetară printr'o emisiune de hirtie pe care, în loc să stea scris: *lei*, să figureze cuvîntul: *Dotari*. În același ordine de idei, întreg discursul d-lui Stere, intrerupt de tirgul deputaților care se tocneau între ei și se



jucau în cronometrarea secundelor, nu a vrut să dovedească altceva decât că Nicolae Titulescu nu crede decât foarte rar că leul, de o bucată de vreme, a încetat de a mai fi al-pari cu monedele Apusului.

Dacă încercăm a da un portret de ansamblu al eroului momentului nostru istoric, vom spune:

Nicolae Titulescu poruncește mai mult decât vorbește, vorbește mai mult decât gîndește, gîndește să facă mai mult decât face. Este contemporan cu clasa dominantă din secolul al XVII-lea, și totdeauna moștenitorul pios al greșelii dela 1840. Este economist, este deținătorul unui mare și periculos talent într'o țară unde acesta din urmă constituie *suprema lex* a moralității publice; este, înfirșit, mandatarul sufletesc a 18 milioane de oameni. Iată pentruce Nicolae Titulescu este un rezumat, și este un simbol.

Acest tablou nu este propriu zis pejorativ. Un virtuos este un virtuos, bun sau rău după ambianța unde lucrează, și după aria pe care o cîntă. Într'o simfonie de oameni de stat veritabili, faptele Președintelui Gîndirii românești pot deveni adevărate binefaceri; și, nu trebuie să uităm că, lăsînd la o parte răul pe care ni l-a făcut, Nicolae Titulescu este un om cînstit, bun și generos.

De altfel, am spus-o cum am început. Nu critic. Descriu, și mă plîng. Apoi, ași vrea să adaug și eu cîteva vorbe și socotînți asupra nevoilor țării mele.

Avem puțința să ne ridicăm *repede* și strălucit. Dar aceasta depinde de săvîrșirea a două reforme prealabile, care, dacă nu se realizează, ridicarea nu va mai veni nici măcar încet.

În primul rînd, este vorba de funcționari. Atrag luarea aminte asupra unei absurdități de necrezut: este scuizabil, pînă la un punct, să menții în slujbă funcționari răi, dacă serviciul căruia sînt afectați este indispensabil. Dar să nu licențiezi funcționari răi cînd însăși funcțiunea pe care o îndeplinesc este inutilă, aceasta este o monstruozitate pe care nimic nu o justifică. E cazul armatei permanente. România, azi, oricare ar fi animozitățile dintre vecini, *nu trebuie să mai facă războiu*. Trebuie ca, la fel cu Englezii, cu Bulgarii, cu Irlandezii, să desființăm serviciul militar obligator. Nu este nevoie, cum vrea Rathenau, ca acesta să fie înlocuit cu un serviciu industrial coercitiv. Este de ajuns că atîtea brațe, în loc să sape tranșee fictive, să fie lăsate la o muncă adevărată. Cît despre obiecția că sîntem înconjurați de dușmani, nu este decât un sofism romantic. În primul rînd sînt sigur că, la fel cu Bulgarii, care și ei trăesc într'o ambianță belicoasă de popoare care își trag sufletul și care nu mai au nimic de pierdut,—exemplul nostru va fi contagios, în tot cazul respectat. Sînt convins că, atît la Bolșevici cît și la Unguri (nu mai vorbesc de Bulgari), nici-o propunere nu poate fi acceptată mai cu plăcere ca acela a unei păci reciproce îndelung asigurate. Dar să zicem că mă înșel. Atunci, în caz cînd sîntem atacați, mobilizarea și pregătirea vor avea loc în condițiunile cel puțin tot așa de proaste ca cele dela 1916 cînd am intrat în luptă. În plus, vom avea niște soldați care nu vor fi avut timpul să se desguste și să se revolte împotriva supunerii oarbe și prostestii din cazarmă, în hatîrul unei abstracțiuni înțelegibile. Trei ani de instrucțiune militară abrutizantă, departe de a dezvolta sentimentul de disciplină, îl tocește. Astăzi mai ales, cînd lupta după cîștig este, și cu drept cuvînt, atît de aprigă, nu trei ani, ci trei luni ajung, pentruca absurditatea unei ascultări fără motiv conceptibil să reiasă clar pentru cel mai prost și

cel mai servil dintre oameni. Dimpotrivă, chemarea sub drapel într'un moment cînd rațiunea serviciului cerut apare împede și proaspătă, va găsi atîtea entuziasmi cîte va dori.

Însfîrșit, să ne gîndim la avantajile fiscale ale suprimării uneia din cele mai apăsătoare sarcini bugetare. Făcînd abstracțiile de ce se fură, și socotînd numai banii necesari întreținerii contingentelor și cadrelor, ajungem la o cifră pe care cel mai bun impozit nu o poate înscrie în activul statului.

Firește, principiul odată admis, realizarea se poate face cu oarecare păstrare de tranziții, începînd, de pildă, cu un stagiu militar descrescînd succesiv, dela 6 luni la o lună (ca în Elveția). Dar acestea sînt probleme secundare. O întreită obligațiune: logică, morală și fiscală, într'un cuvînt patriotică, ne silește să procedăm la lichidarea acestui anachronism oneros.

Bineînțeles, desființarea tuturor instituțiilor militare nu înseamnă conservarea celor civile dovedite inutile; dar și aceasta este o chestiune secundară, în tot cazul mai puțin urgentă.

A doua reformă este cea constituțională. După cum spuneam mai sus, trebuie să ne inspirăm dela Franța, nu actuală, ci dela Franța lui Ludovic al XIV-lea pentru a găsi surorii sale mai mici: Romîniei-Mari, o formă juridică de stat. Și este așa de ușor! Nu avem decît să ne referim la ceiace pentru Regatul Regelui Soare a fost viitor; lucru foarte comod, căci Viitorul de atunci este deja Trecut acum.

Remediul stării de lucruri în instituțiile de stat de atunci a consistat în *înlocuirea conducătorilor, simpli reprezentanți ai unei circumscripții teritoriale, prin conducători care reprezintă interese colective de persoane*. Este burghezia pe deoparte, nobilimea, mare și mică, pe dealta, care au dat naștere acelor partide istorice și justificare ale Liberalilor, Conservatorilor și Reacționarilor.

Astăzi la noi partidele politice sînt, ca în Regatul dela 1600, o *juxtapunere de indivizi*, fără vre o altă carieră decît aceea de a fi *reprezentanții unor circumscripții teritoriale*. De aceea, trebuie ca Parlamentul nostru actual să fie înlocuit cu un altul, unde fiecare deputat să reprezinte *oameni*, iar nu *bucăți feudale de pămînt*.

Dar grupările de persoane din 1921 sînt mult mai complicate ca cele din 1600. În loc de trei pături suprapuse, găsim, la un nivel aproape egal, diviziuni nenumărate și aflătoare toate cam pe același plan orizontal. Este vorba de *profesiuni*. Acestea constituiesc unicul criteriu al grupărilor de oameni din ziua de azi. Altul nu este cu putință, cel puțin la noi.

În Franța sau în Anglia, atît Capitalul cît și Proletariatul sînt suficient de organizate pentru ca un Parlament compus din reprezentanții fiecăruia din ele să mai aibă o rațiune logică. La noi însă această coerență nu există. Nici nu avem propriu zis clase. Anarhie și clase sociale sînt două noțiuni incompatibile. Noi nu avem decît profesii. Un Parlament unde fiecare meserie, avocații, juriconsulții, chelnerii, inginerii, farmaciștii, birtășii, minerii, etc. să trimită un număr de reprezentanți anume fixat, este singura Adunare Națională compatibilă cu realitatea romînească.

De acest Sindicalism parlamentar se apropie Socialismul juridic al lui Duguit și al lui Menger. Aceste sisteme însă nu se pot aplica în țări înalțate. Acolo tradiția, atît burgheză cît și marxistă, este prea organic consolidată pentru a putea cu ușurință ceda unei constituțiuni pe baze așa de nouă; deaceia în Occident Radicalismul cade



în Reformism. În această chestiune, ca în toate, trebuie să ne referim nu la Franța de azi, ci la cea de ieri.

În celace privește recentele Parlamente Economice din Germania, cu care sindicalismul parlamentar ar avea cîteva puncte de contact, li se poate ușor explica eșecul printr'o împrejurare foarte simplă: *Coexistența, alături de ele, a Parlamentului propriu zis*. Condiția fundamentală pentruca un regim să dea roade este, în primul rînd, *suprimarea regimurilor antagoniste*. Este un lucru care se înțelege dela sine.

Revenind la ce spuneam, în România, ca și în Franța dela 1600, instituțiile lăsate de trecut nu mai sînt viabile. De altfel noi, dela 1840, nici nu mai avem Trecut. Aceasta aduce marele avantaj al unei situații, asemănătoare cu o *tabula rasa*, și puțința de a se merge *direct* acolo unde interesul național ne cheamă. În locul unui vot universal *teritorial*, care este venetic în țară și care agravează relele, nu avem dreptul să refuzăm instituirea unui vot *profesional*, nu mai puțin universal, și, în plus, curat rumînesc.

Desființarea funcționarilor armați și înființarea Parlamentului sindical sînt cele două reforme fundamentale pe care, subt o formă sinceră sau prefăcută, mai tirziu sau mai devreme, vom trebui să le primim.

Recunosc că asemenea idei vor găsi foarte puțin credit într'un public cu nivelul scăzut ca acel al nostru. Dar nu trebuie să uităm că împrejurările sînt ades mai tari decît mioopia oamenilor. Dacă situațiunea actuală nu este considerată *încă suficient* de dezastruoasă pentru a se pleca urechea către acei care, împotriva propriilor lor interese personale, ascultă numai de interesul general,—atunci avem datoria să implorăm zeli să ne aducă, cît mai repede, un dezastru atît de mare, încît chiar conducătorii noștri de azi să-l poată vedea.

Și, din fericire, sau din nenorocire, nu avem nevoie de zei. Deja Ruina și Revoluția bat la ușă.

## D. I. Suchianu

## Cronica teatrală

**Moartea Cleopatrei. — Nevestele domnului Pleșu. — Avarul. — Săptămîna luminată. — Chemarea codrului. — Bunbury.**

Stagiunea Teatrului Național s'a deschis cu o repetiție generală „parlisană” la care direcția a cerut invitațiilor „frac și rochie de seară”. În vremea noastră de democrație și sărăcie, aristocratismul d-lui Eftimiu ar părea cam deplasat chiar dacă s'ar pune în slujba unei cauze mai bune ca *Moartea Cleopatrei*.

D. Mihail Pașcanu, autorul „narațiunii dramatice” care a avut onoarea de-a deschide stagiunea Teatrului Național, a spus c'a studiat toate izvoarele veritabile asupra faimoasei regine egiptene, dar că n'a citit nici una din prea numeroasele drame și tragedii ce s'au ocupat cu viața și moartea ei. După ce am ascultat *Moartea Cleopatrei*, ne-am convins că așa este; mai mult chiar: că, dacă ar fi citit *Antoniu și Cleopatra* a colegului d-sale Shakespeare, nu s'ar mai fi încumetat să atace același subiect.

Pe cit de mult dovedește *Moartea Cleopatrei* cunoștințele istorice ale d-lui Pașcanu, pe atita învederează și diletantismul chemării d-sale teatrale. Dacă construcția actului întâiu prezintă oarecare interes, dacă atmosfera aceluiași act e într'adevăr istorică și dacă cetera scrisorilor lui Cezar în actul al treilea e bine găsită, tot restul e așa de șubred că se distramă fără urme.

Mal întâiu această „narațiune dramatică” nu e dramatică, ci e cel mult un curs dialogat de istorie, făcut de un pedagog neiscusit. Căci un pedagog bun ar fi avut grijă, adresîndu-se unui auditor atât de eterogen cum e un public de teatru, să explice înainte de toate cine sînt persoanele despre care vorbește, să le situeze; altfel spectatorul privește uluit cum se agită pe scenă niște actori îmbrăcați în costume foarte pestrițe, cu nume foarte stranii, fără nici o țintă. Ca să ne intereseze un om, trebuie să-l cunoaștem mai întâiu, să fie apropiat de sufletul nostru. D. Pașcanu presupune în *Moartea Cleopatrei* că toți am consultat, ca și d-sa, izvoarele istorice înainte de a merge la teatru.

Apoi, ca să fie dramatică, narațiunea ar trebui să fie pretextul unui conflict, oricît de subțirel, între două pasiuni sau tendințe o-



puse, din care să țighească emoția dramatică. În *Moartea Cleopatrei* mijesc doar începuturi de conflicte fără nici o cauzalitate între ele, pierzându-se îndată în amănunte istorice mai mult sau mai puțin interesante. D. Pașcanu nu ne lămurește nici măcar asupra relațiilor sentimentale dintre principalele personaje. Iubește Cleopatra pe Antoniu sau nu-l iubește? În primul act complotează contra lui, în al doilea îl iubește, în al treilea cucerește pe Octavian, în al patrulea îl urăște și se sinucide. Un zigzag sufletesc al unei fanteze.

Dar „narațiunea” aceasta nu e nici barem narațiune. Adevărata narațiune ar fi o înlănțuire logică a unor întâmplări, chiar dispartate în aparență, în vederea unui desnodământ logic. *Moartea Cleopatrei* e o înșirare de momente istorice în ordine cronologică desigur, lipsite însă de orice legătură internă, din care pricină face impresia unui film fără explicații între diversele tablouri.

Nefiind dramă propriu zisă și nici povestire scenică, lucrarea d-lui Pașcanu nu poate fi interesantă decît ca un document istoric scris cu avînt de diletant.

Ajuns la concluzia aceasta, și se impune fără să vrei întrebarea: Oare, dacă d. Pașcanu, după ce a studiat numeroasele izvoare istorice, s'ar fi întimplat să cetească *Antoniu și Cleopatra*, ar mai fi scris *Moartea Cleopatrei*? Dacă ar fi văzut că a nimerit un subiect pe care marele Will l-a scris fără atîtea cunoștințe istorice, ar fi cutezat oare să-și mai încerce norocul cu ispititoarea Cleopatra?... Fiindcă avem o părere prea bună despre d. Pașcanu, răspundem fără șovăire în negativ și regretăm că nenorocul i-a scos în cale plictisitoarele tratate de istorie antică în loc de încîntătoarea tragedie shakespeariană care l-ar fi oprit cu siguranță de-a face o încercare dramatică mai dinainte condamnată.

Și totuși, pentru asemenea încercare s'au cheltuit atîtea energii și nu mai puțin bani la Teatrul Național! Pictorul Cornescu a lucrat trei decoruri frumos stilizate și o sumedenie de costume; zeci de artiști au muncit săptămîni de-a rîndul—zadarnic. Cu atîta trudă n'ar fi fost oare mai cuminte să se fi montat *Antoniu și Cleopatra*?

Între Shakespeare și d. Pașcanu cred că și d. Eftimiu preferă pe cel dintău...

\*

*Nevestele domnului Pleșu* nu s'a bucurat de sollicitudinea direcției, dar a cucerit sufragiile publicului.

Printre autorii noștri dramatici de azi, puținii, d. Caton Theodorian și-a dobîndit un fotoliu. Conștiințioasă și minuțioasă uneori pînă la scrupulozitate, opera d-sale se impune de îndată ce o privești cu seriozitatea cuvenită. Nici unul din scriitorii noștri de teatru nu are darul d-lui Theodorian de-a închea o atmosferă specifică prin citeva replici. Oamenii d-sale trăesc cu intensitate în vorbele și faptele lor, deosebindu-se flecare prin anume linii caracteristice personale. Poate că nu disprețuește meșteșugul construcției, dar nici nu aleargă după lovituri, trucuri sau sforări scenice. E un naturalist în formă, cu o pronunțată înclinare spre sentimentalism romantic în fond. Astfel în toate operele d-sale dramatice nu interesează atîta subiectul, cit dezvoltarea lui și în deosebi arta reliefării personajilor, o artă mișgăloasă, susținută, neșovăitoare. De aceia piesele d-lui Theo-

dorian nu-ți rămîn în amintire ca povestiri de evenimente, ci ca galerii de oameni care ți-au devenit bune cunoștințe.

Tot așa și *Nevestele domnului Pleșu*. Subiectul și toată acțiunea, chiar micile epizoade sînt în funcțiunea personajilor principale care, până în cele din urmă, se sapă adînc în sufletul și mințea spectatorului.

Cu toate digresionile de situații din actul al doilea și mai puțin în al treilea, *Nevestele domnului Pleșu* rămîne o comedie de caracter, un gen atît de rar și cu atît mai de preț în literatura dramatică modernă.

Pleșu, eroul comediei, e din familia lui Amos Bujorescu. Deși se asemănă însă în aparență, deosebirea dintre dinșii e fundamentală. Amos, cu toată înfățișarea-i comică, e un tip de pură dramă; Pleșu în schimb e un personaj prin excelență comic, chiar în clipele cu aparență dramatică. Amos e un idealist naiv în viață ca și în iubire; Pleșu e un sensual încorijibil în iubire și un burghez chibzuit în viață.

Pleșu a fost însurat de trei ori și a avut atîtea aventuri amoroase care l-au costat o bună parte din averea moștenită. Cînd simte că o nouă însurătoare l-ar lăsa calic, se deșteaptă într'însul burghezul și, cu ajutorul întîmplării, încearcă să-și apere avutul. E de ajuns însă ca iubirea, chiar sub niște forme puțin atrăgătoare, să-l ispitească și senzualismul își reclamă stăpînirea imperios. Sfirșitul: a patra însurătoare. S'a corijat Pleșu? Nu. Eroii de comedie adevărată nu se corijează niciodată. Desnodămîntul e temporar. Harpagon rămîne avar și după ce se lasă cortina la sfirșitul actului al cincilea.

A patra nevastă e Marina care, subț masca unui ideal burghez, ascunde o perversiune organică. Fată cu oarecare carte și cu sentimente morale elastice, din tovarășe de chefuri a ajuns bufetieră la tribunal, stringînd bani și rivnind să se mărite. Alegerea ei a căzut însă asupra unui vlăstar de boer scăpătat pe care îl întreține, dar care nu vrea să se „înjoasească” însurîndu-se cu o femeie de teapa Marinei. Cînd toate sforțările ei rămîn sterile, femeia se mulțumește și cu Pleșu. Astfel își izbîndește visul măritișului grație elasticității conținutului ei pasional. Comicul acestui caracter clădit din același contrast dintre fond și formă, e poate și mai interesant fiindcă reese dintr'o atingere mai pronunțată cu două personaje deodată. Marina la început face dragoste cu Stolnici și comerț cu Pleșu, și sfirșește măritîndu se cu Pleșu și lichidînd pe Stolnici.

Acest Stolnici, deși desenat în linii mai sobre, trăește mai puțin înăuntru și mai mult înafară. Comicul lui, drept urmare, trece prin primejdii burlești și deci e de calitate mai efțină. Poza înlocuește și caută să acopere goliciunea și sîricăciunea sufletească. Tipul e evident și văzut și expresiv. Interesant și indispensabil devine însă numai pentru că alcătuește veriga de unire între Pleșu și Marina.

Autorul a introdus, cu mult tact, și nu *raisonneur* în *Nevestele domnului Pleșu*: un băețandru pripășit în casa Marinei, prea deștept și simpatic, dar nu prea original...

Din elementele acestea d. Caton Theodorian a clădit apoi o comedie plină de sevă. Așezînd personajile în atmosfera și mediul lor, situațiile comice au venit singure și împreună cu ele efectele. În *Nevestele domnului Pleșu* nu se vor găsi, firește, glume culese și ajustate din reviste umoristice ca în șubredele comedii de o zi ale d-lui Adolf de Hertz. Nu efținele cuvinte de duh însămuă umorul într'o comedie, ci constituția intimă a caracterelor.



Păcat că *Nevestele domnului Pleșu* n'au avut, barem pentru roirile de căpetenie, interpreții trebuincioși...

\*

Poetul Mihail Săulescu, mort pe front, a publicat odinioară un act pe care acum l-a reprezentat Teatrul Național : *Săptămîna luminată*. Acțiunea de un dramatism brutal era îndulcită de un suflu de poezie. Desnodămîntul—o mamă își zugrumă feciorul muribund—veenea ca o fatalitate. Pentru trebuințele scenice, poezia actului a fost suprimată la reprezentație. A rămas o schiță dramatică realistă, terifiantă. Teatralicește a ciștigat poate, dar și-a pierdut din savoarea literară. Săulescu, în deosebi în *Săptămîna luminată*, a fost influențat de eterismul dramatic al lui Maeterlinck. Pe scenă nici urmă. În loc să se ateneze sfîrșitul, s'a făcut tot ce s'a putut spre a-l pune în evidență, spre a-l sublinia cruzimea. Regizorul n'a înțeles pe poet... Totuși gestul de-a fi jucat *Săptămîna luminată* merită recunoștință. E întâia aducere aminte serioasă de un poet care nu trebuie uitat...

\*

*Avarul* e Brezeanu și numai Brezeanu. În fața spectatorului nu joacă un actor, ci trăește, suferă un om. Omul e maniac, păcătos, antipatic, odios, dar e om. Harpagon e o sinteză, ca orice caracter-tip, și deaceia numai artiștii mari izbutesc să-l dea viața intensă care-l umanizează. Nefiind un avar oarecare, ci avarul, adică toți avarii la un loc, Harpagon întrunește frînturi de viață din mai mulți oameni. Molière a încărcat în spinarea eroului său toate trăsăturile care caracterizează pe toți avarii. Artistul, dacă vrea să-l interpreteze acvea, trebuie să adauge dela sine un suflet care să amalgameze într'o unitate vie amănuntele viei ce alcătuiesc tipul. Valoarea interpretării lui Brezeanu tocmai aceasta o alcătuiește : Harpagon al său e o unitate ; nici un gest, nici o mișcare, nici o intonație nu cade alături. Harpagon pare la Brezeanu creația unui naturalist, atît e de viu. N'are poze teatrale, nici izbucniri caricaturiale. Brezeanu trăește în Harpagon și deci suferă. Pentru Harpagon întîmplarea cu lădița și proiectele de însurătoare sînt lucruri serioase, aproape tragice. Brezeanu nu face greșeala de a juca la suprafață ; la dînsul toate au repercusiuni sufletești. Chiar falimosul monolog, care ar putea părea prea grotesc, la Brezeanu capătă o însemnătate zguduitoare, aproape ca monologul lui Hamlet. Brezeanu nu caută efecte teatrale și deaceia impresia interpretării sale e convîrșitoare. Rizii de o slăbiciune omenească, dar compătimestii pe omul născut sau devenit victima ei. Asemenea efecte nu se obțin în teatru decît atunci cînd un actor mare joacă un rol mare. Harpagon al lui Brezeanu e o mindrie a teatrului românesc.

\*

„Compania dramatică Bulandra” s'a dovedit a fi pînă azi cea mai serioasă înghebare teatrală particulară. Conduasă cu pricepere, satisfăcînd gustul publicului, dar încercînd pe ici-colo și să-l ridice, întrunînd

elemente actoricești consacrate și căutînd să consacre noi talente, compania joacă un rol foarte onorabil în mișcarea noastră teatrală.

Dupăce ani de zile s'a ferit ca de foc de pieșele rominești, în stagiunea trecută a îndrăznit să joace *Cocoșul negru* și *Păiajenul*, iar acum a deschis porțile teatrului cu *Chemarea Codrului*.

„Povestea vitejească” a lui George Diamandy merita cinstea aceasta. Din moștenirea literară a unui scriitor dirz și cerebral, *Chemarea Codrului* e singura operă izvorită dintr'un avînt sufletesc și menită să-l supravețuiască. Nu e o dramă după calapodul obișnuit, dar e o lucrare plină de viață. Poezia, culoarea, pasiunea predomină ca în orice plămăuire romantică.

Pe scena Teatrului Regina Maria „povestea” a avut o înfățișare cam familiară. A cam lipsit aerul și vitejia. În schimb a fost întimitate..

\*

*Bunbury*, „comedie trivială pentru oameni serioși de Oscar Wilde”, e o armătură de farsă îmbrăcată într'o haină de paradoxuri spirituale. O șarjă împotriva societății bune engleze, dealtfel ca toate piesele faimosului autor. Umorel e nordic cu scripîri meridionale. Nordismul cade în sarcina actorilor, meredionismul în a spectatorilor. Actorii însă au rămas bucureșteni, încît *Bunbury* a suferit o localizare. Totuși publicul a petrecut și doar uneori a rămas uluit.

L. Rebreanu

Septembre, 1921



## CRONICA VESELĂ

# La vânătoare

*D-lui Basile Chefneux*

### Pastel Prozaic

Sus, pe dealuri, Toamna pure  
Miriști galbene 'n lumină,  
Arături ca de cărbune  
Și mohoare de rugină.

Rînduri-rînduri, spre cîmpie  
Se perindă nori de plumb  
Peste larga simetrie  
De coline cu porumb.

Iar cînd soarele străbate,  
Luminînd peisagiul vast  
De dreptunghiuri colorate  
Într-un limpede contrast,

Saltă 'n valuri jucăușe  
Și foșnește lung în soare,  
Cu mătăasă la pănușe,  
Mămăliga viitoare..

Un iepure

Scurt, mohorul a foșnit...  
Și spre neagra arătură,  
Intr-o clipă s'a ivit  
Un măgar miniatură!

Din căpiță sare pleavă.  
Sar gunoaie dintr-un snop.  
Pușca scoate fum pe-o țeavă  
Și pocnește ca un dop...

A căzut... ba nu! Din goană,  
Mic, elastic și urgent,  
Lîng' o tufă de simziană  
A făcut un compliment.

Spre porumb acum s'abate...  
Un scaete zăpăcit  
Il întreabă:—Ce e, frate?  
— Sînt teribil de grăbit!...

Alungat ca de furtună,  
Cu picioare de lăcustă,  
Se destinde și s'adună  
Peste-o miriște îngustă...

Ca o minge se prăvale,  
Se coboară și se sue  
Prin hîrtoapele din vale,—  
Uite 'l—nu e, uite 'l—nu e!...

. . . . .



Liniştea coboară iarăş  
Peste ţarinile moarte...  
— L-ai scăpat! zice-un tovarăş.  
— Mi a sărit cam de departe.

### La amiaz

Din văzduh abia s'aude  
Țipăt jalnic de prigorii...  
Cu ciubote mari și ude,  
Stau la masă vînătorii.

Toți cu pușca lîngă geantă,  
Guralivi și orășeni,  
Pun o pată discordantă  
Pe căpița de strujeni.

Și e frig, și toți îngheață...  
Și din cînd în cînd nu strică,  
Începînd de dimineață,  
Cite-un «gît» de *săcărică*..

— Intr-o toamnă, zice unul,  
La un capăt de răzor  
M'am oprit să scot tutunul...  
Cînd, de jos, de la picior,

Fără veste văd că-mi sare  
Un șoldan cit un vișel,  
Și stîrnește 'n goana mare  
Alți vre-o șapte după el!

Trag cu ploaie în grămadă,  
Fără să țintesc de loc...  
Cine s'aștepta să-mi cadă  
Patru iepuri dintr-un foc!...»

— Astea sînt invenții pure..  
Mie mi s'a întîmplat,  
La o goană 'ntr-o pădure,  
Un mister adevărat.

Nici nu m'așezasem bine,  
Stam cu pușca subsuoară...  
Cînd de-odată lingă mine  
Se oprește-o căprioară.

Stă și-ascultă, imobilă...  
Eu atunci—mă știți cum sînt—  
M'a cuprins un fel de milă:  
Am ochit... și-am tras în vînt.

Cînd văzu că 'ncărcătura  
Trece fără s'o atingă,  
Ea și-a 'ntins la pușcă gura  
Și-a 'nceput, așa,—s'o lingă...»

— I'auzi colo, ce curaj, mă!  
Asta și-a 'ntrecut părechea!  
...Buruenile din preajmă  
Trag și ele cu urechea.

Un măcieș de două șchioape  
Zice 'n taină unui spin:  
— Dumneata ești mai aproape...  
Ia 'l de mîneacă puțin!»



La întoarcere

Vântul curge spre cîmpie  
Transparent și uniform.  
Toate ierburile 'nvie,  
Toate țarinile dorm.

Ici și colo se ridică  
Cîte-un nour alb de praf..  
Străjuind șoseaua mică  
Stîlpii rari de telegraf,—

Tot mai singuri, ceafă 'n ceafă,  
Suluri vinete de fum  
Lungi ca gituri de girafă,—  
Inșirați pe lîngă drum,

Spre orașul plin de turlle  
Stau privind c'un aer timp..  
Și de-odată 'ncep să urle  
Că-i apucă noaptea 'n cîmp !

G. Topîrceanu

## Scrisori din Paris

### Teatrul de anul acesta

Am arătat mai demult, într'o altă cronică, că la Paris nu exista mai înainte un teatru artistic sau unul pentru intelectuali. Scenele boulevardiere, obiect de bursă pentru traficanți sau „Comedia Franceză“, tribună oratorică pentru patriotarzi senili, nu putea să satisfacă gustul nimănui. Pe urmă, evoluția bruscă a teatrului în ultimii ani lăsase demult înapoi vechile clișee. Era totuși de mirat că la Paris, de unde pornesc toate revoluțiile gustului, nu se putuse infiripa o mișcare în pusul timpului.

V am vorbit de revoluția lui Copeau dela Vieux-Colombier : *simplificarea* elementului tehnic, a decorurilor în special ; *literarizarea* textului prin îndepărtarea artificilor scenice ori actoricești ; *decabotinizarea* actorului, care trebuie să îmbrace psihologia personajului, nu să caute a o degaja pe a sa. Într'o sală mică, cu puține mijloace, J. Copeau a reușit să realizeze aproape toate aceste deziiderate. Sforțările sale ating eroismul. Energia și dragostea sa cins-tită de artă s'a îndirjit înloc să se dezoleze în contactul cu piedicile materiale.

Anul acesta însă, repertoriul ce ne-a fost prezentat a rămas mult mai puțin variat. S'a evidențiat oarecum în alegerea pieselor un fel de *spirit de sistem* care strică libertății artistice. Piesele prezentate au arătat o lacună comună : cerebralitatea lor, intelectualismul exclusiv al concepției lor. Dela „Mort de Sparte“ a lui Jean Schlumberger, de o puritate clasică, la „la Dauphine“ a lui François Porcher, până la „Le pauvre sous l'escalier“ a lui Henry Ghéon, elementul afectiv, pasional e absent. Toate piesele sînt compuse din cap. Nimic primitiv, spontan, nimic sălbatic care să țighească din inconștientul profund omenesc al sufletului. Din contra, aranjamentul și gustul lui Copeau sînt rafinate, cîntărite. Luciditatea sa perfect inteligentă omoară printr'un spirit de critică prea ascuțită tocmai ceia ce e mai real în ființa omenescă : deșanțările și dezarmonille. Ori perfecțiunea ofensează. Și atunci te obligă s'o negi : singura scuză a perfecțiunii e că nu există.

Așa se explică predilecția sa pentru repertoriul clasic, pe care ce e drept l-a reținut cu o vervă și o vioiciune neîntrecută. Ni s'a



promis un an întreg montarea unui repertoriu rusesc și a unuia nordic. Mai în urmă Copeau a declarat elevilor săi că reușește mult mai slab în acest gen decât în celelalte.

Nu știu totuși dacă această reacțiune de intelectualism nu e necesară față de sentimentalismul „à bon marché” a nemuritorului—nemuritor în sensul că nu înțelege că se impune să dispară—domn Bataille. Și pe urmă cineva nu poate excela decât într'un singur gen, care e rezultatul sincer al concepției și mentalității sale. Celace însă trebuie de reproșat lui Copeau, e că chiar în limitele gustului său pentru raționalismul teatral, ar fi putut totuși selecta câteceva și din repertoriile străine. Oricât de complet, de universal ar fi mediul francez, de multe ori el îți lasă nostalgia romantică a altor locuri și altor feluri de a pricepe viața. În afară de „La nuit des rois” a lui Shakespeare, care a căpătat probabil cea mai formidabilă montare și interpretare din câte a avut vre-odată, teatrul străin n'a fost reprezentat în repertorii. De ce nu Tchekow, Bernard Shaw, O. Wilde, Strindberg? Probabil că explicația o găsim în același unilateralitate a criteriului după care se selectează programul.

Insistând mai mult asupra vieții afective ca și asupra celeilalte insuficiențe, adică utilizarea programului străin, *Gemier*, care a condus o excelentă companie în elegantul și poate prea modernul teatru—vorblm de arhitectură—„Comédie Montaigne”, a reușit să fundeze a doua mare școală de artă teatrală modernă.

Elev al lui Antoine, păstrând îndrăzneala maestrului minus gustul său pentru un naturalism prea accentuat, inspirându-se și dela Copeau în simplitatea oarecum insolentă a mijloacelor scenice, Gemier e astăzi o puternică personalitate în actualul curent al teatrului modern. După ce-a încercat infructuoase realizări, montări fastuoase în genul lui Reinhard, anul trecut la „Cirque d'hiver”; după ce s'a dezgustat de bogăția seacă a efectelor de decor montind în adevăr miraculos „La bataille” a lui Claude Farère,—a găsit drumul artei adevărate, pe cărări mult mai modeste, pe aceleași pe care por-nise și Copeau. Cu deosebirea însă că gustul său, deși mai variat, mai eclectic, — într'o singură sesiune un Shakespeare, un Bernard Shaw, un Lenormand,—e mai puțin sever, mai puțin critic, înfine mai puțin pur ca al emulului său. Celace a fost însă în adevăr remarcabil a fost redarea într'o atmosferă perfect bulgărească a lui „Le héros et le soldat” al lui Bernard Shaw. Toate nuanțele marelui scriitor englez au fost înțelese: Concepția de viață, umorul și caustic și sentimental, tehnica specială.

Montarea lui „Le Simoun” de Lenormand, un tânăr autor plin de promisiuni, cu toată extravaganța sa voită, a arătat ce variată e gama lui Gemier. Liber de orice spirit de sistemă, el nu riscă să cadă în rețete de școală, nici în atmosfera de biserică literară—celiace la „Vieux-Colombier”, cum am arătat, începe să se simtă.

Dezorientat, fără energie și fără dar, vechiul teatru de „L'oeuvre”, care pe vremuri a avut utilul rol să stimuleze gustul pentru literatura de peste hotare, printre piese originale de mina a doua, a avut anul acesta mina fericită când a jucat „Le cocu magnifique” al unui tânăr flamand Cromelinck. Piesa aceasta a făcut senzație. Ca la orice lucru nou și de valoare, au fost două tabere: una care vedea în ea revelația unui geniu, alta ceva mai ruginită, care ne atrăgea atenția că avem de a face cu un nebun ori cu un cinic lubric. Autorul, necunoscut până atunci, a pus lumea pe gânduri. Oricare

ar fi exagerările, piesa menționată are multe din calitățile artei adevărate: O farsă veselă și burlescă păstrind tradiția secolilor galanți, alăturată de un symbolism concentrat, pe alocuri trist, totdeauna însă foarte omenesc. Majoritatea criticilor au comis o greșală de perspectivă estetică: au judecat după categoria realismului, declarând că piesa e trasă de păr, acolo unde autorul înțelegea să indice doar un simbol reprezentativ și prin urmare exagerat. În ce privește reproșurile filistine ale acelor care s'au scandalizat de imoralitatea ei, e bine de reamintit că spre caracterizarea epocii, „Madame Bovary” a fost judecată de o curte cu juri și că ediția ei critică păstrează, ca un trofeu de sfidare față de prostia mediocră din toate timpurile, textul acelor dezbateri.

În afară de acest accident, bunăvoința d-lui Lugne Poë ne-a dat repetate masacre de ale lui Ibsen și diverse piese incolor. Pe celelalte scene vaudevilluri și reviste pentru burghezimea franceză și capitaliștii anglo-saxoni, veșnic doritori de digestii ușoare și de senzații excitante în același timp. Teatru care vine să s'îrșească congestia cerebrală a unei mese copioase și pentru care se găsesc destui negustori care să satisfacă alți negustori: un fel de teatru în familie.

Despre curentele critice și estetice în literatură, în care personalitățile unui Ch. Peguy, Ch. Maurras ori Bergson sînt dominante, într'o viitoare cronică.

Mihai Ralea



## Recenzii

**I. I. Mironescu, Oameni și Vremuri**, Edit. „Viața Românească”, 1921, Iași, Prețul 10 lei.

Deși mediul în care se desfășoară aceste schițe și povestiri nu e totdeauna acel dela țară și unele din ele au drept cadru cazarma sau spitalul, eroii lor sînt îndeobște țărani.

Inezisrat cu un simț remarcabil de observație și de pătrundere a sufletelor, într'un stil în care dialogul, totdeauna natural și viu, alternează cu portrete sau descrieri însuflețite, d. Mironescu povestește întâmplări sau momente, uneori trisile altorii vesele, în care unele aspecte din firea țaranului: dorul de sat, apriga pornire împotriva nelegiuirilor celor de sus, dragostea aprinsă și pățimașă, credința supersilițioasă sau vesella zgomotoasă, izvorînd dintr'un prîsos de forță,—sînt redade cu mult adevăr și cu o reală vigoare.

Trei bucăți au în privința aceasta o deosebită semnificație: „Sandu Hurmuzel”, „Irimia Honcu” și „În drum spre Branîștea”.

Cea dintău e o lungă și adevărată nuvelă prin numărul și viața personajelor ca și prin puternicul ei dramatism. Dragostea naivă, primitivă și cam brutală a lui Sandu cu Maranda Profirii; scena despărțirii în care flăcăul, chemat la oaste, mușcă pe față de sin și o pune să jure credință în fața icoanei, pe piroștrii, pe topor, pe piatră; acea a plecării, în care flăcăii sînt strinși la crișma lui Marin; diferite episoade, cu traiul chinuit al lui Sandu la cazarmă; persecuțiile pe care le suferă dela sergentul Rostopască, răzbunarea acestuia din gelozie, sau scena în care părinții lui Sandu își văd feciorul pornind spre Galata,—sînt zugrăvite cu o adevărată putere emotivă. Nu mai puțin vie, patetică și reușită din punct de vedere psihologic, e scena în care Sandu, de santinelă, obosit după o lungă veghe, așipește visîndu-și satul, casa, iubita, pe cînd dușmanul lui, Rostopască, stă la pîndă și izbuțește să-i fure arma. Sergentul, fecior de crișmar din Branîștea, cu vorba lui muntenească invațată în cazarmă, cu mentalitatea lui cazonă, cu răutatea și lipsa lui de suflet, trăește și e un produs caracteristic din lumea lipitorilor satului și din acea a gradelor inferioare.

„Eremia Honcu” nu e o nuvelă, ci mai degrabă o succesiune de vii tablouri. Fostul primar cu statura lui de uriaș, biruind pe loji voinicii la trîntă și clădind totdeauna stogul pe vremea cositului, jucînd și chiuînd de Arminden la poalele Măgurei, după ce a băut și a mîncat din plin, sau puzîndu-și noaptea calii la păscut în poiana Nucului, unde ucide lupii cu toporul, e o figură pitorească cu dimensiuni epice, în evocarea căruia autorul rivalizează uneori cu neuitatul Calistrat Hogeaș. Aceste imagini ale Tazlăului de odinioară sînt însuflețite de un sentiment cald al naturii, care dă viață pîrăului care vine de prin jghiaburile de slîncă pe unde se scaldă urșii, munților care-și înalță în albastru crestele negre, codrilor deși cu suflarea lor floroasă.

O altă latură din talentul variat al autorului, umorul sănătos și robust, esă mai ales la iveală în frumoasa schiță „In drum spre Branște”.

Dialogul între medicinistul care se întoarce acasă și moș Gavril Fleandură e plin de vervă și de o minunată naturalitate. Moșneagul căruia îi place să îndrume vrute și nevrute cu îndoiala lui în ceiace privește succesele medicinistului („Să trăești, murgule, să pași tarbă verde; îi isprăvi, cînd m'oiu popi eu”), ca și în puterea științei, cu credința lui „că trinu', tomobila și tîlfonu' au cite un sfichiu din coada dracului” și că ciolanele de morți, dacă nu sînt bune pentru găsirea comorilor, au în ele ceva necurat, cu teama lui superstîtîoasă care-l face să caute nădejdea și scăparea la părintele Pafnutie dela schit, — e un tip care trăește și pe care-l întilnești în satele noastre.

Dacă în aceste povestiri, ca și în aceia în care e zugrăvit blindul și creștinescul chip al căprarului Căramidă, sau în toate în care e vorba de țărani, deși autorul nu intervine direct, el totuși simte cu eroii săi, se bucură sau compătimește cu ei, învăluindu-i într'o atmosferă de simpatie — nu e tot așa cînd personajele apar în clasei de sus.

Boerul Tache din „Vechilul”, larg în burtă de fratul bun pe care-l duce, încercînd să seducă pe Tudora cea cuminte a lui Pavel Burcă, după ce nenorocise alte fete din sat, e o brută senzuală; cucoana proprietarului din „Furtună Veteranul” ca și mai toți ofițerii care asistă la balala țaranilor răsculași, sînt de o cruzime rece; Toto Sandopol, ju-nele ofițer plasat prin intervenția logodnicet sale Mimi la serviciul de autofracțiune, petrecînd cu ofițerii de întendență, refuzînd să transporte răniții și năpustindu se asupra unor bleji milițieni, e o creatură respingătoare.

Deși nu sînt lipsite de însușiri, schițele în care apar aceste personaje nu sînt la înălțimea celorlalte.

Naturalitatea, obiectivitatea, umorul, simpatia înțelegătoare, care fac de obicei farmecul viu al celor mai multe din povestirile sale, nu le întilnim în aceiași măsură îndată ce autorul încearcă să descrie figuri care nu au nimic comun cu țărănimea sau sînt străine de ea. Produsele civilizației urbane nu deșteaptă de obicei în sufletul său rural decît indignarea, revolta și ura. Străvechi sentimente, de același natură cu acele ce clocolesc în pieptul lui Furtună Veteranul sau al lui Pavel Burcă îl fac atunci să forjeze pe alocuri trăsăturile personajelor sau, simplificînd realitatea, s'o vadă numai sub o anumită lumină.

Prefer acestui scriitor moralist, amar și sombru, pe povestitorul rustic, duos sau glumeț care, asemeni medicinistului din „In drum, spre Branștea”, e cuprins „de un dor nestăpînit de oament, de locuri, de izvoare, de pădurile de brad”.

Aici e adevăratul izvor de inspirație al d-lui Mironescu, căci prin simțul lui de observație și printr'ug dar nelăgăduit de a crea viața, autorul lui Sandu Hurmuzel și al lui Irimia Honcu e din familia unui Hogaș, Spiridon Popescu sau Soveja, scriitorii cu temperamente deosebite, dar în a căror operă, ca și în cea a lui Creangă, trăesc cîteva din trăsăturile neschimbabile ale țărănimii moldovenești.

OCTAV BOTEZ

**Pan. Halippa**, *Flori de ptrloagă*, Edit. „Viața Romînească”, 1921, Iași, Prețul 8 lei.

Deși și-a făcut studiile la Universitatea eșană, cunoscutul luptător pentru dezrobirea Basarabiei a rămas totuși Moldovanul rugînt dela Nîstru, ridicîndu-se și dezvoltîndu-se potrivit nevoilor suferinței ale necăjitului norod, rupt de un veac din trupul romînismului. Deși



adăpat la literatura noastră nouă, deși de timpuriu familiarizat cu marea literatură rusă, Pantelimon Halippa nu porcede nici dela Eminescu nici dela Coșbuc, nici dela Pușkin, nici dela Lermontov. Poetul *Flo-riilor de pîrloagă* e un produs deosebit al obședului Basarabil. El se ridică pe propriile-i mijloace, în armonie cu începuturile de cultură ale Moldovenilor de peste Prut și cu nevoile lor sufletești. El este pentru Basarabia celace au fost pentru Moldova și Muntenia poezii renașterii noastre dinainte de Eminescu.

Cîntind nevoile, durerile și aspirațiile Moldovenilor subjugai, culegerea aceasta de poezii are o deosebită importanță. Pantelimon Halippa, care a tipărit alina vreme pentru frații săi gazeta de deșteptare *Cuvînt Moldovenesc*, trebuie să fte cunoscut și în această țară simpatică a activității sale.

*Viața Românească* își face o datorie aducînd în dar cetitorilor acest mănunchi de flori uscate de cîmp.

MIHAIL SADOVEANU

**Dr. Gîorge Pascu, Istoria Literaturii și Limbii romîne din secolul XVI, București, „Cartea Romînească”, 1921, 217 pagini.**

În decursul timpului de 36 de ani, de cînd a apărut cea dintîiu Istorie a limbii și literaturii romîne, acea a lui A. Densușianu (1885), s'au făcut multe încercări de a se scrie una exactă și bogată în informații. După cartea lui I. Nădejde (1886), a urmat „Introducerea în Istoria limbii și literaturii romîne” de A. Philippide, care conține bibliografia limbii și literaturii romîne până la 1888. De atunci, au scris Istoria literare Rudow, Gaster (în Gröber's Grundriss der romanischen Philologie), Șăineanu (Istoria Filologiei), Iorga (6 volume), Alexici, Pop și O. Densușianu. Afară de acestea, asupra literaturii romîne s'au făcut și monografiile separate și lucrări de total, ca „Bibliografia romînească veche” de I. Bîanu și Nerva Hodoș. Pe unii i-au atras mai mult faptele istorice și critica estetică, pe alții amănuntele biografice și bibliografice.

Pe foarte pușini i-a atras și cercetarea limbii din monumentele literare vechi, pentru istoria căreia numai acele monumente au importanță. Din acest punct de vedere, înainte cărții d-lui Pascu, numai „Introducerea” de A. Philippide a căutat să stabilească fenomenele limbii, proprii fiecărui veac, printr'un paralelism între istoria literară și cea a limbii.

D. Pascu ne dă o parte a cursului său de literatură, sec. XVI. Textele din acest secol sînt: religioase, literatură populară și acte private. Dinire ele numai pușine sînt tipărite (cărțile lui Coresi, Palia dela Orăștie, etc.), restul fiind manuscrise. Toate textele religioase (afară de Palia dela Orăștie) și cele populare sînt copii de pe traduceri din slavonește.

Introducerea (p. 9-29) cuprînde în scurt următoarele chestiuni: 1) Se constată acte diplomatice din sec. XV scrise în romînește, care nu s'au găsit. 2) Între 1400-1450 cînd se vor fi tradus la noi primele cărți bisericești, apar și la vecinii noștri (Unguri, Poloni, Croași), primele monumente în limba națională. 3) Datarea manuscriselor (fără dată) din sec. XVI, se poate face după scrisoare și după hîrtia de scris. 4) Cele mai vechi tipăriri slavone în România sînt cele trei cărți ale lui Macarie (1508-1512). Ele apar chiar timpuriu față de primele tipăriri din Serbia (1552) și Rusia (1564). 5) Tipografia în țările romîne în sec. XVI sînt la: Brașov, Sibiu, Alba Iulia (Belgrad), Sas-Sebeș și Orăștie. 6) Alfabetul chirilic, împrumutat dela Bulgari, între sec. XII-XIV, s'a introdus odată cu cultura slavă. Focare de cultură slavă au fost mănăstirile. 7) Probabil că Romîni să fi scris înainte cu alfabe-

tul latin. Cultura latină n'a încetat la noi; avem: a) corespondențe în latinește, b) peceși latinești și c) prin propaganda catolică. 8) Reforma: prin Sașii luterani și Ungurii calvini, a ajutat dezvoltarea culturii.

Carlea d-lui Pascu e împărțită după textele care prezintă sau nu rotacismul, în: *Texte rotacizante*: Codicele Voroneșan, Psaltirea Hurmuzaki, Psaltirea Voroneșană, Psaltirea Șcheiană, un text juridic și patru scisori. b) *Un text mixt*: Codex Sturdzanu: 1) Textele popii Grigorie și 2) Texte anonime. c) *Texte nerotacizante*: 1) Manuscrite: Fragment din epistolele Sf. Paul, Leviticul din Belgrad, Molitvelnic, Biblia ante 1559? (care nu s'a găsit), Codicele Teodorescu, Documente și însemnări dela Pelru Schiopul și 37 de documente. 2) Tipărituri: Catehismul Luteran (1544, din care nu s'a aflat nici un exemplar), Tipăriturile lui Coresi (6 cărți românești, una slavo-romină și 11 slavonești, aflate până acum), Palia dela Orăștie (1532), Psaltirea slavo-romină (1588), Tatăl nostru (1593) și Evanghelia slavo-romină dela Pellersburg.

Celace ne prezintă nou lucrarea d-lui Pascu, este rezolvirea rotacismului, discutat întâia oară de Hasdeu la 1879 (Cuvente din Bătrâni, II, pg. 9 sqq.) și de atunci de Sbiera, Iorga, Byhan, Weigand, Bărbulescu, Procopovici, Pușcartiu, Gălușcă, Densușianu și Condrea.

Rotacismul (prefecerea lui *n* intervocalic în *r*), prezintă două faze; 1) vocală nazală + *r* + vocală simplă, 2) vocală simplă + *r* + vocală simplă. Aceste două uzuri sînt la cele mai multe cuvinte rotacizate, afară de cele care au în etymon *é + n + voc*, care prezintă trei faze: 1) înainte de 1400: *é nazal + r + voc. simplă*: benre, menre; 2) după 1400: *i nazal + r + voc. simplă*: binre, minre; 3) pe la 1450: *i simplu + r + voc. simplă*: bire, mire (vezi „Indreptări“ p. 207).

Prin urmare faza nr a rotacismului fiind mai veche ca faza r, acolo unde vom găsi amîndouă fazele, avem copia unui text mai vechiu, în care copiatorul introduce și faza r proprie timpului său.

Bazat pe aceste două considerații, s'au putut face deosebiriile dintre uzul textului și acel al copiatorului și de aici deducerea dacă manuscrisul este sau nu o copie, depe un text mai vechiu.

La fiecare text se face critica lui, arătîndu-se omisiunile de litere și chiar de mai multe cuvinte, scrierea copiștilor și particularitățile paleografice. La studierea limbii, se dau particularitățile fonetice, morfologice, sintactice și lexice ale fiecărui text.

Concluziile cărții d-lui Pascu în privința limbii sînt: se deosebesc trei regiuni diferite după limba din texte: 1) Regiunea dela nord de Carpați, cu două dialecte: a) la nord de Mureș, b) la sud de Mureș, 2) Regiunea dela sud de Carpați și 3) Regiunea dela est de Carpați.

Textele mai importante din sec. XVI sînt cele religioase. Cultura romină a plecat din două centre: unul nord-vestic (Maramureș), altul sud-vestic (Banatul).

Argumentările d-lui Pascu sînt drepte și d-sa a adus o reală contribuție la Istoria literaturii noastre. Lucrarea concepută după un plan cu totul original, este de mare valoare, avînd înlinse izvoare de informații. În ea se află condensate toate știrile noastre privitoare la subiect și va fi, credem, un puternic îmbold pentru cercetarea textelor rămase în manuscrit, dînd naștere la numeroase lucrări nouă.

## I. ȘIADBEI

**Georges Batault, Le problème juif, Plon Nourrit editon, 1921, Paris.**

E una din cele mai serioase contribuții la cunoașterea problemei evreești în multiplele sale aspecte: antropologice, sociale, culturale. Autorul posedă în afară de o bogată serie de cunoștințe variate, un simț fin de a-



naliză și de dialectică, o sforțare către imparțialitate care, chiar dacă nu izbutește, îți dă încredere dela primele pagini.

Cu toate acestea cartea nu e operă de știință. În primul rând îi lipsește metoda. Mulțimea de fapte adunată nu e concludentă prin ea însăși. Faptele menționate *ilustrează*, exemplifică mai mult tema propusă decît o *demonstrează*. Aceasta înseamnă că autorul nu și-a făcut o părere din cercetarea inductivă a faptelor, ci că a aplicat una preconcepută obligînd realitatea să intre în cadrul ei.

Tema principală a autorului e că izolarea, prapastia care se deschide între Evrei și celelalte națiuni e datorită particularității pe care o prezintă religia judaică: *exclusivismul*. Un singur popor e ales de Iehova, acela al lui Israel. El singur e curat și el singur merită favoarea zeului. Grecii și Romanii aveau o toleranță deplină în ce privește cultul. La Roma cași la Atena, zeii naționali erau glorificați alături de zeii celorlalte popoare. Aceasta e concepția păgînismului. În fața lui profetismul judaic, care anunță venirea unui singur profet, care va salva un singur popor, e tocmai antipodul acestei mentalități. În imperiul roman, în epoca anterioară creștinismului, — și autorul se bazează pe texte și surse destul de serioase, — Evreii duceau o viață destul de bună. Cu toate acestea, neavînd nevoie să se aperse de vre-o persecuție oarecare, ei prezentau un exclusivism grandoman, eliminînd din sinul lor orice element străin. *Astfel după autor, Evreii n'au fost închiși în „ghetto”, ci s'au închis ei înșiși.*

Cînd din sinul religiei judaice s'a desprins o nouă sectă, creștinismul, care a păstrat toată intoleranța religiei din care se desprinsese, atunci s'a opus unui exclusivism, alt exclusivism. De aici persecuțiile și luptele seculare între cele două tabere. Dacă în locul mentalității creștine, intolerantă și ea cași cea judaică, am fi avut mai departe mentalitatea păgînă, chestiunea evreiască poate nici n'ar fi existat. Mai tirziu, din nevoia de apărare, Evreii constituiesc elementul de revoltă, de spirit progresist, în sinul tuturor popoarelor. Renăscînd mentalitatea vechilor profeti, ei se transformă într'un popor de profeti și revoltați, aruncînd peste tot sămînța unor noi speranțe.

Concomitent cu acest rol ei acaparează și marea finanță, astfel că azi li vedem deținînd cei doi poli ai societății contemporane: *plutocrația și socialismul*. Plecînd dela o origină comună, aceste două forme au reușit să se înțeleagă de multe ori. Din ele a eșit mentalitatea puritană, anglo-saxonă, „la Wilson”, mentalitate dualistă, ipocrită care sub aspecte dezinteresate și idealiste urmărește scopuri practice foarte clare.

Acolo unde însă se vede perfect atitudinea pornită a autorului e cînd înclină a găsi că soluțiunea problemei evreiești e în sionism. Se știe că sionismul e o formă de naționalism șovinist judaic. *Ori, lucru curios, toți antisemiții sînt sioniști.* Aceasta din nevoia de a se debarasa prin o soluție neputincioasă, de elementul evreesc autochton. Naționalismul vrea stricta delimitare a hotarelor; el vrea țara fiecăruia numai pentru el; el se îndărătnicește într'un principiu de teritorialitate strictă. Deaceia antisemiții sînt sioniști. Și în privința aceasta se vede că autorul nu face știință pură.

În ce ne privește argumentația autorului care susține că aversiunea antisemită a popoarelor e datorită exclusivismului judaic ni se pare simplistă. În sociologie cauzele sînt mult mai greu de desprins decît de ex. în științele exacte. Aici nu e vorba numai de *acțiuni*, ci și de *reacțiuni*. Cauza se transformă în efect și efectul în cauză, astfel că rezultă o fuziune greu de analizat. A zice că Evreii au fost persecutați fiindcă s'au izolat, că s'au închis ei singuri în ghetto e tot atît de adevărat, cel puțin, cași a zice că s'au izolat fiindcă au fost persecutați. Nu se poate ști de unde a pornit atitudinea exclusivistă. Și la urma urmei nici nu e util pentru o constatare imparțială care nu are nevoie să impute responsabilități și incriminări de a cunoaște acest lucru. În plus chestiunea pusă așa ni se pare oțioasă.

Ceiace e în adevăr interesant și ceea ce prezintă poate nodul gordian al problemei antisemite e chestiunea de a ști pentru ce mentalitatea monoteistă, exclusivistă, profetistă a apărut în special, sub forma ei cea mai desăvîrșită în sinul poporului evreu.

Explicația e tot de natură religioasă și, după mine, cum voiu arăta-o mai târziu într-o lucrare specială, stă în faptul că din cauza migrațiilor continue (datorite naturii solului, cuceririlor, etc.), Evreii nu au putut avea ca celelalte popoare mai mulți zei teritoriali, *clanici*. Din această cauză ei au fost siliți de timpuriu să adopte un zeu *tribal, național*. Ori acest zeu trebuia să fie o contopire abstractă a tuturor particularităților clanice, să prezinte o generalizare a atributelor, pe care nu putea să le reprezinte multiplicitatea zeilor de clan, fatal legați de condiții specifice de teritoriu.

Datorit migrațiilor, deci lipsei de fixitate, Evreii n'au avut ca celelalte popoare o mulțime de zei regionalști, teritoriali, ci un rezumat religios al tuturor, cum trebuia să fie zeul unui popor vagabond. La alte popoare, unitatea societății consta din legătura cu solul, din instituții politice, juridice etc. La Evrei, singura coeziune posibilă, stătea în legătura comună subț același zeu.

Odată formată această mentalitate, procesul de acțiune și reacțiune semnalat mai sus explică restul; adică formațiunea spiritului de revoltă, a capitalismului (așa de bine explicată de Sombart) cași a puritanismului, astfel că problema responsabilității nu se poate pune în sarcina nimănui, decât doar a fatalității istorice.

MIHAI RALEA

**Edmond Picard**, *Les Constantes du Droit* (Institutes juridiques modernes). Biblioteca de Filozofie științifică dirijată de dr. G. le Bon Paris, Em. Flammarion editor 1921, 1 vol. de 274 pag..

Bătrînul profesor belgian publică sub titlul de mai sus o nouă carte de filozofie juridică care e complectarea și rectificarea vestitei sale opere „Le droit pur”, apărută în 1899. Amîndouă lucrările se adresează nu numai studenților cărora le pune la îndămină un curs perfecționat de Enciclopedia *Droitului*, curs care din nefericire nu se predă la Facultățile noastre, dar tuturor juriștilor și legiștilor cărora într'un stil plinesc le prezintă generalitățile abstracte și permanente ale științei juridice, marile adevăruri statice, constante Dreptului, fără de care cineva nu se poate orienta în labirintul jurisprudențelor și legilor. Oamenii de drept sînt în general foarte puțin cunoscători ai tehnicei și filozofiei juridice; ei se mulțumesc de ordinar cu *Dreptul pozitiv și empiric*. Toțiș tehnica și filozofia juridică sînt foarte importante pentru claritatea Dreptului și pentru aplicația lui practică.

Cartea e împărțită în 12 părți (12 mari fresce ale Dreptului) și se ocupă cu originea (Etiologia), esența (ontologia) și scopul (Teleologia) Dreptului. După definiția sa Dreptul e o forță socială ale cărei elemente originare sînt în stare potențială în Natură cel puțin în Natura omului (Etiologie); forță care se concretizează înăuntrul colectivităților omenești în raporturi de disponibilități variabile — a unui subiect asupra unui obiect, — raporturi a căror existență și exercițiu sînt protejate printr'o constrîngere guvernamentală (ontologie); și care are ca scop avantajile generale și individuale rezultînd din această Disciplină (Teleologie). Pentru a explica origina primară sursa inițială a Dreptului, s'au format până în prezent 6 școli filozofice. Unii au susținut că Dreptul e produsul unei voințe libere, arbitrar, fie divine (școala teistă), fie umane, unilaterală (școala autocratică) sau bilaterală (șc. dr. contractual — Rousseau). Alții susțin că Dreptul există în Natură; cel puțin în natura umană, că el face parte din legile omii, sau cel puțin e o necesitate înăscută a omului în societate. Din această categorie fac parte școlile: raționalistă (Kant), istorică (Savigny) și pozitivistă (Comte).

Ed. Picard înființează o școală nouă, a 7-a, care sa zăină întru cîtva cu cele două din urmă și pe care o denumește *homînism*. După această concepție, Dreptul e latent în om (consumențial), înainte de a



fi în orice altă instituție juridică exterioară, el e în om sub formă de gândire clară sau confuză și în esență, de aceea de ex. căsătoria, proprietatea, contractul sînt practicate instinctiv chiar de primitivi, înainte ca vre-un legislator sau jurisconsult să-l fi descoperit, prescris sau descris elementele juridice.

Care e conținutul Dreptului? E un amestec de dreptate (justi) și nedreptate (injusti). Imperfecția e o stare naturală a Dreptului pozitiv. Care e scopul său? O mai bună stare socială (justiția). Dar în ce constă justiția? Cuvînt cauciuic. Diverse școli: 1) Teismul, în politică leocrația (organizație avînd ca scop dominant Divinitatea); 2) Oligoismul, politică oligarhia (organizație socială avînd ca scop dominant monarhul sau căpelenile, sau aristocrații, castele, clasele, capitaliștii etc. Egoismul covîrșește aci altruismul); 3) Domoismul, în politică Democrația în care organizația e pentru toți și care se manifestă sub următoarele varietăți: a) Etatismul (comunismul, școala autoritară) în care indivizii sînt aserviți Statului pentru motivul că numai astfel s'ar putea ajunge la cea mai bună stare posibilă pentru un număr cît mai mare de indivizi; b) Individualismul (școala libertară), contrarul celei dinlău. (Bogatul nu are nevoie decît de libertate pentru a crește, în timp ce cu aceeași libertate săracul e oprimat. Ex. marile fiare, tigrii, leii, etc., el sînt totuși pentru el înșiși, nimic pentru colectivitate); c) Eclecticismul (școala medii). E doctrina unui echilibru între reglementație și libertate, conciliația celor două tendințe opuse: spontaneitate și solidaritate—libertate și fraternitate; d) ultima doctrină a justului, cea mai modernă, e colectivismul care se rezumă în acești termeni: Fiecăruia după nevoile sale (vitale), de la fiecare după facultățile sale (productive) — prin sforțările tuturor, — și prin sforțările fiecărui (Te-  
*tragrama justului*).

Dreptul e în general un slab reformator. El nu domină societatea, ci o exprimă. Scopul rațional al unei legislații nu e reformarea moravurilor, ci să le consolideze, să le dea stabilitate, o țintă mai clară și mai netă (Vezi în această privință interesanta carte a lui J. Cruet, *La vie du Droit et L'Impuissance des Lois*, pe care am recenzat-o în 1916 în această revistă). Efectul principal al Dreptului e însă de a fi pacificator, disciplinator. În starea istorică actuală a sufletului omenesc și a Naturii, binele social nu poate fi cucerit în limitele posibilului, fără oarecare datorii impuse prin constrîngere socială (datorii juridice). Prin ameliorarea moravurilor însă dacă omenirea va progresa, aceste datorii se vor împlini iar constrîngerea se va imbiînzii (Dreptul penal lucrează la propria sa distrugere).

Aceasta permite să presupunem că într-o zi toate datorii se vor îndeplini fără constrîngere, prin singura forță a conștiinței, că morala va resorbi Dreptul și că auto-întateea va dispărea. Aceasta e Anarhia concepută în sens ideal.

M. NEORU

**Charles Costre**, *Production industrielle et justice sociale en Amérique*, Paris, 1921.

D. Bouglé, profesorul sorbonian, cu preocupări serioase și așezate, conduce la Paris o bibliotecă de informațiune socială. Problemele nouă, puse de războiu, sau chestiunile, care au luat o formă deosebită, își reclamă în Franța soluțiuni definitive.

Spiritul veșnic precipitat al unei rase care iubește iluziunea efortului, precum și un „Etatism” atît de acut încît înăbușă inițiativa particulară, mențin sub formă de criză situațiunile dificile prin compromisiuri efemere. Chestiunea uvrieră a cunoscut întăiu o puternică agitațiune printr'un lung șir de greve; apoi a fost sufocată prin presiunea guvernamentală la care s'a alăturat solidaritatea publicului, întreținută

abil cu ameninșarea Germaniei. Dacă Franța dă astăzi spectacolul învinsului al... „păcii sociale”, secretul se găsește în această convingere surdă a războiului care comandă încă disciplina militară. Pe deasupra, nu trebuie uitat nici faptul că partidul socialist, fragmentat în ultimele congrese, cași organizațiile sindicale, își macină puterile în nesfârșitele lor lupte interne, acaparate de cel mai burghez politicianism.

Deși au izbulit să-și asigure salarii suficiente, uvrierii francezi n'au câștigat nimic în emancipare și nici n'au reușit să-și organizeze un echilibru just și permanent în raporturile lor cu patronii.

Lucrarea d-lui Cestre, aducând o bogată și amănunțită informațiune, face opiniei franceze interesate un larg serviciu. În ultimele călătorii făcute în America, autorul a cunoscut de aproape viața intensă și umană din imensele industrii. El a simțit acel ritm uriaș de înprospătare, din al cărui entuziasm se hrănesc o seamă de patroni liberali, și a înțeles conștiința uvrieră de peste ocean, cu tendința ei susținută și măsurată. A revenit în Franța adept hotărât al sistemului Taylor, pe care îl reclamă pentru industria de aici, cu modificările de detaliu pe care spiritul local al lucrătorului le îndică. În America, a putut admira cele două elemente psihologice, care determină marea operă de reovare: spiritul de întreprindere și credința în aplicarea științei la activitatea umană. De aici, a rezultat în continentul transoceanic o profundă reorganizare a industriei pe baza unor riguroase investigațiuni științifice și a unei largi solidarități sociale. Sistemul Taylor, a cărui aplicare devine din ce în ce mai generală, reclamă o amănunțită cercetare științifică și un arsenal întreg de date și statistici. Ultimele nevoi uvriere, afirmate energic de lucrătorii americani și înțelese larg de patronii lor, au antrenat „umanizarea industriei” și „democratizarea” ei sub conducerea competență a celor mai autorizați profesori universitari.

D. Cestre distinge în această vastă dezvoltare a industriei americane trei „cupluri” de „principii conjugate”, unificate printr'un cuplu de „forțe armonizante”: 1) Primul cuplu: „umanitate și rendement” înseamnă dezvoltarea intensă a capacității de producțiune a lucrătorului, care obține în schimb liberarea de munca mecanică și un spor al salariului. 2) „Individualism și socialism”, adică conservarea resursurilor individualiste de acțiune, mărginite prin interesul colectiv. 3) Al treilea cuplu „mecanism și vitalism” împacă această perfecționare mecanică pe care o cere sistemul Taylor cu salvarea facultăților umane, al căror progres devine necesar. 4) În sfârșit, pe deasupra tuturor ultimul cuplu: „rațiune științifică și voință idealistă”.

Noua organizare științifică a fabricii a introdus două elemente de importanță remarcabilă: biroul personalului și biroul de studii. Cel dintâiu, condus cel mai adesea, de un fost sociolog universitar, versat în chestiunile uvriere și cunoscând complicațiunile tehnice ale fabricii, se ocupă, în special, cu redijarea unor „fișe” personale, unde se indică cu rigoare și amănunte producțiunea și progresele realizate de fiecare lucrător. Acestea constituie baza salariului regularizat astfel științific în conformitate cu conștiința profesională, cu zelul și cu talentul individual. Înconjurat cu această atență sollicitudine, lucrătorul poate să-și aleagă specialitatea cea mai potrivită aptitudinilor sale, iar direcțiunea poate efectua o utilă selecționare. Se pot ușor imagina dimensiunile considerabile pe care le capătă un asemenea birou într'o fabrică ce adăpostește zeci de mii de lucrători.

Aceste rezultate sînt ușurate și completate prin oficiul biroului de studii, organ esențial al sistemului Taylor. Aici, se stabilesc cu o precizie matematică, timpul necesar pentru realizarea unei operațiuni și mișcările cele mai simple și mai sigure care o compun. Cronometrele indică astfel timpul cel mai scurt în care operațiunea se poate efectua (p) și timpul mijlociu (m). Formula  $t = p + \frac{m-p}{2}$  dă timpul tip pe care direcțiunea îl ia ca bază de calcul al salariului după ce



se consideră coeficienți speciali pentru întârzieri eventuale, oboseală, etc.. Astfel s'a putut obține, în America, posibilitatea pentru lucrător de a-și adăuga salariul printr'o muncă serioasă și onestă și siguranța pentru fabrică de a nu fi frustrată. Principiul dublu al variațiunii salariului, care poate crește simțitor odată cu producțiunea individuală și care se diminuează cu ea, este o justă valorificare a ambițiunii lucrătorului.

Supraveghetorii experimentați, recrutați printre cei mai buni uvrieri, stau continuu în contact cu lucrătorii și alcătuiesc tablourile și graficele pe care direcțiunea le reclamă. Meloda aceasta a dat cele mai bune rezultate ajungând adesea la o triplare a producțiunii și a salariului.

Un larg și amănunțit capitol se ocupă de umanizarea industriei. John Rockefeller junior, proprietar fericit al imenselor mine din staturile bogate ale nordului american, fu apucat subit de o înfinită generozitate față de lucrătorii săi, care în timpul unor mari greve își afirmă violent drepturile lor. Acaparată mai înainte de interesul personal, bogatul proprietar dela Colorado Fuel and Iron Co. simți apoi remușcări creștine. Vestitul profesor sociolog și fost ministru canadian Makenzie Ring este angajat să elaboreze un regim care să dea vastelor întreprinderi miniere o bază de adevărată justiție socială. Ceiace se numi mai târziu „Rockefeller plan” deveni în America un model de reformă industrială. Astfel din gluma imprudentă a unui patron milos și prea bogat, cresc obligațiuni formidabile pentru marile companii: instalațiuni moderne și ingenioase care asigură lucrătorilor condițiuni serioase de confort și igienă; supravegherea riguroasă și serviciile gratuite ale unui medic; măsurile speciale pentru prevenirea accidentelor; crearea de școli și biblioteci pentru instruirea lucrătorilor, sau de frumoase parcuri și cimpuri de sport pentru recrearea lor, în sfârșit construcțiunea sistematică a locuințelor uvriere, unde se ține mai ales soma de gustul viitorilor locatari.

Americanii n'au uitat nici aceea grijă minuțioasă în selecționarea lucrătorilor, care, prin examene speciale, sint împărșiți după aptitudini și stimulați și recompensați continuu prin concursuri și premii.

Ultima îmbunătățire americană constă în interesarea finanțieră efectivă a lucrătorilor la progresul fabricii. Ea s'a realizat, sub diverse nume, prin atribuirea unui număr de acțiuni chiar lucrătorilor care sint preferiți și beneficiază de facilități de plată. Ideia aceasta este principiul important al noului proiect de organizare a companiilor de căi ferate franceze și paternitatea ei în Franța este reclamată de noul raportor al bugetului.

Însfârșit, acolo unde s'a crezut că progresul industriei se poate desăvârși odată cu conștiința lucrătorului, unde situațiunea acestuia se îmbunătățește și se emancipează zilnic prin concursul chiar al patronilor, s'a cunoscut și secretul (pe care spre exemplu țara noastră îl ignorează) păcii în industrie. Două sisteme diferite tind spre „democratizarea” industriei prin înțelegerea complexă dintre patron și lucrători în virtutea unei constituțiuni a fabricii, elaborată de direcțiune și delegați uvrieri sau pe baza unui regulament general adoptat de patroni și de un sindicat de lucrători. Primul se chiamă regimul constituțional la uzină, celălalt, regimul constituțional prin sindicat. Descrierea lor și a diverselor subîmpărșiri ar fi lungă și complicată. Ea este însă de un interes remarcabil pentru specialiști. Celălalt celălaltii loțuși rămân impresionați de succesul metodei americane, care, oricare i-ar fi aplicațiunea, a înțeles totdeauna că pentru aplanarea reală a conflictelor dintre lucrători și patroni, autoritatea unilaterală sau intervențiunea statului sint tot alt de nefaste. Peste tot, s'au instituit instanțe de judecată în care ambele părți au voci egale și unde arbitru și reprezentantul publicului sint agreeați de fiecare. Cel mai des această jurisdicțiune specială are trei grade, iar ultimul cuvânt aparține unui arbitru de meserie plătit de ambele părți.

America, cea mai recentă stăpină a lumii, oferă exemplul robust al celei mai necesare organizații. Țara pragmatismului și a inteligențelor mediocre conduce încăodată Europa pe calea înviorării.

CONST. VIȘOIANU

**George Gilmore**, *Animism or thought currents of primitive peoples*, 1919. Boston Marshall James Company.

Studiul lui Gilmore este o analiză a animismului, pe baza unui bogat material etnografic, antropologic, arheologic, psihologic, filozofic, sociologic, istoric, de religie comparată și de călătorie. Deși izvoarele de informație ale învățatului străin sînt numeroase, regretăm că n'a putut să cunoască și filozofia noastră populară așa de interesantă. Dacă, cel puțin, am cunoaște-o noi..

Prin animism înțelege și el concepția după care omul, toate ființele, toate obiectele, sînt mai mult sau mai puțin individual însuflețite, — concepție ce stăpînește, după cum zice Gilmore, mai mult de jumătate din omenire. Cum poporul nostru este foarte mult animist în pătura jărănească, și întrucîtva și în păturile celexalte, ne putem opri la lucrarea lui Gilmore cu un interes mai ales local.

În concepția animistă omul este înzestrat cu suflet. Ce este, după ea, sufletul? Este, zice Gilmore, o forță ce ni se înfățișează ca umbră, ca răsuflăt, sau ca reflex, sau ca desemn, sau fotografie. După cum vedem, e aceeași concepție cași la noi. Cînd se face la noi o clădire, dacă se conturează umbra unui om, și i se înseamnă forma întocmai în temelia clădirii, i se ia acelui om sufletul, și el va muri în 40 de zile. Cînd moare un om, se crede și la noi, că sufletul îi esă ca ultimă respirație, și deaceia se și deschide fereastra ca să zboare afară. Sufletul este și la noi reflex: cînd, de pildă, în noaptea de anul nou fetele aprind luminarea de paști și se duc cu dînsa la fîntînă, reflexul, chipul ce-l văd pe oglînda apei, se crede că este sufletul iubitului viu sau mort. Gilmore arată, la primitivi, frica inspirată de desemnul chipului sau de fotografiare, fiindcă e credința că prin acest mijloc se ia sufletul. Pictorii știu că adesea țărani noștri refuză să stea ca model din teama de moarte, și tata îmi spunea că fratele străbunicului meu, pustnicul Ilarion Șavul Aftanasiu, a murit la vîrsta de 115 ani, puțină vreme după ce a aflat că i s'a luat sufletul prin fotografiare.

Gilmore arată că la animiști se face o mai vagă deosebire între eu și mediu, decît la omul de cultură științifică, — fapt pe care îl aflăm și la noi. Dacă, la noi, cineva taie umbra cămeșii pusă la uscat a unei femei însărcinate, copilul se crede că se va naște schilodit, fiindcă umbra cămeșii face parte, după credința animistă a poporului nostru, din sufletul mamei și al copilului.

În concepția animistă, cînd moare corpul, nu moare și spiritul, ci continuă să trăiască încă o viață sau mai multe, de pildă șapte vieți, după credința Diachilor. Că sufletul trăește și după moartea corpului, se susține și la noi, după cum o indică unele practici ca: închiderea ușei după scoaterea mortului din casă, ca nu cumva să se reînloarcă; obiectele favorite ale mortului ce se pun în raclă; cînd se pomenește în convorbiri despre un mort, nu mult timp după moarte, se audegă „să mie unde a inserat"; aprinderea toiagului și stropirea mormîntului cu apă, ca să fie imblinzit cățelul pămîntului, cu care sufletul se va întîlni; îngroparea rudelor la un loc ca să fie împreună pe ceia lume.

La primitivii analizați de Gilmore, sufletele descarnate au însușiri asemenea oamenilor în viață. Tot așa e și la noi, unde Gilmore ar fi înfățișat exemple impresionante. Sufletele eliberate de învelișul de



carne vreau la noi hrană, băutură, căldură, flori, fug de larmă, dănu-esc, cină, sînt favorabile sau defavorabile oamenilor. La noi, prin unele locuri, în Mercurea de dinaintea Joiei Mari, se face în ogradă foc de bozi, ca să se încălzească sufletele neamurilor. În alte părți, în noaptea de Joia Mare, se aprind pe morminte, pentru încălzirea sufletelor, așa zisele *focurê*. Mercurea cea se pun pe lingă foc căni cu apă și pe masă hrană, iar în jurul mesei scaune pentru suflete. În Joia Mare se dă, prin unele locuri, de sufletul morșilor *stmbicitoare*; în noaptea a treia dela nașterea unui copil se pune pe masă mîncare dulce și băutură pentru Ursitoare; la lasatul de sec se păstrează pe masă pușină mîncare și băutură, peste noaptea, pentru răposai. La noi Românii se dau și flori de pomană,—semn de delicateță sufletească!—și se spune că brîndușele de toamnă sînt cele mai plăcute. Și la noi duhurile necurate sînt alungate prin larmă, de pildă pe la nunți, cînd se trage din pistoale,—ca să se alunge aceste duhuri rele. Elelor le place să cînte; și poporul crede că la amează, cînd e tăcere mare, sau noaptea cînd Elele joacă pe margini de ape sau pe virfuri sihăstire de munți, susurul tăcerii ce abia se aude, ar fi cîntecul lor. Sufletele liberate sînt și la noi favorabile oamenilor, cum sînt îngerii, sau defavorabile, ca smei și strigoi.

La animiștii de prin alte părți, sufletele liberate sînt de un caracter mai particular unele, iar altele de un caracter mai general,—distincție cași la noi. Peste ce bogășie n'ar fi dat Gilmore, de ne-ar fi cunoscut filozofia populară... Noi avem credința în sufletele oricăror decedați, și, pe lingă ele, în suflete mai generale, foarte multe, precum: Halelele, Pica, Spărietoarele, Femeile pești, Oameni din apă, Moșul Codrului, Miază Noapte, Samca, Pocita, Brechenele, Moartea, Bolile, Sorbul, Muma Pădurii, Joimărița, Zinele, Înătoarea, Ursitoarele, Fetele Cimpului, Fetele Codrului, Vrasnicul, Gheormanul, Spiridușii, Ceasul rău, Șolmanele, Rusaliile, Vidmele, Ion-fierbe-piatră, Dragobete, Sîntoaderii, Mătcălaul, Marți Seara, Balaurii, și alte multe.

Sufletele omenesti liberate de corp se pot intrupa în animale, zice Gilmore, după credința primitivilor, ca în șopirle la Indiani, în fluturi la Greci și Sirbi, sau în șoareci sau muște în Transilvania, —singura cunoștință a lui Gilmore despre animismul locurilor noastre. Dar la noi, cași aiurea, Gilmore ar fi găsit și credințe în alte intrupări în animale, și în plante și în obiecte despre care se spune curent la orașe că sînt neinsuflețite.

Sufletele descarnate, după credințele animiste, locuiesc pretutindeni, așa în mormint, din care cauză Egiptenii făceau un șanțuleț în mormint, ca sufletul să poată eși și reîntoarce, sau ca la Melanezieni într'o lume de dincolo a fericii. Și în privința locuinții sufletelor liberate ar fi putut să albe Gilmore multe informații interesante, dacă ar fi cunoscut filozofia noastră populară. La noi se crede că sufletele pot locui pretutindeni, dar sînt locuri în special bintuite, precum sînt mormintele; cerul de unde privesc în jos sufletele în flecare simbătă, cînd se fac pomene pe pămînt; familia, cum se crede în Bauai, în intervalul dintre Joia Mare și Rusitori; pustiiile, de unde și blestemul „ducă-se pe pustii”; pietrele, de unde celalt blestem „duce-te-ai în piatra seacă”; scorburile de copaci cu smei, răspîntiile, fîntînile, apele, ruinele, morile părăsite, clopotnișele, virfurile singuratiche sau florile, de unde și denumirea așa de gingașă a morșilor „cei cu sufletele prin flori”.

Pentru animiști, totul e însuflețit în natură, precum sînt soarele, pămîntul, vegetația, apele, ploaia, obiectele fabricale. Izvoare frumoase ar fi găsit Gilmore și la noi. La Oceanieni soarele e, zice el, un om cu mai multe picioare. La noi ar fi găsit de pildă credința că soarele e un tinăr frumos, care până la prînz călărește pe un bivoli, pe un cal până la amează, pe un leu până seara, noaptea trece pe jos pe sub pămînt sau pe la mărul roș dela marginea pămîntului, așa ca dimineața să fie iar la răsărit. Despre însuflețirea pămîntului ar fi aflat la noi

oprirea de a bate pămîntul cu bățul, de a-l lucra la ameză ori noaptea cînd se odihnește ca un om, și cînd se dă de pomană la Tigani, obiceiul de a-l lovi ușor cu talpa, ca pămîntul să fie martur. Dovezi frumoase de credința în sufletul vegetației ar fi avut multe Gilmore în viața noastră populară. Așa cînd pomii sînt în floare, țaranii îi amenință cu securea, că îi va tăia dacă nu vor rodi mult; sufletele alunilor, arșarilor și ale scaeiilor ajută pe fete să se facă iubite de flăcăi; la culegerea viel și a pomilor se lasă oleacă de fructe ca să nu se supere via și pomii. Apele la noi sînt însuflețite și, pentru a le face favorabile, li se aruncă jertfe ca: bani, colaci și sporiciu, planta romînească a rodniceii. Ploaia e deasemenea însuflețită, cum o dovedesc farmecele cu ferăritul\*, paparudele, Caloianu, Mama și Tata ploaiei. Și obiectele fabricale, precum sînt casele, cer—cum se crede în țărănimie,—suflete. Deaceia e obiceiul de a se pune la temelie măsura umbrei unui om, sau un cap de cucoș, sau un cap de berbec.

Gilmore consideră animismul ca o treaptă primitivă și copilăroasă în evoluția cunoașterii, dar cred neclintit că secunditatea studierii folklorului filozofic în genere, și pentru noi al nostru în special, stă mai ales în sugestiile naturale, nesilite, ce se pot prinde pentru o filozofie sau mai larg pentru o cultură romînească, și mai general încă pentru o cultură supranațională superioară. Cînd bunăoară citeva citește în Gilmore (p. 12), că în Africa s'a găsit credința că materia e un suflet mort, și că la Narrinlerii din Australia (p. 159) stîncile sînt socotite ca strămoși morți, aceste afirmații curioase ar fi suficiente pentru un cetitor liber în spirit, pătrunzător și generalizator, să schițeze imediat teoria lui Ravalsson a amorțirii, mecanizării, degradării spiritului în materie, chiar dacă n'ar fi cunoscut pe Ravalsson. Doară în milirdele de oameni de ieri, sînt și geni filozofice pierdute; și gîndurile lor, oricît de naive în aparență, fac mai mult decît eclecticismele de capelmaistru ale atîlor profesori universitari de filozofie de prelutindenți. Cîte bogale, mărețe sugestii nu se pot scate din cultura poporului aceștia romînesc, încontra căruiu cîrîm de o sulă de ori pe zi, cu toții... Lucrările folkloriștilor noștri, cărora nu li s'a recunoscut încă nici pe departe cum trebuie meritele: El. Sevastos, T. T. Burada, G. Ceaușeanu, Dr. Leon, Ari. Gorovei, I. Olescu, T. Pamfile, S. Marian, P. Papahagi, G. Dem. Teodorescu, L. Șăineanu, D. Lupașcu, D. Furtună, C. Rădulescu-Codin, Mihalache, P. Pîrvescu, Gr. Grigoriu, El. Voronca și alții, pot să facă pentru filozofia, pentru cultura specific romînească, mai mult decît au făcut toți popularizatorii la un loc ai filozofiei apusene la noi, care și ei au meritele lor toluși mari uneori.

GH. SAVUL

\* \* \*

**Lieut.-Col. C à Court Repington,** *The first world war 1914-1918*, 2 vol., 621-581 pp.

Aceste două volume ne redau însemnările zilnice, sau mai bine zis extrase din însemnările zilnice ale Colonelului Repington, ajuns la notorietate ca redactor militar al ziarului „Times” din Londra.

În aceste pagini se oglindesc un număr imens de fapte privilegiate la războiul mondial, dar mai ales la istoria internă a conducerii războiului de către Englezi. O parte foarte însemnată este consacrată și vieții mondene a înaltei societăți londoniene, autorul dînd mare importanță relațiilor sale mondene, am zice chiar mîndrindu-se foarte mult cu ele. Se perindă astfel înaintea noastră un număr imens de persoane, întilnite fie în relațiunile cu lumea militară, fie cu prilejul vizitelor făcute de autor pe fronturile din Franța și Italia, dar mai ales la deju-

\* Ce frumuseță de balele romînești s'ar scoate din materialul brut al unor vraje ca acelea, dacă...



nurile, dineurile, precum și la petrecerea „Week End“-ului în societatea înaltă.

Englezii numesc „Week End“ vacanța pe care și-o dau de obicei de Sâmbătă până Luni la prinz, vacanță pe care caută s'o petreacă întotdeauna departe de Londra, la țară. Aceasta dă prilej societății înalte de a aduna oaspeți numeroși în reședințele sale rurale. Acest obicei dealmîntrelea contribuie la menținerea influenței societății și mai ales a femeilor din societate asupra politicii. Din însemnările lui Repington rezultă că această influență este foarte mare. D-na Asquith, Lady Ridley, Lady Astor, etc., sînt forțe de care trebuie ținut cont. Tot el ne spune că d-na Montagu, soția ministrului evreu al Indiei, avea cea mai mare influență asupra lui Asquith, care o consulta des. Toate acestea dau prilej autorului, a cărui îndeminare este de netăgăduit, de a ne da caracteristica bine prinsă a multora din personagiile care au jucat un rol, ații pe front, cît și în Anglia, în timpul războiului. În cîteva trăsături, el reușește să ne scoată particularitățile unui personaj în relief. Păcat numai că rare ori ne dă un portret mai complex. De cele mai multe ori se mulțumește cu o simplă mențiune a unui personaj, din cînd în cînd însoțită de o apreciațiune caracteristică, — totdeauna bine prinsă. Simți, după cum am spus, că ai de-a face numai cu extrase din însemnările zilnice ale Colonelului și că însemnările complexe trebuie să fie de un interes covârșitor, mai ales pentru istoria vieții sociale. Iată desigur o mină prețioasă de explorat pentru posteritate! Bineînțeles că scriitorul își are și defectele sale, principalul fiind lipsa de obiectivitate în aprecierea caracterelor personalităților pe care el le dușmănește sau de care este dușmănit.

Simți că autorul nu alterează adevărul, însă că lasă la o parte ceiace ar fi poate de spus întru apărarea personajului atacat. Tocmai aceasta nu-l împiedică de a ne reda uneori particularități foarte amuzante asupra diferitelor personaje.

Ajuns la dușmănte cu d. Lloyd George, dupăce acesta devenise prim-ministru, ne spune despre dînsul, repetînd ceiace-l spusese răniște foști colegi de ai acestuia, etc., că Lloyd George vrea să se pună întotdeauna în evidență, că dorește să pozeze ca organizator al victoriei; că este convins că se bucură de inspirațiunea divină și că are o chemare providențială pentru a salva Anglia. Pe lângă acestea el este tiran și nu-i place să fie contrazis, luînd la ochi chiar pe aceia care i-ar spune adevărul. Nici în alegerea mijloacelor, el nu este prea scrupulos, alterînd adevărul, ori de cîte ori îi convine. Astfel înlocuirea Amiralului Lord Jellicoe din capul Statului Major al Marinei s'a datorit faptului că acesta nu-i ascundea adevărul și că de multe ori îi turna apă rece pe ebullițiunile imaginației sale. Tot astfel dintr'o afirmațiune care i-o făcuse Repington, impresionat de inactivitatea flotei față de campania submarinelor germane, că „nu se știe dacă armata va ajunge să cîștige războiul înainte ca flota să-l piardă“, Lloyd George, întrunînd consiliul de miniștri, a declarat că o autoritate militară foarte competentă îi declarase că, dacă se vor consacra toate resursele numai pentru armată, flota cu siguranță că va fi învinsă, ceiace era cu totul contrariu cu faptele, căci Repington ceruse tot timpul tocmai întărirea armatei. Pe cînd înainte de a deveni prim-ministru fusese unul din cei mai pesimiști, Lloyd George, ca prim-ministru, se abandona optimismului cel mai nejustificat. Lord Haldane preîndecă activitatea minții lui Lloyd George se manifestează prin figuri, cu excluderea concepțiilor. Lloyd George nu este lipsit nici de morgă. Unor importante personaje politice care veniseră să-l vadă, le-a trimis răspuns că nu le fixase oră de audiență, și nu le-a primit. La masă îi plac conversațiunile picante. Alte detalii evidențiază extraordinara ignoranță a oamenilor politici englezi despre cele ce se petrec pe continent. În primul rînd în privința limbii. Aproape nici un ministru englez nu vorbea destul de bine franțuzește pentru a se lipsi în conferințele cu Franței de serviciile unui interpret. Lloyd George preîndea că nu pri-

cepe franceza vorbită de Francezi, dar că pricepe foarte bine pe Grey cînd vorbește franțuzește. Din altă publicație doar știm că într'o conferință Lloyd George tot vorbește de „generalul” Kharkhow, luînd marele oraș rus drept un personaj.

Cîteva noște asupra personalității autorului sînt aici la locul lor. Colonelul Repington, la izbucnirea războiului, nu mai aparținea armatei pe care o părăsise de mai mulți ani, după ce fusese pe rînd atașat militar la Bruxelles, și șef al Biroului Informațiilor din Marele Stat Major. În amîndouă situațiunile, dovedise însușiri superioare. La declararea războiului era de mai mult timp redactor militar al marelui ziar londonez „Times”, iar articolele sale atrăseseră atențiunea oamenilor competenți, nu numai din Anglia, dar și de pe Continent. El și-a menșinat și chiar mărit reputațiunea prin cele ce le-a scris în timpul războiului: a fost un critic clar prevăzător al fazelor războiului și a ajuns astfel la o oarecare influență în lumea politică și militară engleză. N'a putut însă s'o ducă până la sfîrșit în aceeași calitate la „Times”, fiindcă a intrat în conflict cu ziarul în privința chestiunii efectivelor, el atacînd guvernul Lloyd George, pe tema neindestulătoare aplicățiuni a serviciului militar obligatoriu, introdus în Anglia în decursul războiului, pe cînd ziarul voia să-l crute. Rezultatul a fost că în Noembrie 1917, Repington a părăsit „Times” și a intrat ca redactor militar la „Morning Post”, ziarul ultra-conservatorilor. Și aici a intrat în conflict, însă cu cenzura militară, în urma publicării unui articol, în Februarie 1918, fără ca să-l fi supus mai întîiu cenzurii, articol care denunța vinovăția guvernului în reducerea efectivelor armatei engleze din Franța. Urmărit sub cuvînt că astfel a făcut cunoscut inamicului secrete militare importante, Repington împreună cu directorul ziarului, Gwynne, a fost condamnat la o amendă de o sută lire. Aceasta nu l-a împiedicat să urmeze mai departe ca redactor militar la „Morning Post” și să viziteze chiar în această calitate fronturile de războiu din Franța și Italia, precum și Vaticanul.

Apropos de Vatican, nu este de prisos de a releva că Repington a constatat că cardinalul Gasparri, secretar de Stat, a fost unul din oamenii cei mai bine informați tot timpul războiului și că judeca evenimentele militare cu o rară competență. Informațiunile de sigur le datora ordinelor călugărești, în primul rînd Jeziuișilor, alți de răspîndite în toate țările beligerante.

Pășaniile autorului ne fac să menționăm una din chestiunile cele mai des tratate în aceste volume, anume pe cea a efectivelor, de care mai nu este pagină care să nu se ocupe.

Se știe că la izbucnirea războiului, Anglia avea o armată foarte mică de soldați, înrolați ca voluntari, care i-au permis să trimeată îndată în Franța o armată de șase divizii de infanterie și patru brigăzi de cavalerie. Aceste efective fiind prea mici pentru sarcina inter-prinsă de Englezii întru ajutorarea Franței, armata a fost considerabil sporită prin mărirea numărului unităților, însă tot numai cu ajutorul voluntarilor care au răspuns apelului țării în chipul cel mai admirabil, atîngînd cifra totală de peste 1.500.000. Dar uzura războiului n'a mai permis menșinerea efectivelor necesare numai prin voluntari și, după doi ani de războiu, a trebuit să recurgă la serviciul militar obligatoriu. Pentru a ușura sarcina poporului englez atît de rebel obligativității, s'au admis tot felul de indulciri și de temperări (așa numitul Derby sistem, după Lord Derby care l-a introdus). Astfel cei supuși serviciului militar, dacă erau însurați, nu puteau fi luați înainte ca să fi fost luați oamenii neînsurați ai tuturor contingentelor. Apoi pentru un însemnat număr de ocupațiuni s'au introdus scutiri, astfel pentru mine, agricultură, serviciul public, etc. Chiar cu ajutorul serviciului obligatoriu efectivele însă se menșineau cu mare greutate și Repington, împreună cu o seamă de militari ca Sir W. Robertson, șeful Statului Major, reclamau aplicarea mai strictă a legii și criticau, mai ales, acțiunea guvernului care, prin departamentele ce într'una se întîlniau, reclama pentru serviciul acestora un număr tot mai mare de oameni apți pentru serviciul militar.



Unde a dus pe Repington această polemică, am văzut-o mai sus. Trebuie să menționăm însă că Repington este acuzat de a fi făcut deslătuniri pe pomenite de convență cu Robertson, care a fost mult alături din capul Statului Major și cu generalul Sir E. Maurice, șeful Biroului Operațiunilor, care de asemenea pe o vreme și-a luat și el asupra sa să părăsească serviciul. Cei care a destăinuit Repington se discutasă la Versailles la o consfătuire, interaliată la care asistaseră între alții Clemenceau, Lloyd George și Robertson. Guvernul englez a susținut la judecată că aceste înțelțuri le-a putut căpăta Repington numai de la Robertson. El însă a negat, afirmând că Clemenceau i-ar fi comunicat o notă scrisă despre cele petrecute alături. Se pare însă că comunicațiunea lui Clemenceau ar fi mult posteroară.

Guvernul lui Lloyd George în dorința de a evita poporului englez sacrificii prea mari, recurgea la fel de fel de expediente, pentru a remedia slăbiciunea efectivelor. Astfel s'a redus numărul de batalioane în fiecare divizie la 9 și s'au luat trupe destinate apărării Angliei pentru întărirea armatei din Franța.

Căci cel care este curios e că în tot timpul războiului, Englezii au jinit în evidență ipoteza că, prin surprindere, Germanii ar putea debarca în Anglia un corp evaluat la început la 70.000 oameni, dar redus mai apoi la 35.000 oameni. Ei au făcut mari pregătiri împotriva acestei eventualități, înființând linii de apărare pe coastă și imobilizând în acest scop o armată care a ajuns până la 1.000.000, dar din care, este drept, numai până la 50.000 au fost efectivi. Este adevărat că Feldmaresalul Lord French, care fusese numit comandant șef al acestei apărări, după ce părăsise comanda armatelor din Franța, declara că nu este nevoit de a păstra acei oameni în Anglia, dar e tot atât de adevărat că declara că, dacă s'ar prezenta eventualitatea, el nu răspunde de alungarea dușmanului cu trupele improvizate care l se pusese la dispoziție.

Chesțiunea aceasta a efectivelor pare să fi sugesional nu numai pe Repington și pe cea mai mare parte a militarilor și oamenilor politici englezi, dar încă și pe ai aliaților, și a influențat foarte mult asupra politicii urmărite, precum și a operațiunilor întreprinse. Din această cauză, Repington, ca și cea mai mare parte din militarii englezi, era împotriva campaniilor întreprinse în Orient și în deosebi a celei din Salonic, care imobilizau efective necesare pentru frontul din Franța. Singur Lloyd George din motive politice le susținea și sprijinea pe Francezi, prin a căror cerșicenie numai, corpul expediționar a fost menținut la Salonic. Francezii au conceput această campanie și au dus-o până la capăt în fața opozițiunii engleze celei mai îndârjite. Pentru acest scop nu s'au dat îndărăt nici dela sacrificii, dar nici dela unele mijloace din cele mai criticabile. Astfel aflăm că comunicatele armatei lui Sarrail, pe timpul apărării noastre din toamna anului 1916, întradins cuprindeau și liri false pentru a „încuraja” pe Români!

Grija pentru menținerea efectivelor, mai scoate în relief și faptul că prăbușirea Germaniei în toamna anului 1918 a fost o surpriză pentru întreaga antantă. Toate planurile fuseseră făcute pentru continuarea campaniei în 1919. Maresalul Foch, la 1 Septembrie 1918, adică mult după începerea ofensivei victorioase a aliaților, declara că va da lovitură decisivă la Aprilie 1919. Știm apoi că mai pe urmă a declarat că dacă Germanii s'ar fi retras la timp pe Meuse, el n'ar fi putut fi scoși de acolo. În Iunie 1918, englezii luaseră măsuri pentru evacuarea tuturor mistunilor lor din Paris și nu au fost împedicați de a le aduce la îndeplinire decât de o energetică intervențiune a lui Clemenceau. Chiar după capitularea Bulgarilor, unii generali nu numai englezi, dar și americani și chiar francezi erau îngrijorați de menținerea efectivelor în 1919. Generalul Pershing în vederea acestei eventualități a continuat cu instrucțiunea intensivă a formațiunilor americane, încă trei luni după încheierea armistițiului!

La noi însă se găsește oameni politici pentru care prăbușirea germană n'a fost niciodată îndoelnică!

HENRI R. ROSETTI

## Revista Revistelor

### Un critic englez al lui Verlaine

August Harold Nicolson, critic și diplomat cunoscut în Anglia, a consacrat de curând o operă importantă poetului Verlaine. Ca și cel mai mulți scriitori englezi, Nicolson refuză Francezilor sentimentul poeziei intime și visătoare, găsind versificația franceză prea artificială, îndepărtată de pronunțarea vie.

Celace l-a atras să studieze pe Verlaine e că acesta, născut când romantismul era în declin, debutând ca parnasian și adoptat de simbolștii, care au voit să facă din el un șef de școală, i s'a părut că rezuma în opera lui evoluția poeziei franceze în ultimii cincizeci de ani. El a renovat poezia și versificația franceză, fiindcă era aproape străin, adică mai de grabă belgian decât francez.

Englezii au avut totdeauna pentru Verlaine o predilecție deosebită. Oamenii ca Arthur Symons l-au protejat și primit în Anglia, Edmund Gosse i-a consacrat un portret și ei nu s'au scandalizat de viața acestui Villon modern. Ceea ce e caracteristic în opera lui Nicolson asupra poetului, e importanța datelor biografice.

Ea nu aduce multe lucruri nouă, dar e exactă, simpatică, pătrunzătoare. Verlaine a fost un degenarat alcoolic; și cum alcoolul său favorit era absintul, el a avut veleniași de violență și chiar de omor, care l-au adus în fața tribuna-

lelor. Verlaine nu era decit un semi-responsabil, deși perfect lucid. O direcție morală l-ar fi ferit poate de aceste căderi repetate, pe care volnța lui slabă nu le putea evita. Sentimentul nepuținței morale, imaginea vieții apăsind ca o greutate imposibilă de suportat, în care Nicolson vede cu drept cuvânt izvorul inspirației lui Verlaine, este desigur o notă a degeneratului. Biografia nu ne lămu-rește dacă ea are la bază o țară ereditară. Dar totă poezia lui Verlaine nu poate fi raportată la un caz patologic și Nicolson, preocupat de ideea, că Verlaine e în Franța un străin care aduce o notă nouă în poezia franceză, aceea intimă și muzicală, n'a scos deajuns în lumină originile acestei poezii. Căci Verlaine nu e așa de străin de tradiție, cum a fost Rimbaud, ca să fie considerat ca unic. Dacă Nicolson recunoaște influența pe care Baudelaire a avut-o asupra lui, el nu șine samă de unele curente secundare ale poeziei romantice. În 1866, când Verlaine a debutat cu „Poemēs salurniens”, nu e de loc vorba de symbolism. Vorbind în ultimii ani al vieții de acest volum, el găsește într'iasul multe imitații, dar se recunoaște în micile poeme, în care „ridicind masca s'a exprimat cu tandreșă” declarând preferințele lui pentru „La bonne chanson”, pe care o consideră ca cea mai naturală din operele sale.

Această poezie intimă și muzicală se găsește la unii romantici



ca Musset și Sainte Beuve, pe care Verlaine îl admira cu deosebire; iar printre parnasteni, care de altfel nu au format niciodată un grup omogen, erau mulți care protestau împotriva exotismului și a im-pasibilității.

Nici din punct de vedere al formei, Verlaine nu e alil de revoluționar, cum crede Nicholson, și în afară de tradiția poetică franceză. E adevărat că romanticii în general și parnastenii în particular și-au impus o tiranie a rimei, contra căreia Verlaine a protestat în „Arta lui poetică”, dar mulți înainte lui întrebunșau deja rima slabă sau nuanțată. Gérard de Nerval arăta se farmecul simplelor asonanțe, iar Sainte Beuve în Joseph Delorme, apoi Maurice Guérin și chiar Villiers de l'Isle Adam în „Premièrs poésies”, apărute în 1859, sînt în privința aceasta niște precursori.

Eogreșală să-l considerăm pe Verlaine ca un poet improvizînd fără muncă, subî pretext că la sfîrșitul vieții lui devenise un alcoolic. El a fost dimpotrivă un fln literal, care a cunoscut profund toată tradiția poetică franceză, începînd cu Villon și sfîrșind cu Sainte Beuve, Baudelaire și Marceline Desbordes Valmore. În privința raporturilor lui cu mișcarea simbolistă e destul să amintim că cețace era esențial în felul său de a simți ca și în versificația sa, era deja fixat la 1870. Mișcarea simbolistă propriu zisă nu începe decit la 1885. Verlaine a putea fi considerat ca un precursor, dacā simbolisții i-ar fi împrumutat ceva. Dar această influență e greu de dovedit. Verlaine nu avea calitățile unului șef de școală și nici nu putea fi imitat. E mai probabil că dînsul a încercat să adopte modele școlii care recunoștea în el un precursor nu fără a protesta vag contra unor teorii alit de puțin în acord cu practica sa. E mai just să-l numim ultimul dintre romantici, decit primul dintre simbolisții.

(Joseph Aynard. *Revue de Paris*, August).

### H. de Balzac

În Franța, critica filozofico-estetică a găsit o mzi redusă desvol-

tare decit în Germania și Italia; de aci preferința pentru criticii psihologi (Sainte Beuve) ori chiar impresionisții (Lemaitre) față de cel doctrinari (Taine) ori sistematici (Brunetièrre): deși teoreticiani, aceștia din urmă, sînt dominați de un spirit dogmatic care se opune la priceperea operei de artă în sine. Ca exemplu poate servi cunoscutul studiu al lui Brunetièrre asupra lui H. de Balzac (teoria întunecă cele mai sigure date; prejudecata „geniului literar” îl face să exalte originalitatea balzachiană ca romancier social, cînd de fapt la origină acest „gen autonom” nu e decit o simplă schemă didactică, o transformare a comediei menandree, trecutā prin Renașterea italo-franceză, și ajunsă la schematismul teatrului din sec. 18-lea, cînd mișcările sociale și interesul istoric o transformară pe de-o parte imprimîndu-i acest dublu caracter, și pe de altă parte disolvînd-o în proza așa zisului „roman istorico-social.” Faptul acesta este mărturisit de însuși Balzac în prefața la *Comédie humaine*, unde mărturiseste în plus că deține preocuparea de doctrina socială dela Geoffroy Saint-Hilaire și dela Buffon).

Așa dar ceiace-și propune Balzac să realizeze prin romanul istorico-social nu e o propunere direct artistică, ci mai mult istorică sociologică și filozofică. Arta sa va depinde de măestria cu care va ști să subordoneze această preocupare intelectualistică, fanteziei și mijloacelor pur artistice.

În afară de exaltarea originalității absolute a romanului social pe care Brunetièrre o atribuie lui Balzac, nu ne împăcăm cu o altă formulă a criticului francez: aceia că Balzac ar fi însăși încarnarea romanului, („Balzac c'est le roman même”) și insistența de-a vedea în această operă o precisă, o științifică observare a realității inspiratoare.

„Predispoziția lui Balzac este tocmai opusă aceleia a omului de știință observator.” Și dacā nu-i putem admite lui Balzac această predispoziție, cu atit mai puțin vom crede în organicitatea sistemului său filozofico-social: „abia se trezește în spirițul său problema critică și ei o și transformă într'un sentiment de uimire și de groază.” (133).

Se știe că în tinerețe Balzac s'a hrănit ani de-a rindul cu cea mai extravagantă literatură romanescă anglo-franceză și că niciodată nu s'a putut debarasa cu totul de aceste elemente fanteziste. „Dar chiar și în acele romane și în acea serie de romane pe care Brunetière le judeca drept „obiective” și „naturaliste”, Balzac nu face altceva decît să dea înfățișare extraordinară la ce iace este ordinar, burghez și popular”. Astfel că realitatea-element ajută fantezia-centru (Adesea Balzac utilizează mijloacele artistice ale lui Dumas-Père).

Dealtfel și alți Francezi au contestat lui Balzac gloria de observator: *Baudelaire* (în *l'Art romantique*) care vede în el un „visionnaire passionné”, etc.

Ardoarea imaginației era atât de mare la Balzac încît nu numai îl oprește de-a face operă de observație științifică, dar îi tulbură însăși opera artistică („ardoarea imaginației” la Balzac este de fapt compusă din două elemente dispartate din care unul inspiră arta și altul deformează arta închipuită). Nimeni nu poate contesta marea simț poetic al romancierului cînd e vorba să reprezinte caractere, situații și ambiente. Însă „Balzac pornește de obicei cu energică genialitate, ca orice artist mare, dar pe măsură ce înaintează, în loc să lase libere creațiile sale de-a urma legile lor lăuntrice, și să-și creeze acele tovarășe, acel ambiant, acea acțiune, acel principiu, mijloc și scop ce sint implicite în motivul lor fundamental și, prin urmare, de-a se modera, tempera și intona,— le constrînge să urmeze legea rapacelui său temperament, al temperamentului său, Honoré de Balzac, care are gustul pasiunilor impinse la extrem, a contrastelor intransigente, a întreprinderilor uriașe, a vicleniei celei mai viclene, a succeselor miraculoase și care se bucură de aceste imaginații și le experează spre a se bucura de ele și mai din plin” (pg. 135).

S'a spus și s'a repetat că în Balzac caracterele sint excelente, acțiunea e mai puțin bună și că stilul e vițios. Dar o apreciere estetică nu se poate impaca cu astfel de caracterizări trunchiate ce ar condamna dela început romanul balzachian ca lipsit

de fundament artistic. De fapt aceeași caracteristică se explică tot prin dispoziția psihologică specială a lui Balzac amintită în ciatul de mai sus: „Caracterele nu ajung la armonia concordiei discordante, și de aceia acțiunile nu se desnoadă în chip firesc, iar stilul nu este ritmic” (135). Orice roman de-al său oferă exemple despre aceste defecte, dar ne oprim la *Eugénie Grandet*, recunoscut ca unul din cele mai desăvirșite. (După minunata descriere a ambientului familiar, tipurile se șablonează; tatăl Grandet dinșgîrcit devine nebun; vărul logodit e un caracter fără caracter și romanul atât de promițator se perde în banal; Balzac nu poate reprezenta drama pe care o pregătise cu atîta măiestrie; romanul se precipită și în loc de reprezentare avem constatarea faptelor împlinite prin voința autorului nu prin ele înseși)

„Astfel era Balzac și era mare”, căci cu toată deformarea și părăsirea scopului artei, arta lui este cît se poate de vioae și presărată cu cugetări și observații ascuțite care-i măresc puterea de atracție. „Dar la seninătatea estetică Balzac nu a-junse niciodată, ori doar în rare momente.” De aceia nu numai că Balzac nu este superior lui Alexandro Manzoni din *Promessi Sposi*, dar aceeași comparație nici nu se poate face, afară doar dacă ea nu este motivată prin dorința de-a arata defec-tuozitatea artistică a romancierului francez.

(B. Croce, *La Critica*, fasc. III, 1922).

### Heine

O bună parte a criticii din jurul lui Heine se ocupă cu controversele privitoare la aprecierea vieții și caracterului omului și la semnificația operei sale poetice (în legătură cu încăpățînarea criticii germane în special de a-i contesta valoarea din motive străine de artă). Și nu ne putem desinteresa de aceste controverse, căci sub aspectul inchisitorului biografic și al intrasigenții politice, este de fapt în discuție nici mai mult nici mai puțin decît însuși caracterul și valoarea poeziei lui Heine. „Dacă aceasta ar străluci în ochii tuturor în sfera mării și înaltei poezii, poetul ar fi fost scos de sub acuzare



și reabilitat în chip mult mai propriu decît prin suferințele fizice ale omului; iar prejudecata politică ar amuți" (Exemplu despre acest lucru ni-l oferă cazul lui *U. Foscolo* și al lui *Al. Manzoni*).

Astfel că aceste controverse nu se pot înlătura pînă ce nu vom arăta „dacă, și ce fel de poet a fost Heine” (66). Procedind la acest examen, trebuie să eliminăm din capul locului basmul unui Heine profund cugetător, ce pare ca atare mai ales datorită ironismului său. Din acest punct de vedere poetul german n'are nici concepții originale nici macar coerente (Basmul unui Heine cugetător s'a răspîndit însă în afară de Germania, de oarece în străinătate făcea mare impresie culturacritico-filozofică a poetului, dar care în realitate era cultura oricărui student german din epoca aceia de extraordinară dezvoltare a studiilor filozofice în țara lui Kant). Inșă o serioasă elaborațiune filozofică, politică ori morală nu se realiza niciodată la Heine—nici macar o serioasă credință în idealul pe care-l urmărea, deși profesă ceva ce s'ar putea chema un ideal, e drept, destul de vag și generic (nici nu s'ar fi putut dispensa de acest simulacru de ideal, batjocoritor, cum li place să fie totdeauna).

„Dar după cum dragostea pentru ideal nu era în el profundă, tot așa nici macar ura pentru aspectul negativ al acestuia, pentru contraideal” (67). De aceia Heine mai mult petrece decît urăște și de aci ridicolul geloșilor din patria germană și al fidelilor monarhiei Hohenzollerilor, care-l iau în serios, făcîndu-i astfel o cinste pe care n'o merită, în loc să ridă cetîndu-l versurile nevinovate.

De fapt sufletul lui Heine „era îndreptat spre glumă, și aceasta, iar nu libertatea, democrația, panteismul ori teismul, era forma fundamentală a minții sale, constant păstrată.”

Naște o întrebare: Poezia adevărată poate izvorî dintr'o stare sufletească cum este gluma batjocoritoare? Răspunsul nu poate fi decît afirmativ, dar cu o grea condiție pentru Heine. Ca să fie generatoare de artă adevărată, gluma batjocoritoare trebuie să fie o nevinovată stare sufletească, o dispoziție sentimentală, nu

„un mod de activitate care trece peste starea sufletească ingenuă și peste poezia însăși.” Astfel că acest fel de glumă se găsește la limita dintre poezie și oratorie și se cere multă dibăcie din partea artistului pentru a nu încălca sfera celei din urmă. „Dispozițiune poetică poate fi seninătatea, bucuria, veselie, dar nu batjocura, sau cel mult atunci cînd se transformă în materie psihică și este cuprinsă ca element într'o reprezentare”. Într'adevăr glumeții batjocoritori sînt artiști în folul oratorilor și de fapt formează o subt specie a acestora, căci urmăresc un efect practic, servindu-se totuși de imagini poetice care însă sînt mijloc nu scop. Astfel apreciat Heine a fost un neîntrecut „maestru”, avînd la dispoziție abundente mijloace poetice de măruntș (în special în „*Atta Troll*”). Cu un cuvînt Heine posedă o fină și sigură artă a glumei batjocoritoare, virtutea portretelor și a tablourilor, a comoziunii poetice mărunte și subjugate unui scop practic. În plus o proprie și liberă inspirațiune poetică care pe nedrept a fost confundată cu istrionismul ori cu afectarea sentimentală. Acest izvor de inspirație proaspătă îl găsește poetul în poezia copilăriei care simte voluptatea casei părintești, care ascultă cu ochii mari basmele și se cufundă în cetirea poezțiilor de demult.

„Suavitatea copilăriei și a imaginilor care atrag spiritul copilului cînd deschide ochii pe lume, a întovărășit mereu pe Heine, cași amintirile primei nașteri a unui nevinovat schimb de dragoste, care strecoară pentru totdeauna în suflet duioșie și îndulcesc inimile cele mai amărite și mai înăsprite de încercările vieții” (71). Acestei porniri spre tinerețe trebuiește atribuită și poezia sa de dragoste, de oarece n'a conceput niciodată iubirea ca pasiune, ci ca un joc plăcut în care uneori se cîștigă, mai adesea se perde și dela care citeodată te scoli lăcrămind, deși pentru Heine, continuă să rămînă un joc plăcut.

În fine tot poeziei sale copilărești datorește ironia heiniană tonul său care este al unui băețandru răutăcios și candid chiar cînd înțapă mai adînc.

Astfel că Heine, liberîndu-se de

umflăturile romantice, menținu concepția romantică a ironiei pe care-o utilizează continuu — mai ales în *Atta Troll* și în *Romancero*.

„Așa a fost Henrick Heine și așa privindu-l, nu putem înțelege cum unii nu ajung să-l admire și să-l iubească fără nici o rezervă, și le re-nugă de-a face din el un erou al poeziei naționale; căci el (și comparația nu i s'ar fi părut ofensivă) descopere prea des „piciorul de capră” care nu-i un atribut de poet.“  
(B. Croce. *La Critica*, fasc. II, 1921)

### Asupra Psihologiei masei

Nu orice mulțime e și o masă. Pentruca oamenii care se găesc reuniți într'un anumit loc, într'un anumit timp, să formeze o masă, ei trebuie să aibă dintr'un anumit punct de vedere un sentiment comun. Pe de altă parte, pot fi mulți oameni care să aibă un sentiment comun, fără să fie adunați în același loc. Pentru definiția masei se cer dar două condiții: una obiectivă, adunarea în același loc și timp, alta subiectivă, prezența unui sentiment comun. O masă poate dura mai mult sau mai puțin; închipuți-vă mulțimea atrasă de un accident de stradă, o intrunire de partid, călătorii dintr'un tren, pasagerii unui vapor, soldații ce formează o trupă. În privința spațiului ocupat de o masă, el poate fi o cameră, o stradă, un câmp de bătăie. Indivizii se pot schimba, fără ca conștiința masei să se schimbe, dacă rămân unii din cei care au fost la început. De exemplu: cumpărătorii dintr'un farmaroc. Același lucru poate produce între indivizii unei mase efecte diferite, divizind o masă în mai multe. La teatru, de exemplu, unii indivizi nu împărtășesc același sentiment cu masa. Indivizii pot fi oricât de diferiți între dinșii, ca membri ai unei mase ei devin omogeni. Cîți indivizi sînt de ajuns pentru a forma o masă? După Gustave Le Bon, doisprezece (numărul juraților). Numărul maximum e nedefinit. Se spune că celebrul agitator O'Connell a vorbit unei mase de o sută de mii de oameni, iar la înmormîntarea șefilor socialiștii Singer sau Jaures

corlegiul înrecea acest număr.

Nu există desigur un suflet al masei, deosebit de acel al indivizilor, care e singura realitate. Dar sufletul individului, cît timp acesta aparține masei, e altul decît acel al individului izolat. Printre nobilii franceji care au renunțat la privilegiu, în noaptea de 4 August, erau desigur mulți egoști, și printre membrii Reichstagului care au votat creditele de războiu, mulți partizani ai păcii. Care e cauza acestei schimbări în suflete și cum se îndeplinește ea? Bechterev vorbește de microbii psihici care produc o contagiune, Peters de forțe necunoscute care, asemenea unor unde electrice, se transmit dela un creier la altul, Conway de un magnetism animal, Steber de un contact fizic, de o influență reciprocă între indivizi, care prin nervi se transmite vieții sufletești, influență, de același natură ca acele cunoscute în psihoterapie. Oricum ar fi explicată, această influență desigur există, de aceea oamenii cu nervii finiți nu se simt bine în mulțime.

Din punct de vedere al cunoștinței, masa e slăpînită de senzația că individul nu e singur, ci alții sînt cu el. Această senzație înlătură aproape pe celelalte. De acela numai puține fapte sînt admise în domeniul senzației și ceea ce vede un individ vede și vecinul. Din punct de vedere a raționamentului, masele nu cunosc îndoiala și scepticismul, iar puterea acestuia se scoboară sub măsura normală. Memoria lor e de asemeni rea. La Românii era cunoscut dictonul: Senatores, boni viri, senatus pessima res. Bismarck vorbind despre Camera prusiană, o numea, o masă proastă. Masele nu au dorința adevărului, ignorînd faptele ce contrazic credințele lor. Ele admit afirmările altora fără să le examineze și sînt de o mare sugestibilitate.

Dacă masele nu pot crea o idee nouă, în ceiace privește puterea afectivă ele depășesc măsura normală. Sentimentul de a face parte dintr'o masă, produce o exaltare tonică: masa exercită o putere de atracție asupra indivizilor, pe care-i coagulează.

Ea are un sentiment violent de



opozitie față de indivizii ce nu aparțin masei, fiind cu ei intoleranți și dușmănoși. Iar în celace privește indivizii cuprinși în ea, nu admite nici o deviere. Sentimentele care o însuflețesc sînt puternice, dar schimbătoare. Masele sînt stăpînite de dorința de a trece imediat la fapt. În privința aceasta joacă un mare rol imitația. E destul ca la o manifestație populară, unul să asvîrle cu pietre, alții îl imită, căci în asemenea cazuri fiecareuia i se pare că fapta lui nu va fi descoperită și sentimentul răspunderii dispăre, făcînd loc unui sentiment de putere. După fapte criminale, sentimentele masei sînt teama și groaza, nu căința sau rușinea. Starea sufletească a unei mase poate fi caracterizată ca un fel de infantilism, sau o psihoză de scurtă durată, dar care repetîndu se, nu rămîne fără de urmări asupra vieții psihice. Acesta e unul din blestemele marilor orașe și a civilizației urbane.

Sufletul maselor nu poate crea idei, ci le ia din afară, mai ales dela conducătorii ei. Nu orice masă are conducători, dar ea nu poate dura mult, fără unul și mai ales nu poate lucra fără el. Căci masele nu au dorința libertății, ele vor să fie conduse. Despotismul e unul din caracterele lor.

Conducătorul trebuie să-și dea samă de celace gîndește, simte și dorește masa. Dar nu e necesar să împărtășească gîndirea, sentimentele și dorințele ei, puțină fi deosebit de ea prin naștere, stare, credință sau știință. Față de masă el trebuie să aibă un sentiment de independență pentru a o utiliza în vederea scopurilor sale. Mijloacele exterioare prin care o stăpînește sînt: autoritatea statului, puterea de a comanda, mai ales gestul: ris, plîns, pumnul în masă, etc.. Cuvîntul spus are o mare influență, dar mai mult prin sonoritatea decît prin sensul lui. Repetiția joacă deasemeni un rol, împotriva argumentația fină și adîncă nu poate fi suportată de mulțime. Pentru a avea succes, conducătorul trebuie să se adreseze însă sentimentelor inferioare, să așije și să deștepte ura. Dacă u-

nor conducători le convine rolul acesta, pentru alții e un martiraj.

Pentru a lupta împotriva efectelor vătămătoare ale psihologiei de masă, mulțimea trebuie organizată, individul educat și disciplinat. Numai formarea de personalități și de caractere va fi în stare să învingă psihoza maselor.

(Dr. Flügge. *Preussische Lehrbücher*, Mai).

### Starea actuală a spiritelor în Statele Unite

Opinia publică a marelui republici americane interesează într'un grad înalt lumea de pretutindeni din două cauze. Prima e că această țară face experiența democrației pe o scară înlinsă și în condiții cu totul nouă. Pe cînd cetățile Greciei vechi și comunele Evului mediu erau niște republici simple și cu o populație omogenă, iar Franța republicană e un popor unitar, experiența democratică se face în America pe un teritoriu gigantic, divizat prin interese economice diverse; iar pe acest teritoriu disparat s'a stabilit cel mai prodigios amalgam de rase care a fost vreodată reunit sub un același guvern. În momentul în care America a început să se organizeze, tradițiile ei erau engleze, spanole și franceze, iar în celace privește regimul său politic, au predominat ideile și legislația engleză. Dar de mai bine de un secol a început un exod uimitor, un torent de emigrare din toate părțile Europei spre America, așa că nu a mai rămas nimic din simplitatea primitivă în constituția ei socială, politică sau morală; și în locul ei se găsește un amalgam de noi elemente anglo-saxone, latine, germanice, scandinave, slave, evreești. Pe cînd acum patruzeci de ani centrul Europei emigrante era la Anvers și cel mai mulți emigranți porneau din Germania, țările Scandinave, Anglia sau Franța, azi acest centru s'a deplasat cam la Sud-Est de Pesta, căci numărul emigranților finlandezi, ruși, polonezi, unguri, balcanici sau italieni a întrecut pe al celor din Nordul și Vestul Europei. Acești emigranți veniți din țările semi-orientale, care n'au nici o idee de viață comunală sau

parlamentară și nu cunosc alt regim decât tirania, au adus o gravă alterare cugetării americane. De cite ori are loc o ceartă între popoarele din Europa, ea se reproduce în peitto, în Statele Unite. Există dificultăți între Polonia și Ceho-Slovația? Toți Polonezii din America sau partea Poloniei și Ceho-Slovacii ai Ceho-Slovaciei.

Guvernul nu mai poate reacționa față de problemele și evenimentele Europei ca atunci când Statele Unite erau mica colonie engleză de acum o sută cincizeci de ani. O discuție impersonală, critică sau istorică, asupra chestiei irlandeze, e astăzi o imposibilitate în America. Această chestie deșteaptă îndată pasiuni vehemente din cauza celor trei milioane de irlandezi din Statele Unite. O a doua cauză a interesului lumii în ceiace privește opinia publică americană e rezultatul războiului, problemele lui ca și sarcina reconstrucției. Războiul a scurtat cu un secol timpul necesar Americii pentru a intra în raporturi intime cu Europa și Asia. Aceste raporturi se dezvoltau în chip natural prin schimbul de idei, dar mai ales prin interesele economice, comerciale și financiare. Washington recomandase în testamentul său finerei republicii să facă afaceri cu toate țările, dar să nu se amestece niciodată în afacerile lor politice. Această frază e chela cugetării americane în ceiace privește situația care rezultă din războiu.

Au trebuit să treacă trei ani, pentruca America să-și dea seama că agresiunea germană amenință nu numai Franța, Belgia, Anglia ci și America însăși.

Toate nuanșele de rasă, de origine, de partid, au dispărut atunci și opinia în masă a conștrins guvernul să intre în războiu alături de Franța și de Anglia. Dar după ce războiul a fost câștigat, situația a devenit atât de complicată și grea, încât opinia publică a fost adinc tulburată. America a adoptat atunci următoarea formulă: ea va fi totdeauna gata să răspundă la apel, decite ori dreptul și libertatea vor fi amenințate. Dar ea nu va putea niciodată, fără a face violență conștiinței și tradițiilor ei, să sprijine orice ar avea aparența unui supra

guvern, fiindcă vechea idee: „Nici alianță, nici afaceri politice cu altă țară“ s'ar opune.

America e geloasă de forța și de influența ei și nu va adera nici odată la un sistem care ar erija o putere sau o abstracție politică deasupra guvernului sau a constituției țării, exercitând un drept oarecare de direcție sau de control asupra politicii sau armatei. Această atitudine nu trebuie considerată ca egoistă și solitară, ci ca un act legitim de independență națională. Guvernul american se mișcă cu dificultate de citeori e vorba de politica externă. Aceasta din cauza separării puterilor, principiu care e înscris în constituția Statelor Unite și e unul din fundamentele vieții sale publice. Întră puterea executivă reprezentată prin preșident și cea legislativă reprezentată prin cele două Camere, este o concurență necesară.

Mașina guvernamentală nu ar putea funcționa însă fără de politica partidelor. Sistemul federal american atât de diferit de guvernul centralizat, așa cum e în Franța, s'ar sfărâma în bucăți, fără de educația politică a țării prin cele două partide și fără mecanismul care le aduce rând pe rând la putere. Pe cind însă în Europa toate partidele se repartizează în două grupări esențiale, blocul conservator și cel liberal sau radical, un partid conservator în sensul european al cuvintului nu există în America.

Deosebiriile ce se întîlnesc aci se referă numai la nuanțe care sînt toate liberale. Căci în America, partidele încep acolo unde se oprește conservatismul european. Din ideile răspindite de revoluția franceză, America preferă libertatea egalității. Cetățenii trebuie să fie egali înaintea legii și să se bucure de drepturi egale, dar ea nu admite o egalitate care ar aduce o micșorare sau o restringere a libertății. America reține însă mai ales fraternitatea, în care vede soluția celor mai multe probleme omenești care divid indivizii și națiile.

(Nicholas Murray Butler, preșident. al universității Columbia. *Revue des Deux Mondes*. August).



### Aviația navală

Marinele de războiu au suferit deseori schimbări datorite descoperirii factorilor noi, ca aburii, cuirasa, torpila și sub-marinul. Acum intervine un nou factor: aviația navală.

Rolul aviației navale în ultimul războiu a fost destul de redus. Totuși a ajutat la asigurarea unei zone de protecție împotriva submarinelor, aproape neîntreruptă dela marea Nordului la marea Mediterană. Un mare număr de submarine au fost urmărite și distruse de hidroavioane, care contribuiau astfel într-o largă măsură la victoria finală.

Materialul aerian de care vor dispune marinele de războiu va fi de acum înainte mult mai variat și se va putea clasa în două: materialul *defensiv* și *ofensiv*. Primul grup îl vor forma *avioanele de vânătoare*. Funcțiunea lor va fi să obțină stăpânirea aerului în operațiile navale, paralizând toate atacurile aeriene ale inamicului și asigurând astfel secretul operațiilor. Avionul de vânătoare tip nu va diferi decît puțin de tipul militar. Materialul ofensiv va corespunde la funcțiuni mai variate și la tipuri mai numeroase, dintre care unele mai principale:

1. Avioane de *recunoaștere* și pentru regularea tirului. Rolul lor va fi de a asigura prepararea operațiilor navale și regularea tragerii bastimentelor de escadră până la extrema limită.

2. Hidroavioane și avioane de bombardament. Cu acestea va începe acțiunea ofensivă propriu zisă a aviației navale.

3. Hidroavioane și avioane torpiloare care vor complecta acțiunea ofensivă a categoriei precedente prin utilizarea în mari mase a torpilei automate, în condiții mult mai eficace decît tot ce a fost obținut până acum de bastimentele, torpiloare sau submarine. Avionul va constitui deci în scurt timp o armă de temut, a căruia tehnică, deși astăzi nu este îndejuns de perfecționată, este susceptibilă de progrese mari și rezezi. Punerea în lucrare a acestei noi arme va modifica în mod adînc condițiile tacticii navale. Mijloacele de luminare și recunoaștere vor trebui sporite considerabil. Distanțele de luptă vor fi mult mai mari ca

cele de astăzi. Tunul nu va mai fi deacum înainte „regele bătăliei”. Flotele vor trebui pe deoparte să caute a poseda nu numai o perdea aeriană de nepătruns, dar și o armă aeriană în stare să lovească inamicul în dosul propriei sale perdele. Pare că în viitor cuirasatul nu va mai putea răspunde la cerințe atît de diverse, create prin întrebuintarea avioanelor de atac. El va trebui să evolueze fie spre un tip de cetate plutitoare a cărei rază de acțiune și viteză va fi sacrificată unei greutate defensive considerabile, fie spre un tip de crucișător rapid și cu o rază mare de acțiune, în care cuirasa va fi foarte simplificată și mutată depe coastele verticale pe puntea orizontală a vasului. În ambele cazuri artileria cu trageri lungă va fi sacrificată în folosul artileriei anti-aeriene. Tendințele actuale de transformare a marinelor de războiu trebuie să-și propună ca scop principal dezvoltarea la maximum a aviației navale.

(Paul Boutiron, *Revue de France*, No. 13).

### Politica spaniolă contemporană și problemele sociale și economice

Spania trăiește într-o veșnică frămîntare. Preiutindeni se aud proorociri triste; mulți cred că tulburările de astăzi, nu-s decît preludiul „unui val revoluționar care va sfărîma tronul și alăarele”.

Ce realitate se ascunde sub aceste expresiuni?

Politica spaniolă nu s'a schimbat ani îndelungați. Două partide s'au succedat rînd pe rînd la putere: partidul conservator și partidul liberal. Caracteristica unei asemenea politici era succesiunea periodică, „relativă”, a celor două partide. Politică de persoane și de interese. Pentru unii cași pentru alții, esențialul era să cucerască puterea. Interesul fără lrecea pe al doilea plan.

Partidul care era la putere căuta, pentru a putea dura cit mai mult, să-și asigure cu orice preț puțină ordine. Opoziția avea un singur scop: să creeze cit mai multe dificultăți guvernului și să-i grăbească astfel căderea. Această

politică sterilă și nefastă, datorită ruiinei tradiționale, castelilor, pre-judecățiilor, a fost condamnată să evolueze și să se înăbușe în aceeași strîmțime îngrădire. Din punct de vedere economic, Spania era într-o stare tot așa de critică: lipsa de capitaluri împiedica dezvoltarea industriei. Centrele agricole din Andaluzia cereau zadarnic rezolvirea chestiunii agrare. Dar cu războiul european situația se schimbă. Întră în joc elemente nouă: aprovizionarea Aliaților cu articole de tot soiul dă un avînt considerabil comerțului și industriei spaniole. Uzine și fabrici se clădesc aproape pretutindeni. Clasa patronală realizează averi enorme; salariile cresc, visteria statului se umple cu aur. Dar odată cu încheierea păcii, industriile țărilor beligerante revenind la fabricațiile normale, comenzile scad. Un mare număr de uzine își închid porțile, șomajul ia proporții: sînt 300.000 oameni fără lucru, după organele socialiste. Spania trece printr'o criză economică așa de gravă încît ne putem teme să nu se transforme într'o adevărată criză socială. Dezvoltarea industriei a contribuit la creșterea populației uvriere, și la organizarea nișcării sindicaliste. Datorită unei intense propagande, sindicalismul a cîștigat aderenți în toată Spania și s'a întărit în centrele industriale. În scurt timp „Confederația Generală a Muncii” devine o organizație puternică, grupînd un important număr de sindicate. Ea începu lupta contra capitalului cu o vigoare neobișnuită. Mai înainte au fost grevele. Parțiale sau generale, ele izbucneau succesiv sau deodată în diferite centre industriale. Motivele, legitime sau nu, puțin importă. Esențialul este că proletariatul să fie mereu treaz. Greva devine un mijloc de control al forțelor muncitoare și un instrument de educație pentru viitoarele lupte hotărîtoare. La greve, patronii răspund prin lock-out. Și de aici înainte începe terorismul. Se numără peste 500 de crime sociale. Clasa patronală se organizează și ea pentru a se apăra. Lupta este atât de aprigă încît se

pare că una din clase va trebui să dispară.

Acțiunea parlamentară n'a mulțumit pe sindicaliști. Ei cereau realizarea imediată a dorințelor lor; cereau să se treacă la acțiune. Fascinați de victoriile revoluției ruse, tinerii din Madrid au constituit în April 1920 „Tinerimea comunistă” a Spaniei. Mislunile lui Turkosof și Borodin, delegați speciali pentru Spania ai sovietelor din Moscova, avură o mare influență asupra extensiunii ideilor bolșeviste. Vechile partide au rămas în afară de orice mișcare. Ele au crezut că pot face față realității nouă cu principiul și metodele îmbătrinite. În clipa cînd pare mai necesară o politică cu vederi largi, partidul conservator deșine puterea de timp îndelungat.

Niciodată poate acest partid „n'a avut o viziune mai puțin limpede a realității, niciodată, iarăși, n'a arătat o mai mare lipsă de înțelegere a situației și a măsurilor pe care ea le cere”. A crezut că politica de represivitate este remediul radical împotriva terorismului. Arestările și deportările n'au dat însă rezultatele așteptate. Chiar Dato, președintele guvernului, a fost asasinat de teroriști.

Acum politica de represivitate continuă, și cu ea terorismul și impunibilitatea. Patronii răspund la terorismul roș, prin terorismul alb, „al răzbunării și al apărării”. Luptă de clase, care lînde să se generalizeze: avocații Lastro și Ullred, care au apărut niște acuzații sindicaliști, au fost de curînd victimele unei încercări de atentat. Clasa patronală nu face nimic pentru a liniști lucrurile; ea e incurajată de guvern, care în nepunință de a stînge incendiul, rivalizează cu incendiarii și organizează, sau permite un terorism în fața unui alt terorism.

Conservatorii se arată tot așa de neînțelegători în chestiile economice. Ei nu vor să audă de reforma agrară, — li se pare imposibilă împărțirea pămîntului în paguba proprietarilor actuali! Insufișit tot ce lucrează guvernul este făcut într'un spirit de ostilitate crescîndă împotriva ideilor democratice. Cu fiecare nou asasinat



tendințele reacționare se accentuează.

Partidul liberal s'a jnuit tot timpul într'o rezervă care arată o perioadă de criză. El n'a găsit încă o formulă definitivă care să-i permită să aplice principiile sale esențiale la problemele de astăzi. Numirea a 800 de funcționari noi în siguranța statului, reforma codului penal și alte încercări s'au arătat zadarnice. Pare că bătrînul edificiu politic al Spaniei este putred și amenințat cu ruina. Poate un minister de concentrare națională ar fi o soluție bună; dar intransigența partidelor în luptă, îi face consultarea imposibilă. Și revoluția amenință să declanșeze anarhia. Niciodată Spania n'a trecut printr'o criză mai gravă și dacă nu-i încă în fundul prăpastiei, este foarte aproape de ea.

(François Donjean, *Le Monde Nouveau*, Iulle)

### Allianțele Franței și Polonia

Polonia este statul prin excelență merit să fie prietinel statornic al Franței.

Vechi și puternicii aliați cu care Franța intrase în războiu și-l câștigase au interese prea divergente: „Pentru că Anglia intrase în războiu ca să-și apere înainte de toate suveranitatea sa și să îndepărteze Germania dela stăpînirea Mării de Nord, punind mina pe Anvers și Calais, violarea Belgiei avea pur și simplu valoarea diplomatică a unui pretext cuviincios, a unei teme de presă, a unei respectabilități britanice aparente...“ America de Nord „rămăsese neutră în toată vremea înfringerilor noastre, apoi avusese timp să cîntărească șansele beligeranților pentru a se intitula apărătoarea justiției, dreptului, libertății, trei cuvinte lipsite de înțeles real, fără forță. Ea intrase în arenă pentru a finanța o gigantică operație mizind cu zecile de miliarde asupra Franței, realizînd un scop dublu: să reducă, pînăce ea-și va perfecționa apărarea economică, puterea debordantă a Germaniei, apoi să-și creeze o clientelă și după războiu în Europa, vinzînd influența și produsele sale foarte scump și pe credit, punîndu-ne pentru multă

vreme sub dependența sa complectă.“

Cît despre Italia, după mature reflexii, „ne-a urmat în conflictul mondial, pentru că a găsit momentul incomparabil și unic pentru a-și realiza aspirațiile și mărirea de teritoriu.“

Și continuînd revista celorlalți aliați, găsește că mai toți sînt prea puțini interesați la protocolul păcii și drepturile reciproce ale aliaților. Fiîndcă astfel stau lucrurile și fiindcă în numele „unul pretins drept al colectivităților nesigure de a dispune de ele însuși, fără a ține socoteală de oportunitate, s'a îmbucdătit în chip arbitrar Austro-Ungaria, care ar fi devenit un element de ordine și de pace, oprînd-o să se unească cu Germania“ și fiindcă „s'a menținut cu îngrijire unitatea germană, produsul dezastrului nostru din 1870“, fiindcă la încheierea păcii aliații temîndu-se ca nu cumva Franța, care posedă cea mai puternică armată din lume, să nu fie ispitită a-și impune voința și a face o cucerire economică de ar fi avut bani,—ei au hotărît să lase deschisă poarta ruinei sale economice: pentru aceste motive Franța nu are azi decît trei mijloace ca să-și asigure liniștea:

1) Alianța cu o Polonie puternică, sprijinită pe România și noile state, prin care să țină în respect Germania și să o oprească a se uni cu Rusia, complicea sa de mini.

2) Să ocupe Ruhr-ul și să se plătească singură.

3) Să constituie o Renanie independentă, ce va trăi în sfera sa de atracție.

Este viabil însă un stat polonez? Desigur. „Franța este silită să subordoneze totul realizării unei Polonii formidabile, chiar de-ar trebui să sacrifice momentan intimitatea Mării Britanii, în cazul cînd ea s'ar declara pentru noua sa prietină, Germania“. Pentru că pe Polonia trebuie să se sprijine echilibrul politic în Orient. „Rolul său va fi de a servi ca stat-tampon între Germania și Rusia, să împiedice pe una de a se extinde în chip periculos și să lipsească pe cealaltă de mijloacele de a deveni un formidabil arsenal ale cărui arme ar rămîne suspendate ca sabia lui Damocles asupra păcii

europene". Ca să demonstreze că Polonia este susceptibilă de o viață specifică și socială destul de intensă pentru a lua loc între marile națiuni europene, autorul face o sumă de considerații relativ la ideea de națiune, de asimilare și conchide că Polonia ar putea lua loc între națiunile europene, *dacă vrea să se disciplineze*. Pentru că teritoriul ei cuprinde însemnate bogății minerale, în petrol, fier, cărbune, sare gemă, potasiu, are 6.420.000 de hectare de pădure, posedă căderi de apă și cele 20 de milioane hectare de pământ arabil produc însemnate cantități de cereale. Industriile sale sînt nume-

roase și exportul ar putea deveni foarte activ. Franța și Polonia po-avea legături comerciale intense; ele sînt destinate să-și întindă mina peste Germania și să-i bareze calea spre Rusia. Căci Germania aliată cu Rusia și sprijinită pe Austria și Ungaria, „unde s'a comis ireparabila greșală de a nu se susține pe împăratul Carol, ce ne-a transmis planurile sale secrete“, va arunca mînușa de fier lumii, lăcînd apel la capetele încoronate din marea familie germană.

(De la Revelière. *Mercur de France*, Iulie).



## Mișcarea intelectuală în străinătate

### TEATRU

**Brieux, *Théâtre complet*, Tome I, 1 vol. în 16, Stock, Paris, 1921.**

„Nu fără melancolie mă decid să public teatrul meu complet. Pare că mă pregătesc pentru drumul cel din urmă” — iată ce scrie Brieux în prefața acestui volum, care cuprinde: „Ménages d'artistes”, „Blanchette”, „Monsieur de Réboval”, „L'école des belles mères” și foarte interesante note, în care autorul pledează cauza pieselor teatru și a teatrului social, revendicând pentru autorul dramatic dreptul „de a povesti și alte istorii decât acele de dragoste”.

Această concepție e legitimă și fecundă, iar piesele lui Brieux au ilustrat-o prin alitudinea de moralist a autorului, care se manifestă ca un continuator al lui Dumas fils, iar prin puterea lui de observație ca și prin darul de a crea viața, se recomandă ca adevăratul urmaș a lui Emile Augier.

**Siegfried Jacobson, *Max Reinhardt*, Verlag Erich Reiss, Berlin, 1921.**

Reinhardt este un regisor de talent. La *Deutsches Theater* știa să scoată din piese artă vie. Nu pot spune ce făcea cu Shakespeare, am asistat însă odată la „Cadavrul viu” al lui Tolstoi — și o seară întreagă am petrecut sub farmecul contradicțoriu dintre lumea banală, pe care o trăim, și acela pe care ne-o impune piesa bine jucată. În compoziția pitorească a ansamblului Reinhardt introdu-

sese elemente, care încintă și surprind: flori și plante veritabile, cînlărești și lăutari Ruși, artiști cu text național...

Reinhardt s'a hotărât acum să predea lui Felix Holländer cele trei teatre din Berlin și să meargă în străinătate ca regisor, deși rolul acesta e nedespărțit de limba sa maternă. Nu numai atât. El care avea o veche ciudă pe cinematograful, fiindcă-l fura elementele cele mai vrednice, iată-l angajat acum pentru milioane, de o societate germano-americană... De acela critica teatrală și publicul din Berlin i-au și găsit un rival în Leopold Jessner.

Cinematograful are azi prietini și vrăjmași, c'începe însămnă că a devenit o forță. Epidemia filmelor se poate însă preveni într'un singur fel: prin inobilizarea cinematografulor. Acestea au un domeniu al lor, există o artă dramatică numai pentru ochi: splendide vederi de natură, evenimente istorice, scene înfățișînd norodul în masă... Cine e de vină că cinematograful se coboară așa de jos? De sigur și publicul. Dar vinovată e și presa, care îl desconsideră și-l privează de o critică cinematografică serioasă.

### ROMANE

**Rabindranath Tagore, *Les Corbellines de fruits*, trad. Hélène de Pasquier, Nouvelle Revue française, Paris, 1921.**

Ca și cum reputațiile sînt supuse unu joc a înlîmplării și al sugeștelor—pînă la 1913 de Rabindranath Tagore nu știau, în afară de Academia din Stockholm, decît cîtiva Englezi. Azi este citit și răscitit în toate limbile. După „La maison et le monde” (Payot, Paris, 1921), „Das Heim und die Welt” (373 S., Leipzig, Kurt Wolff Verlag, 1920), lată „Les Corbeilles de fruits”...

Indignarea împotriva cruzimilor comise de Englezi cu prilejul răzcoalelor din India în 1919, cînd poetul a depus în chip sărbătoresc titlul de „sir” și a tipărit în „Times of India” din 4 Iunie o răsunătoare scrisoare de protest cîtră vicerege—l-a făcut pe Tagore și mai simpatic. Dar celace l-a sportit popularitatea a fost mai ales turneul de deunăzi făcut ca să cîștige simpatiiile intelectualilor europeni pentru o universitate internațională în Balpur, unde Tagore conduce de mai bine de 20 de ani o școală subț cerul liber.

Primirea, ce l s'a făcut în Germania, a întrecut entuziasmul, cu care a fost întîmpinat în Elveția, Franța, Danemarca și Anglia. Mulțimea îi înconjura vagonul prin gări, la hotel îl asaltau vizitatorii copleșindu-l subț flori și cadouri... N'avea răgaz nici să semneze cărțile poștale, care l se întindeau din toate părțile.

**G. A. Borgese, Rubè, Fratelli Treves, Milan, 1921.**

Autorul nu are încă patruzeci de ani, totuși e considerat ca unul din cei mai mari critici ai generației sale. După cincisprezece ani de activitate profesorală a scris acest roman—cel mai însemnat eveniment literar, care s'a produs în Italia în ultimul deceniu.

În patru sute de pagini compacte, Borgese a voit să facă istoria generației sale, și să încarneze neliniștea Italiei contemporane, cu drama ambițiilor și desamăgirilor ei.

Starea de tulburare, în care se află învingătorii după victorie, e desigur un fenomen unic și cel mai frumos subiect pentru un moralist. Borgese a încercat să-l desvolte subț forma romanului. Eroul său face războiul, se plicilește

de el, și întorcîndu-se în țară, moare în mod prostesc la Bologna, într'o răscoală bolșevistă. În lîni seci, lată schema acestei cronici a secolului al XIX-lea.

Nu putem încă ști dacă villorul va pune acest roman alături de „Le rouge et le noir” al lui Stendhal. Ambele opere sînt însă din aceeași familie. Cartea lui Borgese va rămîne ca un document important pentru istoria sufletului italian.

**Alfred Döblin, Wallenstein, 2 Bde, S. Fischer, Berlin, 1921.**

Este considerat ca romanul german „cel mai de valoare din vremea noastră”. În 900 de pagini, autorul zugrăvește războiul de 30 de ani, făcînd să palpitate oamenii și credințele de odinioară. N'auzi nici morală, nici lamentare, nu se face nici filozofia istoriei. Döblin desfășoară numai viața—văzută obiectiv și colorat.

Protestanții se ucid cu catolicii; apare și împăratul în mijlocul lor, apoi electorul de Bavaria; după aceia dat peste Wallenstein, omul banului și al puterii, întunecat și răgușit; nu lipsește nici Gustav Adolf, care svirle lumea în virtutea acela ucigaș; în sfîrșit, un oiaș imens de miniștri, burghezi, generali, Evrei, soldați, lezuși...

În istoria războiului acesta grozav nu găsești „linii mari” ori o „leză”, ci numai viață. În economia romanului, dărimarea Magdeburgului nu-l mai importantă decît persecuția împotriva Evreilor. Sînt însă cîteva momente, care întrec pe celelalte în putere epică: Maximilian de Bavaria lîngă prada sa, podul din Praga împodobit cu capetele rebelilor, martiriul și izgonirea ereticilor din Boemia, Wallenstein la mare, flota suedeză la baltică, moartea lui Tilly, împăratul între fugari, pe cînd împărăteasa priveghează lîngă cadavrul lui Wallenstein...

## FILOZOFIE

**Georges Goyaux, La pensée religieuse de Joseph de Maistre, 1 vol. în 16, Librairie Perrin, Paris, 1921.**

Nimic mai anevoios decît a re-



înol un subiect tratat de maiștri ca Sainte Beuve, Faguet și Brunetière. Goyaux a isbutit totuși să descopere izvoare, rămase pânăla el inaccesibile cercetătorilor. Documentele inedite, comunicate de familia lui Maistre, i-au permis să reconstitue cu precizie toată istoria cugetării și vieții religioase a celebrului autor al operei „Du Pape”. După vorbele lui, „îndărătul autorului, a descoperit omul și în om credinciosul”.

A putul să elucideze astfel definitiv chestia, rămasă obscură, a afiliației lui Joseph de Maistre la francmasonerie.

Ancheta lui Goyaux sfârșește cu un capitol din cele mai suggestive asupra lui Joseph de Maistre și Auguste Comte.

**Franz Rosenzweig, Hegel und der Staat**, Bd. I: Lebensstationen (1770-1806), Bd. II: Weltepochen (1806-1851), XVI-252 S., VI-260 S., München und Berlin, R. Oldenbourg, 1920, M. 20, M. 24. Lucrare tipărită cu sprijinul Academiei din Heidelberg.

În vitrină se observă oarecare noi preocupări pentru filozofia lui Hegel. (De curînd, *H. Heller, Hegel und der nationale Machtstaatsgedanke in Deutschland*, Leipzig, 1921). W. Dilthey spuse în 1887 că vremea răfuelilor cu Hegel a trecut, și acuma a sosit momentul recunoașterii sale istorice. Cartea lui Rosenzweig aduce și ea în discuție ideile lui Hegel, care păreau în secolul trecut definitiv înmormîntate. Chiar și istoria, în sens restrîns, recunoaște cît de mult datorește ea azi filozofului, care a pus statul în centrul sistemului său de gîndire.

Pornind dela ideia de stat, Rosenzweig descoase toată filozofia lui Hegel și se înfățișează ca un elev al lui Friedrich Meinecke. Cartea sa e considerată printre „cele mai bune lucrări asupra lui Hegel”.

## ARTĂ ȘI ISTORIE

### LITERARA

**Gustave Michaut, Sainte Beuve** (Collection des Grands Ecrivains français), 1 vol. în 16, Hachette, Paris, 1921.

Această carte, pe care se angajase s'o scrie Taïne și, după moartea sa, Gréard—e una din cele mai bune monografii din colecțiunea condusă cu atîta abilitate de Jusserand. Autorul povestește într'un scurt dar substanțial volum viața destul de agitată a lui Sainte Beuve, schițează istoria afiliei de accidentală a gîndirii și metamorfozelor lui, caracterizînd opera variată a poetului, romanțierului și mai ales a criticului. Gustave Michaut, cunoscut prin savante studii asupra lui Sainte Beuve, a învins toate dificultățile, și a amestecat cu multă dibăcie istoria morală a omului cu istoria literară a scrierilor lui. Scurtul studiu de ansamblu, pe care ni-l oferă, e un portret exact al autorului celebrilor „Causeries de Lundi” și „Port Royal”.

**Claude Bragdon, Democracy and Architecture**, Little Brown, Boston, 1921.

Cu tot mistical său entuziasm pentru principiul democrației, pentru domnia poporului și a „suprasufletului”..., critica, pe care Bragdon o face arhitecturii americane, e interesantă. În ea vede el expresia dorinței de a domina, expresia puterii care subjugă fără scrupul. Nu-i recunoaște nici o estetică, iar produsele artistice numai atunci durează, cînd sînt și frumoase. Arhitecții să se dezbrace deci de noțiunile vechi, pompare în silă pe băncile școlii, și să lupte în contra puterii covârșitoare a istoriei. „Morții cu morții, vii cu vii”. Arhitectura e o funcție, este produsul spiritului religios, care organizează viața și arta. „Puterea creatoare vine nu dela om, ci prin om”, iar suflul acesta nou îl așteaptă Bragdon să iasă din înfrățirea popoarelor prin războiu. (Îl vine să zîmbeșil Irîst...). Arhitectura, zice el, va fi mai luminoasă—căci lumina este semnul soarelui dinăuntru—, va fi mai colorată—ca un simbol de fericire și bucurie. „Precum din sunet am creat muzica, vom face din lumină limbajul emoției spontane”.

Acestea sînt ideile lui Bragdon. Problema cu „suprasufletul” poporului s'o lăsăm, căci se știe doar ce vrea să zică „democrație”: libertate, egalitate și fra-

ternitale. Libertatea este pentru artă o condiție temeinică, însă libertatea personală, nu și cea politică. Pe de altă parte egalitatea nu-i un principiu generator. Dacă lumea ar fi egală, ar fi lipsită de variație și prin urmare săracă. Fra'ernitatea? Cum s'ar exprima ea în arhitectură? Negativ, desigur. Adică în lături cu copile de burguri și castele, în lături cu ferestrele ogivale și cu vitraliile pictate... Însă pozitiv? Pozitiv?...

## MUZICĂ

**Ferruccio Busoni**, „*Arlecchino*” și „*Turandot*”. Execuție la Staatsoper din Berlin, 1921.

În teatru, arlecchinul este un personaj de comedie, la Busoni „*Arlecchino*” este o poezie muzicală compusă în refugiuul său din Elveția. Ferruccio Busoni, pe care amatorii noștri de muzică au să-l aibă ca musafir în stagiunea ce vine, a găsit în „*Arlecchino*” mijlocul să se destăinuască și să ironizeze viața, alegând din caleidoscopul ei humoristic câteva personaje ridicole și caracteristice: bărbatul înșelal, stărețul care cântă un imn în cinstea vinului, o colombină care țopăle pe scenă cu oglinda într-o mână și cu pământul de pudră în alta, o scenă de gelozie, un duel în care unul cade mori... pe cînd vecinul dispar degrabă, ca să nu-l dea ajutor... Pe bolta largă de amestis se ridică luna, de undeva se anunță un măgar cu zbiratul grav și plin de importanță... Deodată răsună o trompetă și prin crăpătura cortinei arlecchinul scoate capul... Glasul său e limpede, el zice: „Cocoană, fidelitatea este un vâiu... o nedreptate față de cel de al treilea... o îngrăditudine față de tine însuși... și sfîrșitul iubirii...” După o pauză, un alt sunet de trompetă: „Ce-i dreptatea? E mijlocul de a dobîndi celace vrei să răpești altuia. Ce-i patria? E vrăjba în propria ta locuință. Soldași! Jertfiți-vă pentru dreptate și patrie...”

În „*Turandot*” muzica însuși se împerechează cu cea vocală. *Turandot* este o fabulă chinezească, o feerie plină de ritm și culoare

ca'n extremul Orient. Este o poveste naivă despre un fecior de împărat îndrăzneț, viclean și amoral și despre o prințesă frumoasă, crudă, biruită la urmă și ea de iubire.

## CĂLĂTORII ȘI MEMORII

**Gabriel Faure**, *Haures d'Italie*, 1 vol. în 8, Fasquelle, Paris, 1921.

Sînt niște studii descriptive și critice asupra pelsajelor și artei italiene. Au apărut întâi în *Revue des deux mondes* și apoi într-o ediție de lux. În acest volum capitolele sînt grupate după provincii și formează opera capitală a unui pelerin pasional de Italia, operă apreciată nu numai de literați și artiști, ci de toți cei care iubesc cîmpiile romane, căci a fost tradusă în mai multe limbi.

Impresiile personale ale autorului, unite cu nota poetică, dau farmec.

**M. Erzberger**, *Souvenirs de guerre*, préf. de Maurice Muret, correspondant de l'Institut, un vol. în 8, Payot, Paris, 12 fr.

Fostul ministru de finanțe german, vechiul președinte al partidului catolic și șef al propagandei germane în străinătate, face aici destăinuirii importante. Nenumăratele intrigi, în care a fost amestecat, armistițiul încheiat de el cu Foch, portretul Kaizerului sînt aștele amănunte, care interesează nu numai pe celiții străni. Avem prilejul să auzim și noi cum ne judeca împăratul Wilhelm: „Românii nu sînt vrednici să poarte nici haina aceta de pe ei...”. Prin Mai, anul acesta, se aștepta venirea sa la guvern. Presa naționalistă făcea scandal, iar reacțiunea se temea de el, fiindcă venea cu un program, care fixa în viața publică trei principii: egalitatea între clase, participarea la guvern și administrație a întregului popor—după sistemul descentralizării, în sfîrșit dreptate în distribuția sarcinilor și a birurilor...

Dăunăzi Erzberger a fost asasinat. Se știe acum cine l-a omorît, făptuitorii însă parc'au intrat deapururea în pămînt. Imprejurarea



că atentatul este legat de resentimentele unui partid politic, apoi împrejurarea că autoritățile din Bavaria și-au dat osteneala să acopere orice urmă de criminal, și că tot nelămurită a rămas și moartea deputatului Gareis din München—sînt simptomatice pentru atmosfera politică din Germania de azi. Se spune că Erzberger avea dovezi în sarcina marilor înșurtriși, avea dovezi că se practicau sabotaje împotriva impozitelor, că ațitea capitaluri vinovate se eschivau dela angarale emigrînd în masă în străinătate... Cu moartea lui Erzberger dovezile acestea au dispărut.

## FILOLOGIE

**D. Iunius Juvenalis, Satires,** lexe et traduction, Les Belles Lettres, Paris, 250 p., 16 fr.

Nemșii au numai traduceri parțiale, bunăoară acelea a lui Blümler, Satura, 1897. Ca și Englezii, au însă edii științifice, cum n'au Francezii: (Jahn - Bücheler, 1886; 1893; a treia oară sub îngrijirea lui Leo, 1910. În englezește: Owen, 1903; Housman, 1895, 2 vol.; Wilson, 1903, 13 satire).

Juvenal a fost multă vreme „declamator” — noi am zice azi: profesor de retorică; și ca dascăl a vorbit școlariilor săi despre subiecte fără nici-o legătură cu viața reală, căci dela Demetrios din Phaleron așa cerea în Grecia moda introdusă apoi și'n Roma imperială.

Pe vremea lui Traian și Hadrian, a scris ca om matur 16 satire. De multe ori tablourile înfățișate nu sînt originale, căci Juvenal a prelucrat subiecte tratate înaintea sa și de alții, în așa numitele „diatribe” — vezi în aceeași privință „disertația” lui Schülze, Juvenalis ethicus, Greifswald, 1905).

Ribbeck a contestat autenticitatea satirelor X, XII - XVI, atribuindu-le altui „declamator”, de contribuția cărui s'ar resimți și celelalte producții ale lui Juvenal. În sec. II și III d. Chr., Juvenal era puțin citit, însă a fost studiat cu patimă și comentat în evul me-

diu și prețuit mai ales ca „poeta ethicus”.

**Paolo Lorenzetti, La bellezza e l'amore nei trattati del cinquecento,** Pisa, Stab. tipografico Succ. E.lli Nistri, 1920.

Autorul face pentru sec. XVI celace a făcut Goldschmidt pentru sec. XIII, în a sa *Doktrin der Liebe bei den Italianern in Lyrikern des XIII Jahrh.* (Breslau, 1883). Scrierea cuprinde cinci capitole și tratează despre ceiace gîndea sec. XVI în materie de frumusețe. E vorba despre „preceții d'amore”, adică despre cum se ciștigă și se păstrează iubirea, cum te vindeci de ea, pe cine să lubești și pe cine nu, cum trebuie să se poarte bărbatul cu femeia, și cum să lubească. Lorenzetti atacă apoi chestii psihologice și fiziologice: cum se naște iubirea, influența ei asupra amantilor, fenomenele insoțitoare, predispoziția pentru iubire, ocaziile care o înlesnesc; iubirea pătimașe, măsuri de precauție în contra urmărilor rele. Autorul atinge și probleme metafizice: distincția între noțiunea iubire și noțiunea prietenie, dacă propriu zis există iubire, soiriile de dragoste, caracteristicile lor, precizarea noțiunii „iubire”, minunile produse de iubire, puterea ei, finalitatea în materie de iubire. Materialul e luat din poeți, mai ales din Boccaccio și Petrarca.

**Ernst Gamillscheg, Oltantische Mundarten,** Sitzungsberichte der Akad. der Wiss. in Wien, phil.-hist. Kl. 190 Bd., 3 Abh., Wien, 1919.

Expunerea cartografică a teritoriului de răspîndire a idiomelor a deschis filologiei perspective noi. În Franța avem exemplul lui Bruneau și Millardet, care au făcut această în mic. La fel procedează și Gamillscheg și lucrarea sa este o întregire a atlasului lingvistic românesc al lui Weigand.

Autorul spune singur că n'a avut mult timp și nici putința să stea indetul la fața locului. Se laudă totuși fineța, cu care și-a strîns materialul fonetic, și orien-

tarea deplină în chestiunile de fonetică, morfologie și sintaxă. După metoda lui Meyer-Lübke, Gamillscheg se înfemează în explicațiile sale filologice pe considerații istorice și geografice.

Teritoriul de cercetare a fost Oltenia, și anume la sud de munții Vulcan, Vest, Nord și Est de T. Jiu. A cercetat limba din 24 localități, în special din satul Topești. La text a adăugat 20 de hărți.

**G. Aman-Nilsson**, *Lord Byrons Brev och Dagböcker*, Bröderna Lagerströms Förlag, 1918, XI-394, Kr. 12.

Este o culegere, în limba suedeză din scrisorile și jurnalul lui Byron, pe baza ediției lui Prothero. În total sînt 103 scrisori, împreună cu trei extrase din „jurnalele” sale (1813-1814, 1816 și 1821) și cîteva din *Detached Thoughts* (Prothero, V, 407, în ordinea lor cronologică).

Se vorbește mult bine despre îngrijirea, cu care este făcută ediția. Adnotările sînt mai amănunțite decît la Prothero. Editorul a adăugat și trei stampe (Byron după Thorvaldsen și Rob. Graves, Newstead Abbey).

**G. Aman-Nilsson**, *Lord Byron och det sekelgamla förtälet*, Stockholm, Albert Bonniers Förlag, 1915, 204 p., Kr. 4.50.

Lord Lovelace, strănepotul lui Byron a vrut—cu cartea sa „Astarte” (1905)—să înăsprescă puțin atmosfera din jurul lui Byron, tulburată din pricina incestului acestuia cu sora sa vitregă, Augusta Leigh. John Murray (*Lord Byron and his Detractors*, 1906), Richard Edgcumbe (Byron: *The last phase*, 1909), Francis Gribble (*The love-affairs of Lord Byron*, 1910) au respins toate învinuirile lui Lovelace. O singură cocoană, Miss Etel Colburn Mayne, pare să le fi atribuit oarecare greutate, în biografia ei asupra lui Byron (London o. I., 1912).

Suedezul Nilsson rela chestiunea, controlează tot materialul cunoscut și conchide pentru achitare. Nilsson se bazează mai mult pe

pieșe publicale și pe documente, iar nu pe presupuneri, cum face Edgcumbe, cînd susține că Medora Leigh a fost fata lui Byron și Mary Chaworth. După Nilsson, lady Byron face impresia că judecă prea aspru și nu pricepe temperamentul pasionat al Augustei, ci se încăpăținează în ideea fixă că toată vina o avea cumnata sa.

## SOCIALE

**Gougenot des Mousseaux**, *Le juif, le judaïsme et la judaïsation des peuples chrétiens*, Paris, 1869.

Cărți de solul acesta avem și noi, însă niciuna n'a fost la vremea ei așa de cuprinzătoare și grozavă ca documentare și urmărit. „A făcut senzație zice traducătorul ei în nemțește. Cumpărată de Evrei, cartea dispăru complet de pe piață, iar pe autor îl ajunse soarta, pe care au avut-o pe urmă alțiia vîlceji de teapa lui: a murit otrăvit. Într-o bună zi primi, anume, o scrisoare cu sentința sa de moarte, și nu trecu mult, creștinul pieri. Cui l se dădorește aceea, e lesne de ghicit”.

Așa e scrisă toată cartea lui Des Mousseaux, care vede în ovrime o nemăsurată primejdie pentru popoarele creștine, niște tainici conducători ai destinelor omenirii, niște instigatori de revoluții și termină cu profesiiile cele mai pesimiste. Nemții au și ei scrieri de acestea: Adolf Bartels (*Die Berechtigung des Antisemitismus*, Theodor Weicher, Leipzig), Renatus Ram (*Godentum und Judentum*, Verlag Gesundes Leben, Dr. Hotz, Rudolstadt)... Aceste publicări apar ca strigoli, din nou Les Mousseaux e tradus acum în nemțește (Alfred Rosenberg, Hoheneichen-Verlag, München 1921, 20 M.) o consecință a dezastrului german și aceasta, căci poporul plin de ură caută vînovași pretutindeni.